

RAPPORT

BEHANDLING AV SIVILE SAKER

Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen, og representanter fra Domstoladministrasjonen.

Til oppdragsgiver

Jussi Erik Pedersen

Christian Lund

Bjørn O. Berg

Anette Barth

Anne Marie Selvaag

Christian Reusch

Camilla Selman

Elin Helen Kvalvik Utvik

Karianne Pedersen

Oslo, 1. mai 2024

Hanne Sofie Bjelland (leder)

INNHOOLD

1. OPPNEVNING, SAMMENSETNING OG MANDAT	5
2. OM ARBEIDSGRUPPENS RAPPORT	6
3. UTGANGSPUNKT FOR ARBEIDET.....	7
3.1 LOVENDRINGER I PERIODEN 2019 – 2023 AV BETYDNING FOR SAKSFORBEREDELSE, GJENNOMFØRING AV HOVEDFORHANDLING OG ANKEFORHANDLING	7
3.2 FORSLAG OG ANBEFALINGER FRA DOMSTOLKOMMISSJONENS UTREDNING NOU 2020:11	7
3.3 OPPSUMMERING FRA ARBEIDSMØTER OM SAKSKOSTNADER OG RETTSSIKKERHET	8
4. ARBEIDSGRUPPENS OVERORDNEDE VALG OG PRIORITERINGER.....	9
5. TILTAK FOR Å BEGRENSE VEKSTEN I SAKSKOSTNADER – OVERSIKT OG HOVEDGREP	10
5.1 INNLEDNING	10
5.2 UTMÅLING AV SAKSKOSTNADER.....	11
5.3 SAKSKOSTNADER OG TIDSBRUK.....	12
6. SAKSFORBEREDELSE OG SAMHANDLING	14
6.1 BETYDNINGEN AV SAMHANDLING.....	14
6.2 STEVNING OG TILSVAR	14
6.3 OMFANGET AV PROSESSKRIVENE MÅ REDUSERES	15
6.4 FORBEREDELSE TIL OG GJENNOMFØRING AV PLANMØTE.....	16
6.5 OM BRUK AV SAMMENFATNINGER	18
6.6 SÆRLIG OM FASTSETTELSE AV FRISTER OG KONSEKVENSER VED FRISTOVERSITTING	18
7. HOVED- OG ANKEFORHANDLINGEN – GJENNOMFØRING OG ALTERNATIVER.....	19
7.1 FØRING AV DOKUMENTBEVIS	20
7.2 PARTS- OG VITNEFORKLARINGER	21
7.3 FREMLEGGELSE OG PROSEDYRER OM SAKSKOSTNADSOPPGAVENE.....	21
7.4 ØKT GRAD AV SKRIFTLIGHET	21
8. NORMERING AV RETTSMØTETID	24

8.1	TIDLIGERE UTREDNINGER OG RAPPORTER	24
8.2	ARBEIDSGRUPPENS UNDERSØKELSER.....	25
8.3	ARBEIDSGRUPPENS VURDERINGER.....	26
9.	<u>BEGRENSNINGER I ADGANGEN TIL Å KREVE SAKSKOSTNADER - SMÅKRAVSMODELLEN OGSÅ I ALLMENNPROSESS?.....</u>	27
9.1	INNLEDNING – REGULERINGER I ANDRE LAND	28
9.2	UNDERSØKELSER OM TVISTESUM	29
9.3	HEVET BELØPSGRENSE FOR HVILKE SAKER SOM BEHANDLES SOM SMÅKRAV?	31
9.4	SMÅKRAVSMODELLEN FOR SAKSKOSTNADER OGSÅ FOR SAKER ETTER ALLMENNPROSESS?	32
10.	<u>ANKEBEHANDLINGEN I LAGMANNSRETEN</u>	33
10.1	OVERPRØVING FREMFOR OMPRØVING	33
10.2	SAKSFORBEREDENDE DOMMER SOM EN DEL AV DEN DØMMENDE RETT	35
10.3	GJENBRUK AV FORKLARINGER FRA TINGRETEN – BRUK AV TRANSKRIPSJONER	36
10.4	PREKLUSJON AV PÅSTANDSGRUNNLAG OG BEVIS MELLOM INSTANSENE.....	37
11.	<u>TEKNISKE / DIGITALE LØSNINGER – BRUK AV KUNSTIG INTELLIGENS (KI)</u>	39
11.1	INNLEDNING.....	39
11.2	OPPTAK AV LYD OG BILDE	39
11.3	BRUK AV KI FOR Å EFFEKTIVISERE DOMMERARBEIDET	39
11.4	UTVIDET BRUK AV FJERNMØTER OG FJERNAVHØR	40
11.5	DIGITALE LØSNINGER FOR SELVPROSEDERENDE PARTER.....	41
12.	<u>IMPLEMENTERING OG OPPFØLGNING AV VEILEDERNE.....</u>	41
13.	<u>FORSLAG TIL LOVENDRINGER</u>	42
14.	<u>VEDLEGG</u>	43

1. OPPNEVNING, SAMMENSETNING OG MANDAT

Den norske dommerforening, Den Norske Advokatforening og Domstoladministrasjonen nedsatte høsten 2023 en arbeidsgruppe for å utarbeide nye retningslinjer for behandling av sivile saker i tingrettene og lagmannsrettene. De nye veilederne skal erstatte gjeldende felles retningslinjer datert 7. januar 2019. Frist for arbeidet ble satt til 1. mai 2024. Arbeidsgruppen har hatt følgende sammensetning:

- Avdelingsleder/tingrettsdommer Hanne Sofie Bjelland, Oslo tingrett (leder)
- Lagdommer Jussi Erik Pedersen, Hålogaland lagmannsrett
- Lagmann Christian Lund, Borgarting lagmannsrett
- Lagmann Bjørn O. Berg, Frostating lagmannsrett
- Avdelingsleder/tingrettsdommer Anette Barth, Oslo tingrett
- Nestleder/tingrettsdommer Anne Marie Selvaag, Trøndelag tingrett
- Partner/advokat Christian Reusch, Simonsen Vogt Wiig AS
- Kommuneadvokat Camilla Selman, Oslo kommune
- Seniorrådgiver Elin Helen Kvalvik Utvik, Domstoladministrasjonen
- Seniorrådgiver Karianne Pedersen, Domstoladministrasjonen

Arbeidsgruppen har arbeidet ut fra følgende mandat:

Arbeidsgruppen skal særlig fokusere på gjennomføring av saksforberedelse og rettsmøter, herunder samhandlingen mellom aktørene i sivile saker, og bruk av tekniske løsninger. Hovedhensikten er å utarbeide felles retningslinjer som bidrar til at sivile saker behandles effektivt og med høy kvalitet i tingrettene og lagmannsrettene. Retningslinjene skal bidra til reell tilgang til domstolene, at behandlingen av den enkelte sak begrenses til det nødvendige og at veksten i sakskostnader begrenses.

Arbeidsgruppen skal ta utgangspunkt i gjeldende prosesslovgivning og se på hvordan handlingsrommet i dagens prosesslovgivning kan utnyttes til å forbedre, effektivisere og tilpasse den praktiske behandlingen av sivile saker i tingrettene og lagmannsrettene. Arbeidsgruppen skal vurdere behovet for lovendringer og utarbeide forslag til lovendringer dersom det er nødvendig for å forbedre og effektivisere behandlingen av sivile saker.

Arbeidsgruppen skal:

- ta i betraktning lovendringer etter at gjeldende retningslinjer ble fastsatt.
- ta i betraktning lovvedtak 50 (2022-2023) lov om endringer i tvisteloven mv. (rettsmekling, ankenektelse mv.).
- ta i betraktning forslag og anbefalinger fra Domstolkommisjonens utredning NOU 2020: 11 *Den tredje statsmakt — Domstolene i endring* innenfor rammene av gjeldende prosesslovgivning.
- ta i betraktning forslag til tiltak etter gjennomførte arbeidsmøter om sakskostnader og rettssikkerhet (høsten 2022).
- ta i betraktning Stortingets anmodningsvedtak (vedtak 618 i 2023) hvor regjeringen bes utrede hvordan partenes sakskostnader i sivile saker kan bli lavere.
- vurdere om gjennomføringen av sivile saker kan tilpasses den enkelte saks art, størrelse og tvistesum i større grad enn i dag, og foreslå retningslinjer som i større grad ivaretar prosesslovgivningens proporsjonalitetskrav. Arbeidsgruppen bør gjøre seg kjent med retningslinjer for avviklingen av sivile saker som er utarbeidet i Sverige og Danmark og

andre europeiske land. Arbeidsgruppen skal vurdere om det kan etableres ulike standardforløp eller normeringer for ulike sakstyper av ulik størrelse.

- evaluere de erfaringer domstolene og aktørene har gjort seg under pandemien, inkludert en økt bruk av digitale virkemidler, og ta hensyn til disse erfaringene i arbeidet med nye retningslinjer
- vurdere om det er behov for et system for oppfølging og implementering av retningslinjene, og hvordan det i så fall kan utformes.

2. OM ARBEIDSGRUPPENS RAPPORT

Arbeidsgruppen presenterer i rapportens punkt 3 *Utgangspunkt for arbeidet* hovedpunkter fra nylige lovendringer, utredninger som har vurdert tilsvarende spørsmål som omhandles i arbeidsgruppens mandat, og fra arbeidsmøter som har vært avholdt om sakskostnader. Arbeidsgruppen har tatt hensyn til endringene og de foreslåtte anbefalingene ved utarbeidelsen av arbeidsgruppens forslag i rapportens punkt 5 følgende.

I punkt 4 *Arbeidsgruppens overordnede valg og prioriteringer* redegjør arbeidsgruppen for enkelte overordnede valg og prioriteringer ved utarbeidelse av de nye veilederne.

I punkt 5 *Tiltak for å begrense veksten i sakskostnader – oversikt og hovedgrep* drøfter arbeidsgruppen generelle problemstillinger knyttet til sakskostnadsnivået.

I punkt 6 *Saksforberedelse og samhandling* drøfter arbeidsgruppen tiltak i saksforberedelsen fra stevning innkommer og frem til hovedforhandling. Det fokuseres særlig på gjennomføring av planmøte i samspill med partene i saken, og om betydningen og håndhevingen av fastsatte frister.

I punkt 7 *Hoved- og ankeforhandlingen – gjennomføring og alternativer* redegjør arbeidsgruppen for hvordan føringen av dokumentbevis under hovedforhandling/ankeforhandling kan effektiviseres. Arbeidsgruppen drøfter også i hvilke tilfeller økt grad av skriftlighet vil effektivisere tids- og ressursbruken ved behandling av tvistesaker. Det foreslås at tingretten skal få tilsvarende mulighet til hel eller delvis skriftlig behandling som lagmannsretten.

I punkt 8 *Normering av rettsmøtetid* ser arbeidsgruppen nærmere på rettsmøtetid og hvordan denne virker inn på sakskostnadene og anbefaler normering ut fra tvistesum og sakstype.

I punkt 9 *Begrensninger i adgangen til å kreve sakskostnader – småkravsmodellen også i allmennprosess?* drøfter arbeidsgruppen forslaget om endring av tvisteloven § 20-5 tredje ledd som ble sendt på høring i 2018. Forslaget gikk ut på at det som hovedregel bare kan kreves erstattet 40 prosent av en gitt tvistesum i sakskostnader. Forslaget ble ikke fulgt opp av departementet. Arbeidsgruppen mener forslaget kan bidra til at sakskostnadene kan bli lavere, og arbeidsgruppen drøfter ulike måter å innføre en slik regel på.

I punkt 10 *Ankebehandling i lagmannsretten* drøfter arbeidsgruppen ulike måter å effektivisere og spisse ankebehandlingen med de verktøy som allerede er i tvisteloven. Arbeidsgruppen løfter også frem Domstolkommisjonens forslag om at det innføres regler om preklusjon mellom instansene. Det foreslås at det nedsettes en arbeidsgruppe som skal se nærmere på hvordan regler om preklusjon kan utformes.

I punkt 11 *Tekniske / digitale løsninger – bruk av kunstig intelligens (KI)* drøfter arbeidsgruppen ulike tekniske løsninger for å effektivisere saksbehandlingen og den dømmende virksomhet, herunder bruk av kunstig intelligens.

I punkt 12 *Implementering og oppfølging av veilederne* gir arbeidsgruppen anbefalinger om hvordan dette arbeidet kan tas videre. Arbeidsgruppen mener at det er essensielt for å oppnå den kulturendringen både veilederne og malene legger opp til at det legges opp til en bred implementering både blant prosessfullmektiger og dommere.

I punkt 13 er det tatt inn en skjematisk oversikt over lovendringsforslag.

I punkt 14 *Vedlegg* er det en oversikt over veiledere, maler, notater og eksempeldokument arbeidsgruppen har utarbeidet.

Et sammendrag av arbeidsgruppens vurderinger og forslag fremkommer innledningsvis i de enkelte kapitler. Forslagene er gjennomgående innarbeidet i veilederne og malene.

3. UTGANGSPUNKT FOR ARBEIDET

3.1 Lovendringer i perioden 2019 – 2023 av betydning for saksforberedelse, gjennomføring av hovedforhandling og ankeforhandling

I 2022 ble det vedtatt at endringer i tvisteloven som innebærer at rettsmøter i større utstrekning kan gjennomføres helt eller delvis som fjernmøter eller med bruk av fjernavhør, se [Prop. 97 L \(2021-2022\)](#) / [lovvedtak 86 \(2021-2022\)](#). Endringen kom som følge av tilbakemeldinger fra domstolene og aktører om at de ønsket mer bruk av digitale løsninger også etter pandemien.

Videre er det vedtatt endringer blant annet i tvisteloven, med formål om å oppnå en mer effektiv rettspleie, mer aktiv saksstyring og en større grad av proporsjonalitet i prosessen. Endringene er ment å bidra til lavere kostnader for partene og samfunnet, og at tilgangen til domstolene ivaretas, se [Prop. 34L \(2022-2023\)](#) / [lovvedtak 50 \(2022-2023\)](#).

Gjennomførte lovendringer som er særskilt relevante for dette arbeidet omfatter reglene om:

- Rettens prøving av krav om sakskostnader og godtgjøring til egen prosessfullmektig – tvisteloven § 3-8 og § 20-5
- Rettsmekling – tvisteloven § 8-3
- Planmøter – tvisteloven § 9-4
- Avslutning av saksforberedelsen – tvisteloven § 9-10 og § 9-16
- Fjernmøter og fjernavhør – tvisteloven § 13-1 og § 21-10
- Terskelen for å nekte anke fremmet til lagmannsretten – tvisteloven § 29-13

3.2 Forslag og anbefalinger fra Domstolkommisjonens utredning NOU 2020:11

Domstolkommisjonen avga [NOU 2020: 11 Den tredje statsmakt – domstolene i endring](#) til departementet 30. september 2020. Utredningen ble sendt på høring 27. oktober 2020, med høringsfrist 27. april 2021. Domstolkommisjonen foreslo flere lovendringer, men trakk også frem forhold som de mente kunne gjennomføres innenfor gjeldende lovgivning. Departementet har i [Prop. 34 L \(2022-2023\)](#) vurdert og tatt stilling til flere av forslagene i rapporten. Noen av kommisjonens

forslag ligger imidlertid fortsatt til oppfølging i departementet. Kommisjonen fremhevet blant annet:

- Prosesslovgivning i dag gir dommerne flere verktøy for å styre og konsentrere saken, samt redusere tidsbruken
- Saksforberedelsen må i større grad anerkjennes som et eget ledd i den dømmende virksomheten
- Det bør settes av egne dager til saksforberedelse i saksbehandlingssystemet for dommerne
- Dommeren bør bruke tid på saken innledningsvis for å spare tid senere i prosessen.
- God gjennomføring av planmøtet er vesentlig for å oppnå en konsentrert og proporsjonal saksbehandling senere
- Saken må så langt som mulig være forberedt før stevning tas ut
- Betydningen av at flere saker forlikes tidlig i prosessen
- Kravene for føring av dokumentbevis bør forenkles
- Det bør innføres tidsnormering i ulike sakstyper i retningslinjer og veiledere
- Det bør innføres moderat spesialisering
- Betydningen av felles retningslinjer, veiledere og maler
- Det bør innføres preklusjon av påstandsgrunnlag og bevis mellom instansene
- Saksbehandlingsformen i ankeinstansen bør i større grad tilpasses til det som er hensiktsmessig og bør inkludere mer skriftlig behandling

3.3 Oppsummering fra arbeidsmøter om sakskostnader og rettssikkerhet

Domstolkommisjonen kartla utviklingen i tilkjente sakskostnader i alminnelig tvistesaker avgjort ved dom i tingretten, lagmannsretten og Høyesterett. Kartleggingen viste at sakskostnadene hadde økt betydelig i perioden. Ett av målene ved innføringen av tvisteloven var at kostnadene for partene i sivile saker skulle bli lavere.

Justis- og beredskapsdepartement og Domstoladministrasjonen inviterte på bakgrunn av funnene til en idémyldring og diskusjon om sakskostnader høsten 2022 i Tromsø, Oslo og Bergen. I arbeidsmøtene deltok både dommere, advokater og ansatte i Justisdepartementet og Domstoladministrasjonen. Formålet var å finne løsninger for å dempe veksten i sakskostnadsnivået, og på den måten bidra til reell tilgang til domstolene.

Tre hovedgrupper av tiltak utpekte seg etter arbeidsmøtene. Dette var *aktiv saksstyring*, *normering* og *ankeinstansens rolle*. Flere nevnte viktigheten av å sette av tid for dommeren til saksforberedelse. Ellers ble følgende trukket frem i løpet av diskusjonene:

- En mer gjennomtenkt plan for hva som skal behandles i planmøte
- Skjerpede krav til å begrunne bevisrelevans
- Et planmøte nr. 2 i stedet for sluttinnlegg
- Dommeren bør i planmøte signalisere hva saken tåler av tidsbruk
- Mindre opplesning under hovedforhandlingen
- Mer skriftlig behandling
- Normering av sakskostnader
- Løpende rapportering av sakskostnader som er påløpet
- Maksgrænse for hvor stor prosentandel av tvistesummen som kan tilkjennes i sakskostnader
- Overprøving i stedet for omprøving i lagmannsretten
- Preklusjon
- Gjenbruk av opptak foretatt i første instans
- Økt skriftlig behandling i ankeinstansen

Justis- og beredskapsdepartementet uttalte i sin oppsummering etter arbeidsmøtene at innspillene knyttet til aktiv saksstyring og normering i første omgang ville bli fulgt opp av Domstoladministrasjonen i forbindelse med arbeidet med å sette ned en arbeidsgruppe for å revidere felles retningslinjer for behandling av sivile saker i tingretten og lagmannsretten. Når det gjaldt innspill knyttet til ankedomstolens rolle var det ifølge departementet naturlig å se disse i sammenheng med forslagene i [NOU 2020: 11](#) som lå til oppfølging i departementet.

4. ARBEIDSGRUPPENS OVERORDNEDE VALG OG PRIORITERINGER

Arbeidsgruppen har i henhold til mandatet særlig fokusert på gjennomføring av saksforberedelse og rettsmøter, herunder samhandlingen mellom aktørene. Hovedmålet med arbeidet er å bidra til reell tilgang til domstolene, at behandlingen av den enkelte sak begrenses til det nødvendige og at veksten i sakskostnadene begrenses.

Gruppen mener gjeldende prosesslovgivning gir et handlingsrom i behandlingen av sivile saker som kan utnyttes for å forbedre og effektivisere dagens sivilsaksbehandling. Gruppen har utarbeidet retningslinjer – i form av omfattende veiledere – og maler som vi mener er gode virkemidler for å fremme bruken av prosesslovgivningens verktøy i praksis. Arbeidsgruppen har valgt veilederformatet fremfor retningslinje fordi dette harmonerer best med praksis. Høyesterett har for eksempel utarbeidet en omfattende advokatveileder, som arbeidsgruppen har hentet inspirasjon og tekst fra. Formålet er blant annet å bidra til kulturendring i sivilsaksbehandlingen der kvalitet, effektivitet og reell tilgang til domstolene stadig forbedres. Gruppen har også foreslått enkelte lovendringer som kan bidra til å oppnå slik forbedring.

Risiko for å pådra seg høye kostnader i domstolprosessen utgjør et hinder for reell tilgang til domstolene. Begrensning til det nødvendige i behandlingen av den enkelte sak antas også å ha betydning for sakskostnadene. Gruppen har derfor valgt å fokusere på saker der vi mener sakskostnadene utgjør det største hinderet for reell tilgang til domstolene.

I *småkravsakene* foreligger det allerede en lovbestemt begrensning i hva man kan kreve i sakskostnader fra motparten, og partene kan her som i andre saker be om at retten fastsetter egen prosessfullmektigs godtgjøring i henhold til tvisteloven § 3-8. Sakskostnadsbegrensningen for småkravssaker har redusert risikoen for høye og uforutsigbare sakskostnader, og følgelig er ikke sakskostnadene et like stort hinder for reell tilgang til domstolene her sammenlignet med saker som faller utenfor småkravprosessen.

Småkravprosessen legger til rette for en enklere behandling av saker enn de ordinære prosessreglene. Arbeidsgruppens inntrykk er at lovens regler for småkrav har fungert godt, og arbeidsgruppen har derfor ikke prioritert å utarbeide en egen veileder for disse sakene.

I *større kommersielle saker* med høy tvistesum er partene ofte profesjonelle aktører der tilgang til domstolene ikke i like stor grad styres av sakskostnadsnivået. Der tvistesummen er høy, utfordres ikke tvistelovens proporsjonalitetshensyn i samme grad. Alternativ tvisteløsningsmekanisme er her gjerne voldgift, som ofte også er en kostbar prosess.

Oslo tingrett har i samarbeid med Advokatforeningen utarbeidet en «[storkravsveileder](#)» for saker med omfattende faktum og høy kompleksitet. Arbeidsgruppen mener denne veilederen gir gode føringer for beste praksis ved behandlingen av store tvistesaker, og anbefaler at denne tas i bruk av landets øvrige tingretter og lagmannsretter så langt den passer.

Arbeidsgruppen har på denne bakgrunn konsentrert sitt arbeid om å lage veiledere for saker av «medium» størrelse, dvs. saker med tvistesum på opptil 5 millioner kroner, der varigheten på hovedforhandling/ankeforhandling som oftest er på tre dager eller mindre. Arbeidsgruppen ser ingen grunn til å angi en presis grense mot såkalt "storkrav" fordi veilederne og malene uansett også vil gi god veiledning i håndteringen av disse sakene.

Arbeidsgruppen har ikke funnet det hensiktsmessig å utarbeide veiledere etter sakenes art. Domstolene har allerede i dag enkelte veiledere for ulike sakstyper, slik som eksempelvis barnevern- og foreldretvistsaker. Det utelukkes ikke at det på enkelte andre områder, eksempelvis innen skjønnsprosess, kunne være hensiktsmessig med en egen veileder, men arbeidsgruppen har ikke hatt ressurser til å gå nærmere inn i dette utover å foreslå normering av rettsmøtetid for en del sakstyper.

Arbeidsgruppen er bedt om å evaluere de erfaringene domstolene og aktørene har gjort seg under pandemien, inkludert en økt bruk av digitale virkemidler. Arbeidsgruppen er videre bedt om å ta hensyn til disse erfaringene i arbeidet med nye retningslinjer. Under pandemien ble det gitt midlertidige regler om fjernmøter og fjernavhør for å kunne gjennomføre rettsmøter. I etterkant av pandemien er det vedtatt permanente endringer i bestemmelsene om fjernmøter og fjernavhør i tvisteloven. Erfaringene med bestemmelsene om elektronisk signatur og elektronisk forkynnelse gitt under pandemien var så gode at disse har blitt videreført i domstolloven. På bakgrunn av disse permanente endringene har ikke arbeidsgruppen funnet grunn til å foreta en ytterligere evaluering av erfaringene fra pandemien.

5. TILTAK FOR Å BEGRENSE VEKSTEN I SAKSKOSTNADER – OVERSIKT OG HOVEDGREP

Sammendrag

- Økningen i sakskostnader skyldes i hovedsak at det brukes flere advokattimer på behandlingen av saker for retten enn før.
- En reduksjon av tiden advokatene bruker på saksforberedelse er vesentlig for å få redusert veksten i sakskostnader. Utvalget har derfor hatt hovedfokus på dette ved vurderingen av tiltak for å begrense veksten i sakskostnader
- Tiltak for å redusere rettsmøtetiden er kostnadsbesparende i seg selv og gir effekt også på tiden som brukes til forberedelser.
- Regler om utmåling er også et verktøy for å redusere veksten i sakskostnader, og det foreslås en lovendring om dette (se nærmere i punkt [9.4](#))

5.1 Innledning

Arbeidsgruppen har som mandat å utarbeide retningslinjer som skal bidra til «at veksten i sakskostnader begrenses», og skal i den forbindelse ta hensyn til [Stortingets anmodningsvedtak \(618/2023\)](#) hvor regjeringen bes om å utrede «hvordan partens sakskostnader i sivile saker kan bli lavere». Ambisjonsnivået er formulert ulikt, men det er ikke tvil om retningen. Arbeidsgruppen har, som nevnt ovenfor, utarbeidet omfattende veiledere for behandlingen av sivile tvister i både tingrettene og lagmannsrettene.

Om utviklingen i sakskostnader ved behandling av sivile saker viser arbeidsgruppen til [NOU 2020:11 side 303-316](#). I perioden 2009 – 2018 økte sakskostnadene i en gjennomsnittlig sivil sak med 92 prosent, målt etter tvistesum. Medianøkningen var på 54 prosent, og mellom privatpersoner var

økningen 39 prosent. Den største økningen skjedde i de største sakene, mens tallene ikke er fullt så dramatiske for de minste sakene og medium-sakene.

En vesentlig årsak til utviklingen i sakskostnader er at advokatene bruker mer tid på å behandle hver sak. Salærsatsene har også økt, men tall utarbeidet av Advokatforeningen viser at den gjennomsnittlige økningen har vært bare marginalt større enn reallønnsveksten¹. Arbeidsgruppen har ikke hatt mulighet til å kvalitetssikre disse tallene, men mener uansett det er godt underbygget at tidsbruk er sentralt for å forklare sakskostnadsutviklingen. Dette har gitt føringer for utvalgets arbeid.

I arbeidet med å få ned sakskostnadene har arbeidsgruppen arbeidet langs to hovedspor:

For det første en vurdering av selve utmålingen – tilkjente sakskostnader etter tvisteloven § 20-5, og partens egne kostnader etter tvisteloven § 3-8. Arbeidsgruppen har i den forbindelse også foreslått en lovendring, se punkt [9.4](#).

For det andre ulike tiltak med sikte på å begrense advokatenes tidsbruk. Tidsbruken har vært arbeidsgruppens hovedfokus. Tid er den vesentligste driveren i sakskostnadsutviklingen, og handlingsrommet innenfor gjeldende regelverk er her størst.

5.2 Utmåling av sakskostnader

Erstatning etter tvisteloven § 20-5 er begrenset til de kostnader som er nødvendige. Ved vurderingen skal det legges vekt på om det ut fra sakens betydning har vært rimelig å pådra utgiftene, altså en forholdsmessighetsvurdering. For saker om formuesverdier gir tviste- eller ankesum utgangspunktet for vurderingen av «sakens betydning». De samlede sakskostnadene må holdes opp mot formuesverdien. I mange saker er det imidlertid vanskelig å beregne tviste- eller ankesum, og en ytterligere kompliserende faktor er at en del saker har betydning for parten utover selve tviste- eller ankesummen.

Arbeidsgruppen kjenner ikke til at det har etablert seg en norm i rettspraksis for hva som er et rimelig forholdstall mellom sakskostnader og sakens betydning. Praksis er sprikende og lite forutsigbar. Vurderingene er konkrete og sammensatte. I [HR-2023-1268](#) utgjorde tilkjente sakskostnader ca. 130 prosent av tvistegjenstandens verdi, noe lagmannsretten hadde vurdert som uforholdsmessig, men likevel nødvendig fordi det sto like ille til hos motparten. Høyesterett hadde ikke innvendinger til forholdsmessighetsvurderingen, men mente at proporsjonalitetsvilkåret ikke var oppfylt selv om “begge parter har lagt seg på det samme – unødig høye – nivået” (avsnitt 21). Dette er likevel ikke noe grensetilfelle. I regelen bør sakskostnadene for en part være vesentlig lavere enn verdien det strides om.

Arbeidsgruppen har vurdert om den skal foreslå en veiledende norm om en prosentuell grense for hva som er rimelige utgifter etter tvisteloven § 20-5 første ledd, men har kommet til at en slik føring på rettsanvendelsesskjønnet i så fall bør reguleres i lov. Det vises til forslaget nedenfor.

For saker som gjelder ideelle verdier, vil vurderingen måtte knytte seg til andre aspekter ved saken, som den konkrete betydningen for parten og hva som er rimelig og nødvendig tidsbruk. Mange saker som gjelder ideelle verdier omfattes av de sakstyper hvor arbeidsgruppen foreslår normert rettsmøtetid, og for disse sakene vil rettsmøtetiden være et moment i vurderingen av hva som kan anses som rimelig og nødvendig forberedelsestid, se nedenfor om dette.

¹ Jf. presentasjon av tilgjengelig statistikk for sakskostnader, som Advokatforeningen holdt for arbeidsgruppen 11. mars 2024.

Mens tvisteloven kapittel 20 gjelder partens krav på erstatning for sakskostnader, gir tvisteloven § 3-8 parten og prosessfullmektigen adgang til å be retten om å fastsette prosessfullmektigens godtgjøring. Formålet med bestemmelsen har vært å gi domstolene mulighet til å påvirke sakskostnadsnivået, men i et større samfunnsperspektiv kan man nok ikke si at den målsettingen er oppnådd. Bestemmelsen brukes relativt lite.

Normen for hva som er en rimelig godtgjøring til egen prosessfullmektig er en annen enn etter § 20-5, ved at avtalen – i vid forstand – mellom advokat og klient får større betydning. Siden det er den samme dommeren som med utgangspunkt i samme sak gjør vurderingen etter begge bestemmelsene, kan det imidlertid oppstå en smitteeffekt. En egen prosess om partens egne sakskostnader, som den for disiplinærnemnda for advokater, kan derfor være vel så godt egnet.

5.3 Sakskostnader og tidsbruk

Tidsbruk er driveren i sakskostnadsutviklingen. Arbeidsgruppen har derfor vurdert generelle tiltak for alle saker med sikte på å få ned samlet tidsbruk.

Arbeidsgruppen nevner først at dersom saken løses gjennom rettsmekling, vil det innebære en stor tids- og kostnadsmessig besparelse for partene sammenlignet med å gjennomføre ordinær hovedforhandling. Dommen kan dessuten bli anket.

Arbeidsgruppens forslag til tiltak bygger blant annet på en forutsetning om at redusert tidsbruk i hoved- eller ankeforhandling gir effekt ikke bare på antall rettsmøtetimer, men også på forberedelsestiden. To forhold skal trekkes frem i den forbindelse:

For det første er det relevant å se hen til lengden på hoved- eller ankeforhandlingen ved vurderingen av hva som er nødvendig tidsbruk ved vurderingen etter tvisteloven § 20-5. En slik form for proporsjonalitetsvurdering er vel kjent blant advokater, og vil i seg selv virke disiplinerende på tidsbruken. Etter arbeidsgruppens erfaring sto imidlertid denne formen for selvinsur sterkere før. Redusert tidsbruk må også ses i sammenheng med arbeidsgruppens normeringsforslag, se nedenfor i punkt [8](#).

For det andre vil mer konsentrert bevisførsel for eksempel i form av færre vitner få direkte betydning for hva som må forberedes. Det tar tid å forberede også de delene av bevisførselen som ligger i periferien. Tall utarbeidet av Advokatforeningen viser at ett ekstra vitne i gjennomsnitt gir 5-6 flere advokattimer, noe som i alle fall på dette punkt indikerer en statistisk sammenheng mellom tid i retten, saksforberedelse og sakskostnader².

Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at ikke alle tiltak som reduserer rettsmøtetimer vil redusere forberedelsestiden; for eksempel vil økt skriftlighet kreve mer forberedelsestid og i verste fall økt samlet ressursbruk.

Et sentralt tiltak for å få ned tiden i retten er å begrense *opplesning av dokumentbevis*. Arbeidsgruppen antar at det er tilstrekkelig at et dokument påpekes, innholdet gjengis kortfattet og at det forklares hvorfor dokumentet er av betydning. Opplesning skjer bare dersom selve ordlyden i dokumentet har selvstendig betydning for de vurderinger retten skal foreta. Se nærmere punkt [7.1](#).

En stor del av hoved- og ankeforhandlingen består ofte av *parts- og vitneforklaringer*. Det er potensiale for å redusere tidsbruken både i lengden på utspørringen og i antall vitner som føres. Stikkord er saksopplysning og relevans. For parter er det grunnleggende spørsmålet om det er behov

² Jf. presentasjon av tilgjengelig statistikk for sakskostnader, som Advokatforeningen holdt for arbeidsgruppen 11. mars 2024.

for en forklaring. Mange saker ligger slik an at en partsforklaring ikke vil bidra til saksopplysningen, utover ren argumentasjon, som advokaten bør stå for. Selv om det har egenverdi for parten å få fremføre sitt budskap, bør ikke dette være styrende.

Når det gjelder vitneførsel, vil dommerens mulighet til å spisse saken i en aktiv dialog med prosessfullmektigene være avhengig av at dommeren setter seg tidlig inn i sakens materielle sider. Arbeidsgruppens forslag om blant annet individualiserte innkallinger til planmøte og bruk av sammenfatning i en del saker vil være bidrag i en slik retning. Samtidig er en slik aktiv dialog avhengig av at også advokatene gjør et solid forarbeid, både med sakstilskjæring og planlagt bevisførsel. Se nærmere punkt [6](#).

Arbeidsgruppen mener det ønskelig med en mer aktiv bruk av bestemmelsene om helt eller delvis *skriftlig saksbehandling*, se nedenfor punkt [7.4](#). Særlig er det kombinasjonen skriftlig behandling med rettsmøte som etter arbeidsgruppens oppfatning har potensiale i seg til å korte ned rettsmøte- og forberedelsestiden. Skriftlig behandling må være forsvarlig, samtidig som det må være en forutsetning at dette samlet sett gir redusert tidsbruk. Muntlig behandling er fortsatt hovedregelen og utgangspunktet for behandlingen.

Arbeidsgruppen har også foreslått tiltak som direkte gjelder *saksforberedelsen*. Veilederne som er utarbeidet har hovedfokus på saksforberedelsen. Det er utarbeidet maler for de mest sentrale prosesskrivene, og gitt veiledende normer om lengden. Når det gjelder sluttinnlegg, vil arbeidsgruppen peke på at disse i større grad kan tilpasses behovet i den enkelte sak. I de sakene hvor det ikke er grunn til å regne med vesentlige endringer i sakens gjenstand eller bevisføring fra stevning eller anke kom inn, kan dommeren i planmøtet bestemme at en kan nøye seg med vitneliste og omforent tidsplan, inntil annet måtte bli bestemt.

Forberedelse av og gjennomføring av planmøtet fremheves som et vesentlig verktøy for å få konsentrert saksbehandlingen. Arbeidsgruppen foreslår at sakskostnader og proporsjonalitet tas inn som en fast post i planmøtet. Tiltak for å redusere tidsbruken bør drøftes, særlig der hvor det allerede på dette stadiet er et misforhold.

Ved ankeprøvingen står *gjenbruk* av bevisførselen for tingretten som et stort, uutnyttet potensial. Parter og vitner forklarer i hovedsak det samme for begge instanser. Hensynet til å opplyse saken for ankeinstansen kan derfor ivaretas ved at forklaringene for førsteinstansen gjenbrukes. Dette kan enten skje ved å spille av hele eller deler av lyd og bilde-opptak av forklaringene for tingretten, eller ved å benytte tekstutskrifter av forklaringene. Dette kan kombineres med at det gis adgang til å stille tilleggsspørsmål. Arbeidsgruppen mener at en reform i retning gjenbruk vil være ønskelig for å begrense sakskostnadene ved ankebehandlingen, men den forutsetter at det tekniske utstyret er på plass i alle tingrettene, noe det ikke er i dag. Arbeidsgruppen fremhever at gjenbruk i lagmannsretten ved å benytte transkriberingene fra forklaringene i tingretten kan være mer effektivt enn å spille av lyd og bilde-opptak, se nærmere om dette nedenfor i punkt [10.3](#).

Arbeidsgruppen er på det rene med at en del av de tiltakene som foreslås i første omgang fører til merarbeid for saksforberedende dommer. Noe av innsatsen vil betale seg senere i saksforløpet, og i beste fall lede frem mot den kjente devisen om å bruke mer tid i forberedelsen for å spare enda mer tid senere. På enkeltsaksnivå vil imidlertid ikke dette alltid slå til. Arbeidsgruppen mener likevel at merarbeidet ikke er mer omfattende enn at det lar seg forsvare, blant annet fordi gruppen mener at tiltakene som foreslås også vil øke kvaliteten på saksbehandlingen. Dette må forventes å ha betydning for både ankefrekvens og ankebehandling. På systemnivået må domstolene ha rutiner for å sikre nødvendig tid til saksforberedelse.

6. SAKSFORBEREDELSE OG SAMHANDLING

Sammendrag

- Veilederne og mæler for planmøte, stevning/ankeerklæring og tilsva/anketilsvar vil bidra til forventningsavklaring og bedre samhandling mellom aktørene.
- Prosesskriv bør være mindre omfattende enn det er praksis for i dag.
- Senere prosesskriv bør i all hovedsak begrenses til å følge opp punkter fra planmøtet.
- Den enkelte domstol må på systemnivå ha gode nok rutiner for å sikre at dommeren får nødvendig tid til saksforberedelse.
- Agendaen for planmøtet må skreddersys av forberedende dommer. Arbeidsgruppen har laget egen mal for innkalling til første planmøte, som må tilpasses den konkrete saken. Planmøtet bør gjennomføres som et videomøte.
- Forberedende dommer bør særskilt vurdere om det er grunn til i planmøtet å diskutere kostnadsbruken i saken sett opp mot tvistesummen / sakens betydning.
- Bruk av sammenfatning kan være et nyttig virkemiddel for å klarlegge tvistetemaet og for å konsentrere saksbehandlingen. Sammenfatningen vil også kunne gjenbrukes i selve dommen og dermed rasjonalisere dommers arbeid med saken
- Ved å legge et fullstendig fristløp for prosesshandlinger i planmøtet, kan retten aktivt og effektivt styre prosessen mot en avslutning. Dommere bør i større grad vurdere å sanksjonere fristbrudd ved å avskjære prosesshandlinger etter bestemmelsen i tvisteloven § 16-6 (3).

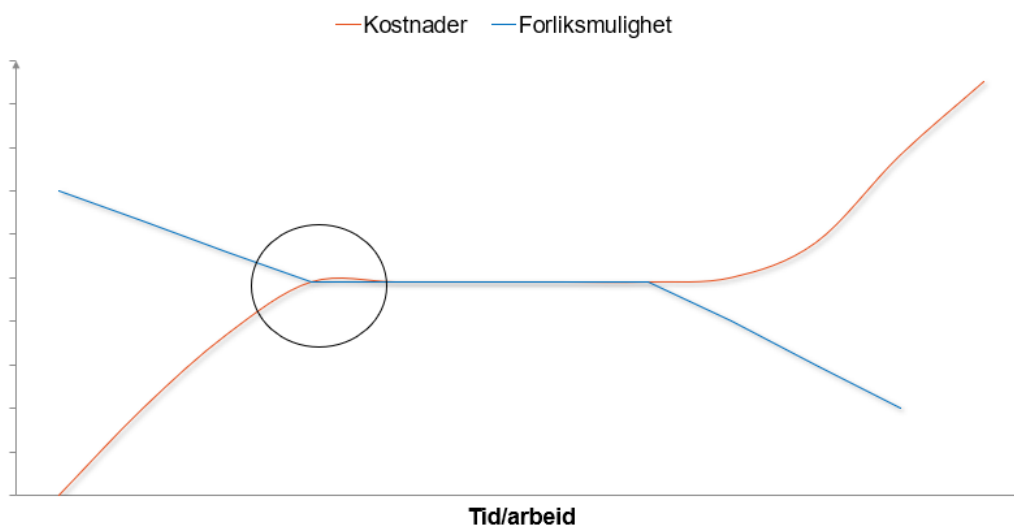
6.1 Betydningen av samhandling

Twistesakene skal behandles effektivt og med høy kvalitet. En nøkkel for å kunne oppnå en effektiv og god prosess er at tyngdepunktet i aktørenes tidsbruk forskyves fra hovedforhandling til saksforberedelse. Etter tvisteloven hviler plikten til aktiv saksstyring på domstolen. Tvisteloven § 11-6 første ledd slår fast at retten skal «legge en plan for behandlingen av saken og følge den opp slik at saken effektivt og forsvarlig kan bringes til avslutning». For å kunne klare dette er dommeren i den enkelte sak prisgitt god samhandling med parter/advokater. Aktørene må sammen bidra til en fortung og forutsigbar saksforberedelse, slik at en oppnår et konsentrert avgjørelsesgrunnlag.

6.2 Stevning og tilsva

Stevning og tilsva i en tvistesak danner rammen rundt tvisten. I medium tvistesaker forventes det at stevning og tilsva, så langt det er mulig, uttømmende angir krav, påstandsgrunnlag og beviltilbud. Dokumentene skal også gi dommeren tilstrekkelig informasjon for å kunne ta stilling til prosessuelle spørsmål i prosessens innledende fase, som riktig verneting, riktig prosesspor, beslutning om rettsmekling og beslutning om tidsavsetning til hovedforhandling.

Etter lovendringen i tvisteloven § 9-4 fjerde ledd kan retten beslutte rettsmekling straks etter at tilsva er innkommet og før det er avholdt ordinært planmøte. Da er det viktig at stevning og tilsva klarlegger partenes holdning til rettsmekling. At en tvistesak kan løses i rettsmekling på et så tidlig stadium, vil være kostnadseffektivt. På dette stadiet vil ofte kostnadspådraget i saken ikke stå i veien for et forlik. Dette er illustrert i grafen nedenfor.

Stevningen og tilsvaret skal også sette dommeren i stand til å utarbeide en konsentrert og formålstjenlig agenda for planmøtet, skreddersydd den enkelte sak, samt å lede planmøtet på en god måte.

Dersom stevningen eller tilsvaret er ufullstendig, bør dommeren sette frist for retting, se tvisteloven § 16-5 første ledd. I motsatt fall vil det kunne bli fordyrende at saksforberedelsen føres videre på et ufullstendig grunnlag, og at manglene må rettes senere gjennom prosesskriv.

Det forventes at senere prosesskriv først og fremst følger opp tema fra planmøtet. En part skal altså ikke uten god grunn komme opp med nye krav, påstandsgrunnlag eller bevilstilbud, som ikke er foranlediget av motpartens fremstilling eller avtalt i planmøtet. Arbeidsgruppen oppfatter at det er en viss praksis eller toleranse for dette i dag.

Arbeidsgruppen har i veilederne som er utarbeidet fokusert på hvordan stevning og tilsvaret skal utformes og hva disse prosesskrivene bør inneholde. Det er også utarbeidet maler for stevning og tilsvaret. Tilsvarende er gjort for ankeerklæring og anketilsvaret for lagmannsretten. Det er lagt vekt på at prosesskrivene skal være kortfattede, mest mulig uttømmende og oversiktlige. Arbeidsgruppen mener at dette vil bidra til forventningsavklaring og bedre samhandling mellom aktørene.

6.3 Omfanget av prosesskrivene må reduseres

Arbeidsgruppen mener at en medvirkende årsak til det økte kostnadsnivået ved behandlingen av tvistesaker for domstolene, er at prosesskrivene – inkludert stevning/ankeerklæring og tilsvaret/anketilsvaret – er for omfattende, og går utover forutsetningene i tvisteloven.

Tvisteloven har regler om hva stevning og tilsvaret skal inneholde i tvisteloven § 9-2 og § 9-3. Partenes argumentasjon skal «ikke gå lenger enn det som er nødvendig» for å gi grunnlag for en forsvarlig saksbehandling, se § 9-2 tredje ledd og § 9-3 fjerde ledd. Regelen er gitt tilsvarende anvendelse for ankeerklæringen, se tvisteloven § 29-9 fjerde ledd siste setning. Selv om det ikke fremgår direkte i loven, må det antas at regelen også gjelder for anketilsvaret og andre prosesskriv inngitt til tingretten og lagmannsretten.

Om begrunnelseskravet i stevningen står det følgende i [NOU 2001: 32 Rett på sak Bind B side 746](#):

At det rettslige og faktiske grunnlaget skal klargjøres, er ikke ensbetydende med at saksøkeren skal redegjøre i detalj for sin argumentasjon omkring dette. Stevningen skal ikke være noen skriftlig prosedyre. Det som er viktig er at den gir motparten grunnlag for å ta stilling til krav og til å foreta det nødvendige til ivaretagelse av egne interesser. (3) annet punktum må ses på bakgrunn av dette. Det bør i noen grad åpnes for skriftlige redegjørelser som utgjør en del av avgjørelsesgrunnlaget, jf § 9-9. Men skriftlige innlegg skal gis på et senere stadium av saken, når det er avklart at det kan eller skal gis slike innlegg.

Heller ikke tilsvaret eller senere prosesskriv skal være noen skriftlig prosedyre. Den skal skje under hoved- og ankeforhandlingen. Når det gjelder fremleggelse av bevis, følger det av tvisteloven § 21-6 at det skal «angis» hva beviset skal godtgjøre. Heller ikke dette forutsetter at det gis noen omfattende redegjørelse om betydningen av bevisene. Dokumentbevis føres under hoved- og ankebehandlingen ved at bevisene gjennomgås og at det som er viktig påpekes, se tvisteloven § 26-2.

Tvistelovens system er dermed at prosesskrivene forholdsvis kortfattet skal gjøre rede for partenes faktiske og rettslige begrunnelse for de påstandsgrunnlagene som fremsettes. Bevisføring og rettslig argumentasjon skal utstå til den muntlige forhandlingen.

Arbeidsgruppens oppfatning er at prosesskrivene ofte ikke følger disse forutsetningene. Ofte argumenteres det i detalj for hvordan fremlagte bevis understøtter partens syn på saksforholdet, og det redegjøres grundig for rettsstoffet. Dommerens rolle under saksforberedelsen er heller ikke å avgjøre saken (med mindre det er grunnlag for forenklet domsbehandling etter tvisteloven § 9-8 eller for å nekte anken fremmet etter tvisteloven § 29-13). Saksforberedende dommers oppgave under saksforberedelsen er primært å klargjøre tvistepunktene for å legge til rette for en effektiv og forsvarlig behandling, med avgjørelse etter hoved- og ankeforhandling. Det er i den forbindelse sjelden nødvendig eller hensiktsmessig å gå dypt inn i partenes argumentasjon om faktiske eller rettslige forhold. Det vil i stor grad også innebære at dommeren forskutterer behandling som etter loven skal skje i hoved- og ankeforhandlingen.

Konsekvensene av for omfattende prosesskriv er at prosessfullmektigene bruker tid og kostnader på å utarbeide prosesskriv som bare i beskjeden grad leses grundig av saksforberedende dommer. Prosessfullmektigene må deretter gjenta argumentasjonen fra prosesskrivene muntlig under hoved- og ankeforhandlingen. Dette gir et dobbeltarbeid som er kostnadsdrivende.

Skriftlige redegjørelser kan etter tvisteloven utgjøre en del av avgjørelsesgrunnlaget. Men disse skal utarbeides først etter at retten har besluttet at slike redegjørelser skal inngis. Formålet med slike redegjørelser er da blant annet at bevisføring og/eller prosedyrer under hoved- og ankebehandlingen kan unnlates eller forkortes. Dette kan i noen tilfeller gjøre saksbehandlingen mer effektiv, samtidig som det gir et forsvarlig avgjørelsesgrunnlag, se nærmere under punkt 7.4. Arbeidsgruppens erfaring er at det i mange tilfeller reelt sett både gis skriftlige redegjørelser med grundig gjennomgang av bevissspørsmål og rettsspørsmål – og i tillegg gjennomføres en tradisjonell hoved- eller ankeforhandling der alt gjentas. Dette er ikke i tråd med tvistelovens system, og er en praksis som bør unngås.

Arbeidsgruppen mener derfor det er et viktig tiltak å redusere omfangene av prosesskrivene, slik at de fyller forutsetningene i tvisteloven. De veilederne arbeidsgruppen har utarbeidet fremhever dette. Det samme gjør malene som er utarbeidet for stevning/ankeerklæring og tilsvaret/anketilsvar.

6.4 Forberedelse til og gjennomføring av planmøte

Med tvistelovsreformen ble tyngdepunktet av saksbehandlingen forskjøvet fra hovedforhandlingen til saksforberedelsen. Det følger av tvisteloven § 9-4 første ledd at retten skal «aktivt og planmessig styre saksforberedelsen for å oppnå en rask, prosessøkonomisk og forsvarlig behandling». Tvisteloven forutsetter at dommeren setter seg inn i saken, senest på tilsvarsstadiet. Dette

innebærer at dommeren må skaffe seg oversikt over saksforholdet og tvistepunktene. Det er altså helt nødvendig at dommeren har arbeidsbetingelser som setter dommeren i stand til å ta ledelse i prosessen. Dette stiller krav til at den enkelte dommer må planlegge for disponering av tid til forberedelser. Den enkelte domstol må også på systemnivå ha gode nok rutiner for å sikre at dommeren får nødvendig tid til forberedelse. Utfordringen for den enkelte dommer og for domstolen på systemnivå, er å treffe på «timingen» for avsatt tid til saksforberedelse. Dette er noe den enkelte domstol må løse i samhandling med dommerne, for eksempel ved å lage rutiner for tidsavsetting til saksforberedelse i saksbehandlingssystemet, Lovisa.

Straks tilsvar er inngitt, skal retten legge en plan for den videre behandlingen etter drøfting med partene og herunder fastsette frister og treffe nødvendige beslutninger. Denne planleggingen skjer som regel i rettsmøte, det såkalte «planmøtet», se tvisteloven § 9-4 andre ledd. Arbeidsgruppen anbefaler at slike rettsmøter i medium tvistesaker skjer ved videomøter og ikke i telefonmøter. Videomøter er nå lett tilgjengelig for de aller fleste og vil også bidra til å understreke betydningen av møtet.

Arbeidsgruppen fremhever betydningen av at det enkelte planmøtet skreddersys til den enkelte sak. Det er ikke formålstjenlig at dommeren ukritisk gjennomgår sakslisten som fremgår av tvisteloven § 9-4 andre ledd eller samtlige punkter som fremgår av domstolens rettsboksmaler. Dette innebærer at dommeren i forbindelse med innkallingen til planmøtet må varsle hvilke særskilte temaer som skal drøftes i planmøtet. En slik skreddersydd innkalling vil dommeren være i stand til å gi etter å ha satt seg inn i sakens faktiske og rettslige side. Advokatene vil også kunne spille inn forslag til temaer for planmøtet, enten i stevning/tilsvar eller i kontakt med domstolen før møtet. I enkelte saker kan det også være hensiktsmessig at dommeren i forkant av planmøtet ber om advokatenes innspill til agenda for møtet. Dette vil den enkelte dommer løse konkret i den enkelte sak. Arbeidsgruppens hovedpoeng er at innkallingen er tilpasset saken og at samtlige aktører har et godt grunnlag for å forberede seg til planmøtet. For at en skal oppnå formålet med planmøtet må samtlige aktører være godt forberedt. Dersom én av tre aktører ikke er forberedt, vil målet med planmøtet ikke oppnås. Dommeren bør da omberamme planmøtet.

Det følger av tvisteloven § 20-5 at retten skal prøve hva som er «nødvendige kostnader ved saken» og av tvisteloven § 1-1 andre ledd fjerde strekpunkt at «kostnadene [skal] stå i et rimelig forhold til sakens betydning». Dommer bør vurdere konkret om påløpte og forventede kostnader ved behandlingen av saken – sett opp mot tvistesummen / sakens betydning – gir grunn til å diskutere kostnadsbruken ved saken særskilt i planmøtet. I den forbindelse kan dommeren anmode om en redegjørelse for hvor store kostnader som så langt er påløpt i saken og hvor store kostnader man antar vil påløpe i saken i fortsettelsen.

Arbeidsgruppen foreslår at «saksflyten» i domstolenes saksbehandlingssystem Lovisa endres. Saksbehandler berammer møtet. Saksforberedende dommer får deretter alltid en oppgave om å redigere innkallingen til planmøtet, før saksbehandler sender ut innkallingen. Arbeidsgruppen har også utarbeidet forslag til Lovisa-maler for både innkallingen til planmøtet og for protokollen fra planmøtet. Det er laget egne maler for henholdsvis tingretten og lagmannsretten. Malene er forholdsvis omfattende og inkluderer en rekke forhold som erfaringsmessig kan være hensiktsmessig å behandle i planmøtet. Arbeidsgruppens forutsetning er at saksforberedende dommer gjennomgår punktene og tilpasser innkallingen til den enkelte sak. Malene inkluderer også forslag til tekst på ulike punkter som kan gå inn som en del av innkallingen/protokollen fra planmøtet. I malene er det også tatt inn opplysninger om særlige forhold dommeren bør huske på. For tingretten er det også utarbeidet egen mal for «andre planmøte» der formålet med møtet er å planlegge gjennomføringen av hovedforhandlingen. Håpet er at malene kan fungere som nyttige verktøy for dommeren i forberedelsen av saken og planmøtet.

6.5 Om bruk av sammenfatninger

Domstolkommisjonen foreslo i [NOU 2020:11](#) at retten skulle ha en plikt til å utarbeide en skriftlig sammenfatning av sakens tvistespoørsmål under saksforberedelsen. Dette skulle lette dommerens plikt til å klarlegge tvistens materielle sider, en plikt som for øvrig ble lovfestet ved en tilføyelse i tvisteloven § 9-4 første ledd, andre punktum ([lovvedtak 50 \(2022-2023\) lov om endringer i tvisteloven mv.](#)). Forslaget om rettens plikt til å utarbeide sammenfatning, møtte motbør fra et flertall av høringsinstansene og er ikke fulgt opp med lovforslag fra departementet, se [Prop. 34 L \(2022-2023\) punkt 3.4](#). Høringsinstansenes innvendinger gikk blant annet ut på at det ikke er behov for en slik ordning. Enkelte av høringsinstansene mente at det var tvilsomt om ordningen ville føre til nevneverdige tidsbesparelser og at det var en fare for at forslaget ville gi uforholdsmessig merarbeid og fordyre saksbehandlingen i en del saker.

Etter gjeldende rett er det likevel ikke noe til hinder for at retten utarbeider skriftlige sammenfatninger av sakens tvistespoørsmål eller lignende under saksforberedelsen, men retten har ikke etter tvisteloven noen plikt til å gjøre det. Oslo tingretts «[veileder for storkravprosess](#)» legger opp til at retten utarbeider en sammenfatning av sakens tvistepunkter på bakgrunn av stevning og tilsvar. I en undersøkelse blant dommere i Oslo tingrett om bruken av sammenfatninger i slike saker, uttaler flere av dommerne at sammenfatninger kan være mer hensiktsmessig i mindre omfattende saker.

Arbeidsgruppen vurderer det slik at en skriftlig sammenfatning av sakens tvistespoørsmål kan være et nyttig virkemiddel i en del saker av medium størrelse, for å konsentrere saksbehandlingen. Dommer i den enkelte sak bør derfor vurdere bruk av sammenfatning som ledd i rettens plikt til å klarlegge tvistespoørsmålene. Bruk av sammenfatning er mest aktuelt ved tingrettens behandling.

Arbeidsgruppen mener at retten kan utarbeide sammenfatninger på flere måter. Retten kan for eksempel forut for planmøte oversende en foreløpig sammenfatning av den uomtvistede saksfremstillingen, samt partenes krav og påstandsgrunnlag. Et slikt initiativ fra domstolen vil sannsynligvis føre til at retten og partene stiller mer forberedt i planmøter og kan også bidra til at materielle spørsmål og avklaringer i større grad blir gjenstand for diskusjon. Sammenfatningen vil også kunne gjenbrukes i selve dommen. Dette vil rasjonalisere dommers arbeid med saken. Et alternativ er at sammenfatningen har et mer begrenset format og at dommeren sender sammenfatningen til partene etter at planmøtet er avholdt, for eksempel ved å innta sammenfatningen i rettsboken.

6.6 Særlig om fastsettelse av frister og konsekvenser ved fristoversitting

Dommeren har ansvaret for å legge en plan for behandlingen av saken. Et nødvendig virkemiddel for å oppnå effektiv og forsvarlig prosess er at dommeren i planmøtet legger et fullstendig fristløp for partenes prosesshandlinger. Det er særlig aktuelt å fastsette frister for fremleggelse av ytterligere bevisstilbud, inkludert sakkyndigbevis, og for eventuelle begjæringer om bevis tilgang. Arbeidsgruppen ser det som viktig at slike frister fastsettes i samråd med partene/advokatene. Fristene vil da kunne tilpasses den enkelte aktørs kalender / øvrige forpliktelser. Involvering av parter/advokater ved fastsettelse av frister gir også større grunn til å forvente at parter/advokater lojalt oppfyller fristene.

Ved å fastsette frister for prosesshandlinger, kan retten aktivt og effektivt styre prosessen mot en avslutning. Det er helt vesentlig at partene overholder frister for prosesshandlinger. Et fristløp for begjæring om bevis tilgang kan for eksempel være satt ut ifra aktørenes tilgjengelighet. Når øvrige aktører har innrettet seg på at fristene overholdes, kan det få store konsekvenser at en part oversitter fristen eller begjærer fristen utsatt tett på fristens utløp. Frister fastsatt i planmøtet eller for øvrig under saksforberedelsen har imidlertid oftest karakter av å være ordensfrister, uten umiddelbar preklusiv virkning.

Etter arbeidsgruppens oppfatning kan det ha stor betydning at fristbrudd i visse tilfeller kan sanksjoneres. Arbeidsgruppen har sett nærmere på hvilke sanksjonsmuligheter domstolen har ved fristbrudd.

Ved fristoversittelse har retten mulighet for å utstede fristforelegg etter tvisteloven § 16-7 andre ledd. En forutsetning for dette er at oppfyllelsen av prosesshandlingen er av vesentlig betydning for motparten eller nødvendig for forsvarlig behandling av saken. Bruk av fristforelegg kan for eksempel være aktuelt ved unnlattelse av å fremlegge et bevis etter krav fra motparten. Oversittelse av frist i henhold til et fristforelegg vil ha fraværsvirkning.

Arbeidsgruppen nøyer seg med å bemerke at bruk av fristforelegg kan være et alternativ for sanksjonering av fristoversittelser, men at prosessen er omstendelig og derfor trolig ikke et effektivt virkemiddel.

Tvisteloven § 16-6 tredje ledd regulerer rettens adgang til å avskjære prosesshandlinger som foretas etter utløpet av frister som ikke innebærer fravær (ordensfrister). Hensynet bak regelen er at motpartens posisjon ikke skal bli svekket av partens forsømmelse. En part som oversitter en ikke-preklusiv frist for en prosesshandling, eksempelvis frist å inngi merknader til motpartens prosesskriv eller frist for å tilby sakkyndigbevis, har risikoen for at merknader eller bevestilbud inngis i tide, slik at det ikke oppstår forsinkelser i sakens fremdrift. Et vilkår for å nekte prosesshandlingen er at forsinkelsen fører til at rettsmøte må utsettes eller saken vil bli vesentlig forsinket. Det er trolig også et vilkår at det er satt en tydelig frist for prosesshandlingen.

Arbeidsgruppen mener at tvisteloven § 16-6 tredje ledd hensiktsmessig fanger opp tilfeller der det er riktig å avskjære prosesshandlinger og at bestemmelsen bør brukes i større utstrekning enn hva som later til å være praksis i dag. Dommere og advokater bør være bevisste på at det settes tydelige frister for prosesshandlinger i planmøtet, og at for sent fremsatte prosesshandlinger kan avskjæres etter bestemmelsen.

Arbeidsgruppen bemerker at oversittelse av frister fastsatt av retten kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader, se tvisteloven § 20-4 bokstav c.

7. HOVED- OG ANKEFORHANDLINGEN – GJENNOMFØRING OG ALTERNATIVER

Sammendrag

- Opplesning fra dokumenter ved bevisføringen under hoved- og ankeforhandlingen bør reduseres betydelig. Normalt er det tilstrekkelig å påpeke hva dokumentet omhandler, og vise til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende for argumentasjonen bør opplesning skje.
- Sakskostnadsoppgavene må begrunnes kort og retten bør anmode om at de fremlegges senest ved oppstart av siste rettsdag. Det vil legge til rette for at aktuelle sakskostnadsspørsmål kan prosederes ved avslutningen av saken.
- Muligheten tvisteloven gir til å pålegge saksøker / ankende part om å inngi en kortfattet redegjørelse for et uoversiktlig faktisk forhold, bør benyttes oftere. Som oftest vil det være mest hensiktsmessig at saksøkte/ankemotparten kommenterer en slik redegjørelse, fremfor at retten oppfordrer partene om å samarbeide om redegjørelsen.
- Muligheten til delvis skriftlig behandling – i kombinasjon med et etterfølgende rettsmøte – bør benyttes oftere. Tingretten bør få samme rett som lagmannsretten har til å beslutte dette.

7.1 Føring av dokumentbevis

Etter tvisteloven § 26-2 skal dokumentbevis føres ved at dokumentet «gjennomgås, og det som er viktig, påpekes». Forarbeidene forutsetter at ren opplesning bare er nødvendig dersom ordlyden er avgjørende, for eksempel ved tolkningen av en avtalebestemmelse. Når et dokumentbevis er ført på denne måten, inngår hele dokumentet i utgangspunktet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon, se [Prop. 34 L \(2022-2023\) side 33](#) med videre henvisning til kommentarutgaven.

Likevel brukes det i dag svært mye tid i retten på å lese dokumenter. Det er ikke uvanlig at saksfremstillingen (innledningsforedraget) bygges opp av høytlesning, med korte introduksjoner og kommentarer. Motpartens supplering og korrigerende følger samme mønster. Gjentatt opplesning «for sammenhengens skyld» er vanlig. I [Prop. 34 L \(2022-2023\) side 36-37](#) uttales det at det ikke først og fremst er utformingen av § 26-2 som er problemet, men at bestemmelsen «ikke praktiseres i tråd med de rammene som bestemmelsen setter». Arbeidsgruppen er enig i dette. Gruppen vil tilføye at dommerens praksis med nøye å markere med en strek i margen av et dokumentbevis hva som er lest, bidrar til den uriktige oppfatningen om at bare det som er lest er dokumentert. For dommeren er det normalt tilstrekkelig å markere med en hake eller lignende øverst på siden eller ved de delene som er påpekt som viktige, at beviset er gjennomgått.

Det kan være flere grunner til at tvistelovens forutsetning om at opplesning skal begrenses, ikke har blitt fulgt i praksis. En årsak kan være at opplesning etablerer en felles kunnskapsplattform, der parten har trygghet for at dommeren blir gjort kjent med de relevante dokumentene. For dommerne kan det også være behagelig – og redusere behovet for å forberede seg til saken – å bli ført grundig inn i dokumentene under hoved- og ankeforhandlingen. Ved opplesning unngår man også problemet med tendensiøse gjengivelser av innholdet i dokumentene. Muligens er det også enklere for advokatene å forberede sin saksfremstilling når den i stor grad skal skje ved å lese opp fra dokumentbevisene.

Arbeidsgruppen mener at tiden er overmoden for en kulturendring som innebærer at tvistelovens forutsetninger om hvordan dokumentbevis skal føres, faktisk blir fulgt. Høytlesning er lite effektivt og tar mye tid. Som departementet påpeker i [Prop. 34 L \(2022-2023\) på side 37](#) vil en riktig praktisering av tvisteloven § 26-2 være viktig for å holde kostnadene ved behandlingen av saken nede.

En kulturendring som skissert ovenfor krever at dommerne har forberedt seg godt til hoved- og ankeforhandlingen. De sentrale dokumentene må være kjent – og de viktigste delene av dem må være lest – på forhånd. Arbeidsgruppen foreslår at prosessfullmektigene i planmøtet skal identifiserer de sentrale dokumentene (eller deler av disse) som dommeren bør gjøre seg kjent med. Dersom det kommer til nye dokumentbevis etter planmøtet, må sluttinnleggene angi hva som forutsettes lest. I de tilfellene det holdes nytt planmøte før hoved- eller ankeforhandlingen, se om dette ovenfor i punkt [6.4](#) siste avsnitt, vil dommerens forberedelser være et naturlig tema. For å unngå at dommeren må lese dokumenter som ikke blir dokumentert under hoved- og ankeforhandlingen, er det i alle tilfeller viktig at prosessfullmektigene presist angir hvilken dokumentasjon dommeren bør gjøre seg kjent med.

Arbeidsgruppen har vurdert om det skal foreslå en ordning med ferdigmarkerte utdrag (dokumentsamlinger i tingretten), for å lette dommerens forberedelsesarbeid. Fordelen er at dommeren raskere kan sette seg inn i de sentrale delene av dokumenter som er av en viss størrelse. Ulempen er at dette arbeidet fra advokatens side mest rasjonelt gjøres nokså tett opp til forhandlingene. En praksis med ferdigmarkerte utdrag kan dessuten gi inntrykk av at teksten må leses for å kunne anses som dokumentert etter tvisteloven § 26-2, noe arbeidsgruppen i så fall ser som uheldig.

Arbeidsgruppen har konkludert med at utdragene/dokumentsamlingene som utgangspunkt skal være umarkerte. Den enkelte saksforberedende dommer kan imidlertid vurdere om det er ønskelig med ferdigmarkerte utdrag/dokumentsamlinger i den enkelte sak. Hvis dette bestemmes, bør det gjøres klart for advokatene at markering ikke innebærer at teksten må leses opp i retten; ferdigmarkeringen har en annen funksjon.

7.2 Parts- og vitneforklaringer

Arbeidsgruppen har ikke hatt mulighet til å gjøre noen grundige undersøkelser om omfang og relevans av parts- og vitneforklaringer under hoved- og ankeforhandlinger. Det er imidlertid grunn til å anta at flere av forklaringene (eller deler av forklaringene) under de muntlige forhandlingene ikke alltid bidrar nevneverdig til å styrke rettens avgjørelsesgrunnlag. Det føres for det første antagelig ofte flere vitner enn nødvendig for å opplyse saken. For det andre forklarer parter og vitner seg til dels om forhold som enten ikke er omstridt mellom partene, eller som ikke er relevante for de spørsmål retten skal avgjøre. For behandlingen i lagmannsretten er det også en problemstilling at vitner og parter i stor grad gjentar forklaringen de ga i tingretten.

Arbeidsgruppen har i veilederne og i malene fra planmøtet fremhevet at det må angis hva vitnene skal forklare seg om. Prosessfullmektigene og dommeren må også vurdere om en partsforklaring bidrar til å opplyse saken. Formålet er å skjære til forklaringene slik at man under hoved- og ankeforhandlingen kan konsentrere seg om det som er sentralt og relevant.

7.3 Fremleggelse og prosedyrer om sakskostnadsoppgavene

Det følger av tvisteloven § 20-5 tredje ledd at sakskostnadsoppgave skal fremlegges ved hoved- og ankeforhandlingens avslutning. I 2023 ble bestemmelsen også endret slik at oppgaven ikke bare skal spesifiseres, men også begrunnes.

Høyesterett har i noen år anmodet om at sakskostnadsoppgavene legges frem senest ved oppstart av siste rettsdag. Høyesterett ber også om at det i tidsplanen settes av tid til prosedyre om sakskostnadene. Flere tingretter og lagmannsretter har innført lignende rutiner. Arbeidsgruppens oppfatning er at prosessfullmektigene gjennomgående følger de anmodninger de får fra retten om fremleggelse av sakskostnadene senest ved oppstart av siste rettsdag. Derimot er det nok mer varierende praksis på i hvilken grad sakskostnadene er begrunnet slik tvisteloven nå forutsetter, og om det under hoved- og ankeforhandlingen brukes tid på å prosedere sakskostnadsspørsmålet.

Arbeidsgruppen har i veilederne fremhevet at kostnadsoppgavene både skal spesifiseres og begrunnes, slik tvisteloven § 20-5 tredje ledd nå krever. Det er understreket at begrunnelsen ikke trenger å være lang, men at den må være tilpasset saken og at enkeltposter kan kreve en særskilt begrunnelse. Dette er fulgt opp i malen til protokoll fra planmøtet. Arbeidsgruppen har også tatt inn i veilederne og malene fra planmøtet at retten bør anmode om at sakskostnadsoppgavene senest ved oppstart av siste rettsdag og at relevante sakskostnadsspørsmål prosederes.

7.4 Økt grad av skriftlighet

I tvisteloven § 9-9 er regler om behandlingsform og avgjørelsesgrunnlag for behandlingen i tingretten. Den praktiske hovedregelen er muntlig behandling ved hovedforhandling etter § 9-14. I § 9-9 er det imidlertid åpnet for hel eller delvis skriftlig behandling av saken:

- Etter andre ledd kan avgjørelsen treffes på grunnlag av skriftlig behandling eller en kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte. Alternativet krever at partene samtykker og kan bare brukes der det vil gi en mer effektiv og prosessøkonomisk behandling
- Etter tredje ledd kan retten fastsette at partene skal inngi skriftlige redegjørelser for avgrensede rettslige eller faktiske spørsmål. Det er et krav at spørsmålene er “særlig kompliserte” og redegjørelsene kan bare kreves der det er nødvendig for å få et “vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag” og prosessøkonomiske hensyn ikke taler mot det.
- Etter fjerde ledd kan retten pålegge saksøkeren å gi en kronologisk/systematisert redegjørelse for hele eller deler av det faktiske forholdet. Saksøkte plikter å gi et svar til denne. Retten kan oppfordre partene til å samarbeide om redegjørelsen. Et vilkår for å bruke bestemmelsen er at saken har et “uoversiktlig faktisk forhold”.

For behandlingen i lagmannsretten er rettens adgang til å beslutte skriftlige elementer i ankebehandlingen noe videre, se tvisteloven § 29-16. Etter femte ledd kan lagmannsretten beslutte hel eller delvis skriftlig behandling av ankesaken. Det er ikke noe krav om at partene samtykker til dette, slik det er etter tvisteloven § 9-9 andre ledd for tingrettsbehandlingen. Det er imidlertid et krav at anken bare gjelder saksbehandlingen eller rettsanvendelsen, eller at anken «bare i liten grad [reiser] faktiske spørsmål hvor umiddelbar bevisføring vil være av vesentlig betydning».

I § 29-16 tredje ledd er det tatt inn en bestemmelse om utarbeidelse av skriftlige redegjørelser om faktiske eller rettslige spørsmål som ligner på § 9-9 tredje ledd. Retten kan pålegge dette om det gir «et vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag», eller det kan føre til en mer effektiv prosessøkonomisk behandling. Det er imidlertid ikke noe krav etter § 29-16 tredje ledd at de faktiske eller rettslige spørsmålene skal være særlig kompliserte.

Bestemmelsen i tvisteloven § 9-9 fjerde ledd om kronologisk/systematisert redegjørelse for hele eller deler av det faktiske forholdet er gitt tilsvarende anvendelse for lagmannsretten, se § 29-16 fjerde ledd.

Arbeidsgruppens erfaring er at reglene i §§ 9-9 og 29-16 bare anvendes i beskjeden grad, og i mindre grad enn det tvistemålsutvalget forutsatte. Det kan være flere grunner til dette. En årsak kan være at de tersklene for å anvende bestemmelsene som loven oppstiller, gjør det vanskelig for dommeren å pålegge slik skriftlighet. Dette gjelder særlig for tingretten. En annen forklaring kan være at aktørene ikke har fulgt opp de mulighetene som ligger i bestemmelsen, men har fortsatt tidligere praksis uten å ha hatt noe bevisst forhold til bestemmelsene.

Arbeidsgruppen vil imidlertid understreke at en forklaring på at bestemmelsene i §§ 9-9 og 29-16 benyttes sjelden, antagelig også skyldes at en saksbehandling med store innslag av skriftlige elementer ikke nødvendigvis er kostnadsbesparende og mer effektiv enn en tradisjonell saksforberedelse med en etterfølgende muntlig forhandling. Prosessfullmektigene må bruke mer tid på å utarbeide skriftlige innlegg, noe som er kostnadsdrivende. En konsentrert hoved- og ankeforhandling er også en effektiv måte å føre retten inn i både sakens faktiske og rettslige spørsmål. Dette er særlig utpreget for behandlingen i lagmannsretten, der tre dommere deltar i behandlingen av saken.

Det er derfor grunn til å benytte skriftlighet med varsomhet. Arbeidsgruppen mener imidlertid det særlig er to av hjemlene for økt skriftlighet som bør benyttes oftere enn de gjøres i dag.

Den første hjemmelen som bør benyttes oftere, er kortfattede kronologiske/systematiserte redegjørelser for hele eller deler av et uoversiktlig saksforhold, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd, jf. § 29-16 fjerde ledd. I en situasjon der dommeren – etter å ha mottatt stevning/anke og tilsvarende anketilsvarende – er av den oppfatning at (hele eller deler av) saksforholdet fortsatt er uavklart, kan det være nyttig å få sammenfattet det uavklarte saksforholdet i skriftlige redegjørelser. Dette kan bidra til å avklare saksforholdet, eller i det minste å få klarlagt hva det er uenighet om. Dette vil

kunne gjøre at bevisførselen konsentreres om det som er omtvistet, mens det saksforhold som er omforent ikke behøver bevisførsel. Det er en erfaring ved skriftlige redegjørelser at prosessfullmektigene bruker mye tid på disse, særlig dersom det er forutsatt at redegjørelsen skal være omforent. Omforente redegjørelser er ofte også forholdsvis generelle og overordnede, nettopp fordi prosessfullmektigene ikke har klart å bli enige om alle elementer i saksforholdet. Arbeidsgruppen mener derfor at den mest naturlige prosedyren ved utarbeidelse av slike redegjørelser er at saksøker / ankende part først utarbeider en redegjørelse, og at saksøkte/ankemotparten deretter kommenterer på denne.

Der det utarbeides skriftlige redegjørelser vil disse inngå som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken, se tvisteloven § 9-9 første ledd og § 29-16 første ledd. Dette betyr at det under hoved- og ankeforhandlingen ikke er nødvendig å føre bevis for de delene av redegjørelsene som er omforente.

Den andre hjemmelen som med fordel kan benyttes noe oftere, er hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 9-9 andre ledd og § 29-16 femte ledd. Også i forbindelse med skriftlig behandling er det viktig å vurdere om slik behandling vil gi en kostnadsbesparende og mer effektiv behandling, og om avgjørelsesgrunnlaget blir forsvarlig. Prosessfullmektigene vil bruke tid på de skriftlige innleggene. Hvis dette kommer i tillegg til prosesskriv som allerede er utarbeidet – for eksempel stevning/anke og tilsvare/anketilsvar – kan skriftlig behandling være kostnadsdrivende. Skriftlige innlegg om rettsspørsmål kan også være tidkrevende å utarbeide. En konsentrert prosedyre kan være enklere å forberede for prosessfullmektigene, og kan også være en mer effektiv måte å føre retten inn i rettsspørsmålene på.

Arbeidsgruppen mener derfor at de kriterier tvisteloven § 29-16 femte ledd oppstiller for skriftlig behandling, er fornuftige. Dette innebærer at hel eller delvis skriftlig behandling bør forbeholdes de sakene som bare gjelder rettsanvendelse og (for lagmannsrettens del) saksbehandlingen for tingretten. I tillegg bør det være mulig – slik § 29-16 femte ledd åpner for – å beslutte hel eller delvis skriftlig behandling der det bare i liten grad er behov for umiddelbar bevisføring.

Arbeidsgruppen mener at der det gjennomføres skriftlig behandling, vil dette i de fleste tilfellene fungere best hvis den kombineres med et rettsmøte. Et typetilfelle er der bevissspørsmålene er få og ikke krever umiddelbar bevisførsel, for eksempel der bevisene i all hovedsak består av dokumentbevis. De skriftlige innleggene kan da konsentrere seg om å fremlegge disse (få) dokumentbevisene. Redegjørelsene og bevisene blir da en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. I et etterfølgende rettsmøte er det ikke nødvendig å føre bevisene i tråd med tvisteloven § 26-2, men man kan gå rett på prosedyrene. Om nødvendig kan man i rettsmøtet også høre enkelte parter og vitner.

Arbeidsgruppen mener at dagens regelverk i all hovedsak er tilfredsstillende for behandlingen i lagmannsretten. For behandlingen i tingretten kan det være behov for å utvide rettens adgang til å beslutte skriftlige elementer i saksbehandlingen. Kriteriene i tvisteloven § 9-9 er til dels strengere enn etter § 29-16. Arbeidsgruppen vil særlig peke på at hel eller delvis skriftlig behandling i tingretten krever at partene samtykker til dette, se tvisteloven § 9-9 andre ledd. Arbeidsgruppen mener det bør vurderes om også tingretten – som lagmannsretten – skal ha muligheten til å beslutte hel eller delvis skriftlig behandling der saken kun gjelder rettsanvendelsen eller bare i liten grad reiser faktiske spørsmål hvor umiddelbar bevisføring vil være av vesentlig betydning, se tvisteloven § 29-16 femte ledd. Selv om tingretten får adgang til å beslutte dette uten partenes samtykke, vil partenes syn på spørsmålet selvsagt ha betydning ved avgjørelsen, slik det er for lagmannsretten.

Arbeidsgruppen bemerker at Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 6 kan sette krav til at det må avholdes en muntlig forhandling, i alle fall for én instans. Arbeidsgruppen har ikke gått nærmere inn i denne problemstillingen, da den uansett legger til grunn at det for tingretten er mest aktuelt med delvis skriftlig behandling, i kombinasjon med et rettsmøte.

8. NORMERING AV RETTSMØTETID

Sammendrag

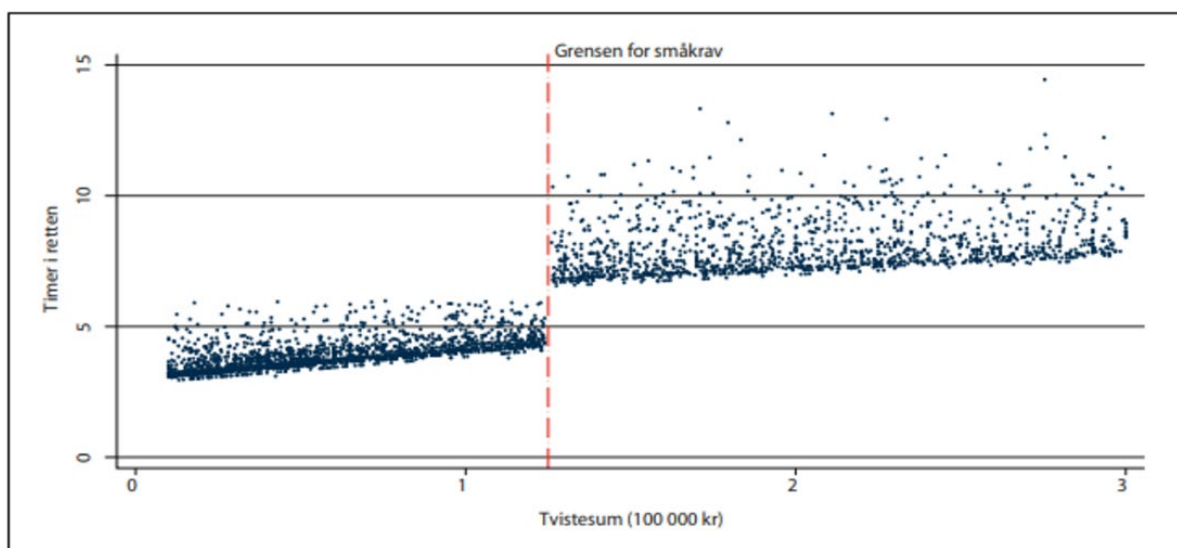
- Rettsmøtetid bør normeres slik at saker med tvistesum opp til 1 million kroner normalt behandles på én dag.
- I enkelte utvalgte sakstyper, som ofte er ganske likeartede, bør rettsmøtetiden også normeres.

8.1 Tidligere utredninger og rapporter

Domstolkommisjonen peker i sin utredning på at gjennomsnittlig hovedforhandlingstid i Norge har økt betraktelig de siste ti årene, og at tidsbruken i hovedforhandling har stor betydning for kostnadene ved saken. Se [NOU 2020:11 punkt 22.3.4](#), jf. [NOU 2019:17 fig 8.2 og kapittel 24](#). Ifølge kommisjonens undersøkelser ligger økningen i rettsmøtetid på opptil 40 prosent i saker av medium størrelse. Saker som i 2018 varte i henholdsvis 10 eller 15 timer, varte altså henholdsvis i 7 eller 11 timer i 2008. Nedre sjikt av mediumsakene hadde en økning på 18 prosent. En sak som i 2018 varte i 8 timer vil altså ha vart i 7 timer i 2008. Arbeidsgruppen har ikke innhentet tall som viser om denne utviklingen har fortsatt, men det antas at hovedforhandlingstiden i hvert fall ikke har gått ned siden den gang.

Kommisjonen påpeker at antall hovedforhandlingstimer ikke gir svar på om hovedforhandlingene er lengre enn det som er nødvendig i hver enkelt sak. Kommisjonen konkluderer likevel med at det burde være rom for kortere hovedforhandlinger. Blant annet begrunnes dette med at naboland som Sverige og Danmark jevnt over har kortere rettsmøtetid, samt at tvistelovens verktøy for å konsentrere tvistesakene ikke benyttes fullt ut. Se [NOU 2020:11 kapittel 24](#). Domstolkommisjonen tar til orde for at det utvikles ikke-lovfestede normer for tidsavsetting til hovedforhandling i enkelte sakstyper for å oppnå kostnadseffektive og tilstrekkelig konsentrerte forhandlinger. Se [utredningens punkt 22.5.4](#).

Erfaringer fra småkravprosessen tyder på at lovbestemt normering av rettsmøtetid fungerer. Det vises til Domstolkommisjonens undersøkelse av rettsmøtetiden i småkravsaker sammenlignet med allmennprosessaker, som viser at det er et markant skille i rettsmøtetid når sakenes tvistesum er over beløpsgrensen for småkrav:

Figur 22.3 Typisk tidsbruk i saker etter småkravsprosessen og saker etter allmennprosessen behandlet i perioden 2009–2018. Figuren viser gjennomsnittlig rettsmøtetid per tvistesumsverdi.

Arbeidsgruppen er ikke kjent med at det finnes ikke-lovfestede felles normer for tidsavsetning, iallfall ikke uttalte. Oslo tingrett etablerte en intern arbeidsgruppe i 2023 som vurderte slik tidsnormering. Gruppen anbefalte at normering burde forsøkes ved et prøveprosjekt i barnevernssaker, foreldretvistsaker, utlendingssaker, avhendings- og bustadoppføringssaker, samt person- og pasientskadesaker. Forslaget fra arbeidsgruppen i Oslo tingrett fremgår av tabellen nedenfor i punkt 8.3. Den foreslåtte tidsnormeringen er i det vesentlige fastsatt på grunnlag av egne erfaringer med sakstypene og en intern kartlegging av avsatt hovedforhandlingstid. Målet med prosjektet i Oslo tingrett er blant annet å undersøke om det ved tidsnormering kan oppnås lavere sakskostnader. Det antas derfor at normtiden som foreslås er kortere enn det som jevnt over praktiseres i Oslo tingrett i dag.

8.2 Arbeidsgruppens undersøkelser

Arbeidsgruppens undersøkelser av saker innkommet i 2022 viser at median hovedforhandlingstid i tingrettene er litt over 11 timer, altså 1 ½ – 2 rettsdager. Undersøkelsene viser også at antall dager til hovedforhandling i liten grad påvirkes av tvistesum der tvistesummen er under 5 millioner kroner. I praksis viser undersøkelsen at hovedforhandlingene da varer mellom 1 ½ – 2 dager.

	Ideelle verdier	Under 250.000	250.000 – 999.000	1.000.000 – 1.999.999	2.000.000 – 2.999.999	3.000.000 – 3.999.999	4.000.000 – 4.999.999	Over 5.000.000
Snitt	13,2	9,6	10,4	11,8	13,2	14,6	14,8	23,1
Median	10,5	9,0	9,0	11,0	12,0	13,0	12,0	18,0

Tabellen viser at median hovedforhandlingstid er 9 timer i saker med tvistesum under 1 million kroner, altså 1 ½ dag. Ut fra tidligere presenterte tall ville hovedforhandlingstiden i disse sakene ligget mellom 6 og 7 timer i 2008.

Arbeidsgruppen har videre undersøkt hovedforhandlingstid i enkelte sakstyper innkommet i perioden 2021 – 2023. Pausene er inkludert i rettsmøtetiden. Dette viser at foreldretvist- og psykisk helsevernssaker varte i 1 dag. Avhendingslovsaker varte i 1 ½ dag, utlendingssaker varte i 2 dager.

Barnevern-, bustadoppføringslov- og arbeidsrettssaker (stillingsvern) varte i 2 – 2 ½ dag. Se tabellen nedenfor under punkt [8.3](#).

8.3 Arbeidsgruppens vurderinger

Arbeidsgruppen er enig med Domstolkommisjonen i at også ikke-lovfestede normer kan ha innvirkning på rettsmøtetiden, selv om normene kun er veiledende. Normene vil være utgangspunktet for hovedforhandlingstiden retten tilbyr partene, og det må være partene som så begrunner hvorfor det i den enkelte sak trengs mer tid.

Som beskrevet særlig i punktene [6.1](#), [7.1](#) og [7.4](#) om samhandling, føring av bevis og økt grad av delvis skriftlighet i kombinasjon med rettsmøte, mener arbeidsgruppen at rettsmøtene kan konsentreres. På denne bakgrunn mener arbeidsgruppen at den foreslåtte normtiden forsvarlig kan settes kortere enn hovedforhandlingstiden gjennomgående er i dag.

Arbeidsgruppen mener det er riktig å normere saker med tvistesum opp til 1 million kroner til 1 rettsdag. Dette innebærer at hovedforhandlingene blir 2 – 3 timer kortere enn i dag, se punkt [8.2](#) ovenfor. Normering ut fra tvistesum harmonerer godt med lovens proporsjonalitetsprinsipp, og antas å ville ha innvirkning på sakskostnadene, se punkt [9.4](#).

Arbeidsgruppen mener det også ligger godt til rette for normering i enkelte sakstyper, fordi de ofte fremstår som nokså likartede.

Tabellen nedenfor beskriver hovedforhandlingenes varighet i 2023 i slike utvalgte sakstyper, samt Oslo tingretts og arbeidsgruppens normeringsforslag.

Sakstype	Median / gjennomsnitt hoved- forhandlingstid (2023)	Forslag normering Oslo tingrett	Arbeidsgruppens forslag, tingrett
Barnevernssaker (Overprøving av vedtak fra Barneverns- og helsenemnda)	13,5 / 14,6 t (2-2 ½ dag)	½ til 1 dag kortere enn nemndsmøtet	1 ½ rettsdag
Foreldretvist (Twist om foreldreansvar, fast bosted og samvær etter barneloven)	5 / 6,6 t (1 dag)	1 ½ rettsdag	1 ½ rettsdag
Utlendingssaker (Overprøving av vedtak fra Utlendingsnemnda)	13 / 12,9 t (2 dager)	1 ½ rettsdag	1 ½ rettsdag
Avhendingslovssaker	10 / 11 t (1 ½ - 2 dager)	1 ½ rettsdag	1 ½ rettsdag
Bustadoppføringslovssaker	14 / 15 t (2-2 ½ dag)	1 ½ rettsdag	1 ½ rettsdag
Person- og pasientskadesaker	14 / 15,3 t (2-2 ½ dag)	2 rettsdager	1 ½ rettsdag
Psykisk helsevernssaker (Overprøving av Kontrollkommisjonens vedtak i sak om tvungent psykisk helsevern.)	5,5 / 5,5 t (1 dag)		1 rettsdag
Arbeidsrettssaker (Stillingsvern)	13,5 / 15,4 t (2-2 ½ dag)		1 ½ rettsdag

Når det gjelder foreldrevister, mener arbeidsgruppen at 1 dags hovedforhandling (slik undersøkelsen for 2023 viser) ikke er representativt. Resultatet er mest sannsynlig preget av at mange foreldretvistsaker, i alle fall i tingretten, kun omhandler foreldreansvar. I den alminnelige foreldretvistsak, der fast bosted og/eller samvær er omtvistet, vil hovedforhandlingene, basert på erfaring, ha en varighet på 2-2 ½ dag. Arbeidsgruppen foreslår derfor en normering på 1 ½ dag i foreldretvistsaker. Dette utgjør i praksis en reduksjon sammenlignet med dagens situasjon. Foreldretvistsaker der kun foreldreansvar er omtvistet bør normalt kunne avvikles på en halv dag.

For de øvrige sakstypene mener arbeidsgruppen tallene for hovedforhandlingstid i 2023 er rimelig representative for «normalsakene», og at normtiden forsvarlig kan beregnes ut fra dette. Arbeidsgruppen har skjønnsmessig konkludert med en normering på 1 ½ dag for de fleste sakstypene i tabellen. Dette utgjør om lag 10 timer inkludert pauser.

Normeringen vil for de fleste sakstypene innebære en viss korrigerende av økningen i rettsmøtetid som har funnet sted etter at tvisteloven trådte i kraft, og vil uansett motvirke at økningstrenden fortsetter. Forutsetningen er at normene etablerer en felles forståelse blant dommere og de øvrige aktørene av hva som normalt er nødvendig og proporsjonal rettsmøtetid ut fra sakstype eller tvistesum.

For barnevern-, arbeidsrett-, bustadoppføring- og utlendingssaker, samt person- og pasientskadesaker ligger foreslått normering på 1 ½ dag om lag 25 – 30 prosent lavere enn dagens gjennomsnitt. Når det gjelder avhendingslovssakene er justeringen liten, men gruppen har kommet til at riktig norm også i disse sakene er 1 ½ dag. Grunnen er dels at arbeidsgruppen har sett hen til Oslo tingretts normforslag i disse sakene, samt at 1 ½ dag medfører en gunstig oppdeling, der prosedyren kan forberedes mellom første og andre rettsdag etter at bevisførselen er avsluttet. Arbeidsgruppen bemerker at normen ikke må føre til at saker som bør gjennomføres raskere berammes til normtid. I saker om formuesverdier bør tvistesummen utgjøre et viktig moment ved vurderingen av om saken skal berammes til 1 eller 1 ½ dag, se arbeidsgruppens forslag om normering av rettsmøtetid ut fra tvistesum.

Når det gjelder psykisk helsevernssakene har arbeidsgruppen lagt seg på dagens nivå, også her under henvisning til Oslo tingretts vurdering av disse sakene. Det kan reises spørsmål om slike saker normalt burde kunne gjennomføres på en halv rettsdag. Arbeidsgruppen har ikke hatt mulighet til å gå nærmere inn i dette.

Arbeidsgruppen har ikke foreslått egen tidsnormering for lagmannsretten, men det er normalt ingen grunn til at rettsmøtene her skal være lengre. Også i de sakstypene arbeidsgruppen har foreslått normering for, bør hovedregelen være at tiden for muntlig forhandling i lagmannsretten bør være kortere enn den var i tingretten.

9. BEGRENSENINGER I ADGANGEN TIL Å KREVE SAKSKOSTNADER - SMÅKRAVSMODELLEN OGSÅ I ALLMENNPROSESS?

Forslag

- Tvisteloven bør endres slik at i saker om formuesverdier der tvistesummen er under 1,5 millioner kroner, kan sakskostnader **normalt** bare erstattes med inntil 30 prosent av sakens tvistesum når det ses bort fra merverdiavgift.

9.1 Innledning – reguleringer i andre land

Mange av de temaene arbeidsgruppen drøfter andre steder i denne rapporten antas i betydelig grad å kunne påvirke partenes kostnader. I dette punktet vil arbeidsgruppen se særlig på om retten for den part som vinner saken, til å bli tilkjent fulle sakskostnader fra motparten, bør begrenses mer enn etter gjeldende rett.

Arbeidsgruppen har i sitt arbeid blant annet sett på den normering av sakskostnader man har i Danmark. Erstatning for advokatutgifter fastsettes med utgangspunkt i veiledende satser som er fastsatt av presidentene for Østre og Vestre Landsrett. I *Notat om sagsomkostninger i civile sager* gis det veiledende satser basert på tvistesum opp til 5,75 millioner kroner. Utgiftene som kan kreves fra tapende part øker med økende tvistesum. Der tvistesummen er mellom 230.000 og 575.000 danske kroner, kan det kreves mellom 25.000 og 63.000 danske kroner (ikke inkludert merverdiavgift). Der tvistesummen er mellom 1.150.000 og 2.300.000 danske kroner, kan det kreves mellom 63.000 og 132.000 danske kroner. Det er retten som avgjør det eksakte beløp som blir tilkjent. Beløpene er veiledende for retten, men etter arbeidsgruppens opplysninger følges normalt de veiledende satsene. Det følger også av retningslinjene at den gjelder for saker der hovedforhandlingen ikke har en varighet på mer enn en dag, men at den den kan tjene som veiledning også i saker med varighet utover en dag. Danske advokater har uttalt at de veiledende satsene ofte kun vil dekke om lag 1/3 av reelle advokatkostnader for vinnende part.³ Arbeidsgruppen har ikke hatt anledning til å undersøke dette mer i detalj.

Arbeidsgruppen vil også vise til reglene i England og Wales om «Fixed recoverable costs (FRC)». Reglene fastsetter et bestemt beløp som kan kreves i sakskostnader fra den tapende part. Reglene gjelder for de fleste sivile saker, med unntak for noen rettsområder. Opprinnelig gjaldt reglene for saker med tvistesum opp til 25.000 britiske pund. Fra 1. oktober 2023 er reglene utvidet til også å gjelde for saker med tvistesum opp til 100.000 britiske pund. Regelverket fremstår som forholdsvis komplisert.⁴ Hovedelementene er følgende:

- Saker med tvistesum opp til 10.000 britiske pund behandles i «The Small Claims Court». Sakskostnader som kan kreves i slike saker er svært begrenset.
- Saker med tvistesum mellom 10.000 og 25.000 britiske pund behandles i «The Fast Track». Saken plasseres i et av fire «bands», avhengig av sakens kompleksitet. Hvert «band» har en fastsettelse av hvilke kostnader som kan kreves avhengig av hvilket stadium saken er på. Jo mindre kompleks saken er og jo kortere saken har kommet, jo mindre kan kreves i sakskostnader.
- Saker med tvistesum mellom 25.000 og 100.000 britiske pund behandles i et nytt «Intermediate Track». Det er ulike vilkår for å falle inn under denne kategorien, blant annet kreves det at det forventes at hovedforhandlingen ikke vil vare mer enn tre dager. På samme måte som Fast Track, har Intermediate Track fire «bands», avhengig av sakens kompleksitet, som fungerer på samme måte som i Fast Track.

Arbeidsgruppen oppfatter at regelverket i England og Wales innebærer at der man faller inn under regelverket, vil sakskostnadene som tilkjennes fra tapende part være et forhåndsfastsatt beløp, som avhenger av et sett av kompliserte regler basert på sakens kompleksitet og hvor langt saken har kommet.

Reglene i Danmark og England/Wales viser at det er ulike måter å begrense sakskostnadene på. Både i Danmark og England/Wales innebærer reglene at vinnende part risikerer å ikke få dekket alle sine

³ Se som eksempel omtale her: [\(2\) Et rimeligt advokatsalær? En advokat for en borger mod Staten skal have samme salær som Kammeradvokaten - hvilket ansvar har Skattestyrelsen? | LinkedIn](#)

⁴ Regelverket er nærmere beskrevet her: [Fixed recoverable costs \(FRC\) - Kennedys \(kennedyslaw.com\)](#)

kostnader ved saken. I Norge er det lang tradisjon for at den vinnende part bør holdes reelt skadesløs gjennom å tilkjennes fulle, nødvendige sakskostnader. Reglene om sakskostnader i småkravsprosess utgjør imidlertid et brudd på denne tradisjonen. Det er også forskjell på hvordan saker føres i Norge sammenlignet med Danmark og England/Wales. Arbeidsgruppen foreslår derfor ikke å innføre et system i Norge som tilsvarer systemene i Danmark eller England/Wales.

Arbeidsgruppen har i stedet tatt utgangspunkt i regelverket for småkravsprosess. Disse sakene er undergitt en forenklet behandling sammenlignet med allmennprosess, blant annet for å redusere kostnadsbruken. I småkravssaker fastsetter også tvisteloven § 10-5 at sakskostnader bare kan erstattes med inntil 20 prosent av tvistesummen. Beløpsgrensen for småkravsprosess er ganske nylig hevet fra 125.000 kroner til 250.000 kroner. Arbeidsgruppen har vurdert både om beløpsgrensen for småkravsprosess bør økes (punkt [9.3](#) nedenfor) og om småkravsprosessens begrensning i hva som kan kreves i sakskostnader kan overføres til allmennprosess (punkt [9.4](#) nedenfor).

9.2 Undersøkelser om tvistesum

Arbeidsgruppen har, med bistand fra Domstoladministrasjonen, gjennomgått saksstatistikk for 2023 for å undersøke hvor høye tvistesummene er i saker for domstolene. Tallene for tingrettene i 2023 er gjengitt i tabellen nedenfor (tall i første rad i tusen kroner, antall saker i kolonnene):

	Ideelle verdier	Under 250'	250' – 999'	1.000' – 1.999'	2.000' – 2.999'	3.000' – 3.999'	4.000' – 4.999'	Over 5.000'	Totalsum
Agder	54	10	59	32	7	5	3	20	190
Buskerud	45	6	50	27	12	5	4	16	165
Follo og Nordre Østfold	28	4	45	33	9	6	1	15	141
Haugaland og Sunnhordland	30	4	29	21	6	6	2	11	109
Helgeland	9	4	11	7	3	1		2	37
Hordaland	97	3	111	58	25	21	15	40	370
Midtre Hålogaland	17	6	23	14	5	2	1	4	72
Møre og Romsdal	39	11	43	26	8	4	2	16	149
Nord-Troms og Senja	19	3	30	13	6	6	3	26	106
Oslo	349	28	184	122	66	32	22	166	969
Ringerike, Asker og Bærum	44	4	58	38	27	7	8	38	224
Romerike og Glåmdal	49	7	69	38	14	12	5	32	226
Salten og Lofoten	7	1	22	10	6	6		10	62
Indre og Østre Finnmark	7		7	3	1	1	1	2	22
Sogn og Fjordane	10	1	13	6	2	3	1	6	42
Søndre Østfold	40	5	50	31	9	3	5	20	163
Sør-Rogaland	53	1	70	36	8	9	3	31	211

Telemark	23	4	19	12	10	6	2	7	83
Trøndelag	57	12	92	65	17	8	5	33	289
Vestfold	29	6	54	27	13	8	3	15	155
Vestre Finnmark	11	1	8	7	7	1	1	2	38
Vestre Innlandet	17	1	28	19	9	8	2	12	96
Østre Innlandet	23	2	17	10	7	1	2	6	68
Totalsum	1057	91	1125	655	277	161	91	530	3987

Tallene i tabellen over gir følgende gjennomsnitt og median i de ulike tingrettene:

	Gjennomsnitt (av saker med tvistesum større enn 0)	Median (av saker med tvistesum større enn 0)
Agder	3.036.630	865.000
Buskerud	3.799.016	1.000.000
Follo og Nordre Østfold	3.759.997	1.000.000
Haugaland og Sunnhordland	8.459.566	1.000.000
Helgeland	1.524.213	840.000
Hordaland	13.177.979	1.095.000
Midtre Hålogaland	2.102.176	750.000
Møre og Romsdal	4.209.141	1.000.000
Nord-Troms og Senja	6.360.551	1.700.000
Oslo	26.612.497	1.500.000
Ringerike, Asker og Bærum	5.916.481	1.260.094
Romerike og Glåmdal	4.762.606	1.110.000
Salten og Lofoten	2.804.736	1.351.000
Indre og Østre Finnmark	4.438.001	1.099.000
Sogn og Fjordane	6.529.918	1.000.000
Søndre Østfold	2.728.376	1.000.000
Sør-Rogaland	11.838.235	1.000.000
Telemark	2.682.965	1.173.045
Trøndelag	4.040.768	1.000.000
Vestfold	2.505.201	1.000.000
Vestre Finnmark	1.853.621	1.500.000
Vestre Innlandet	3.620.374	1.400.000
Østre Innlandet	3.740.800	1.200.000

Arbeidsgruppen mener at tallene for median er mest representative, da gjennomsnittstallene kan være sterkt påvirket av at det er noen få saker med meget høy tvistesum.

Mediantallene viser at tvistesummen i alle tingrettene, med ett unntak, er på 1,5 millioner kroner eller lavere. For 12 av de 23 tingrettene har et flertall av sakene om formuesverdier en tvistesum på 1 millioner kroner eller lavere.

I Borgarting lagmannsrett viser en manuell gjennomgang følgende fordeling i 2023:

Intervall - kroner	Antall
Ankesum under 250.000	11
250.000 - 500.000	17
500.000 - 1.000.000	15
1.000.000 - 2.000.000	33
2.000.000 - 5.000.000	30
5.000.000 - 10.000.000	33
10.000.000 -	42
Ideelle interesser	100
Anke etter barnevernloven	4
Totalt antall dommer i 2023	285

I Borgarting lagmannsrett var det dermed i 2023 totalt 181 saker om formuesverdier. Mediansaken hadde en tvistesum på mellom 2 og 5 millioner kroner. 76 av sakene, som utgjorde i overkant av 40 prosent av sakene om formuesverdier, hadde en tvistesum på 2 millioner kroner eller lavere.

9.3 Hevet beløpsgrense for hvilke saker som behandles som småkrav?

Småkravprosessen legger til rette for en enklere behandling av saker enn de ordinære prosessreglene. Arbeidsgruppens inntrykk er at lovens regler for småkrav fungerer godt. Arbeidsgruppen har vurdert om grensen for småkrav bør økes, slik at flere saker behandles etter disse reglene.

Grensen for småkravprosess ble forholdsvis nylig (i 2020) økt fra 125.000 kroner til 250.000 kroner. Ifølge statistikken gjengitt ovenfor i punkt [9.2](#), var det i 2023 totalt 91 saker som falt innenfor grensene for småkravprosess. Dersom man øker grensen til for eksempel 500.000 kroner, vil det innebære at ytterligere omkring 500 saker skulle behandles som småkrav. Det er da lagt til grunn at omkring halvparten av sakene med tvistesum mellom 250.000 og 999.999 kroner har tvistesum under 500.000 kroner, se tabellen i punkt [9.2](#) ovenfor. Det vil utgjøre omkring 20 prosent av alle saker med formuesverdi i tingrettene. En så omfattende endring av hvordan saker føres for tingrettene krever en grundigere utredning enn det arbeidsgruppen har hatt mulighet til å utføre.

På denne bakgrunn har ikke arbeidsgruppen foreslått at beløpsgrensen for saker som skal behandles etter reglene for småkrav, heves ytterligere.

9.4 Småkravmodellen for sakskostnader også for saker etter allmennprosess?

For saker om formuesverdier som ligger over grensen for småkravprosess, vil reglene om allmennprosess legge opp til en grundigere behandling enn småkravprosessen. Man kan derfor ikke uten videre anvende et tilsvarende tak når tvistesummen er større enn grensen for småkravprosess. Er for eksempel tvistesummen 300.000 kroner ville anvendelsen av småkravprosessens begrensningsregel gitt rett til 75.000 kroner i sakskostnader, som er marginalt mer enn de 62.500 kroner som kunne vært tilkjent i en småkravsak om et krav på 250.000 kroner. Forskjellen på en ordinær hovedforhandling og et rettsmøte for sluttbehandling i småkravprosessen (som normalt ikke skal overstige ½ dag) tilsier alene en større differanse. I tillegg har småkravprosessen en betydelig enklere saksforberedelse.

I et høringsnotat i 2018 skisserte departementet ulike forslag til nytt tredje ledd i tvisteloven § 20-5. Departementets foreløpige vurdering var «at det kan være hensiktsmessig å innføre en øvre grense for erstatning for sakskostnader i saker etter allmennprosess i tilfeller der tvistesummen er relativt begrenset», men med adgang til å gjøre unntak dersom motpartens forhold tilsier det. Forslaget til nytt tredje ledd lød slik:

I saker hvor tvistesummen er under kr 500 000 [alternativt 750 000 eller 1 000 000], kan sakskostnader bare erstattes med inntil 40 prosent av sakens tvistesum når det ses bort fra merverdiavgift. Merverdiavgift av kostnad som er omfattet av første punktum, kan erstattes når ikke sakens rettsforhold hovedsakelig skrives seg fra virksomhet hos parten som er merverdiavgiftspliktig. Første punktum gjelder ikke dersom en part åpenbart uten grunn har anlagt sak eller tatt til gjenmæle. Det samme gjelder for kostnader parten ved forsømmelig forhold har påført motparten eller dersom andre tungtveiende grunner tilsier at begrensningen ikke bør gjelde.

Under høringen møtte forslaget betydelig motstand av flere grunner. Blant annet påpekte Advokatforeningen at begrensningsregelen var for skjematisk og ikke ville fange opp tilfeller der sakens omfang skyldes den andre partens påberopelse av bevis og påstandsgrunnlag ut over det som ikke er «klart uten grunn». Agder lagmannsrett trakk frem at det var risiko for at sakskostnadskravene ville ende opp mot 40 prosent-taket også i tilfeller der saken ikke burde gi grunn til det. Bergen tingrett trakk frem at tvistesaker opp til 1 million kroner er svært forskjellige og at kostnadsbegrensningen derfor ikke kunne gjelde opp til et slikt nivå. Flere høringsinstanser, som for eksempel Borgarting lagmannsrett, uttalte seg mer positivt om forslaget, men påpekte likevel en del lovtekniske utfordringer og uklarheter i forslaget. Herunder ble det pekt på at regelen ville kunne være prosessdrivende for spørsmål om saken gjelder formuesverdier eller ideelle interesser, hvordan tvistesummen skal fastsettes og anvendelsen av unntaksregelen i siste setning. Departementet har etter høringen ikke gått videre med forslaget.

Basert på innvendingene fra høringen i 2018, ser arbeidsgruppen det derfor ikke aktuelt å foreslå en tilsvarende lovregulert ramme. Mange av de innvendingene som ble tatt opp i høringen av departementets forslag fra 2018, blir imidlertid antagelig mindre fremtredende dersom regelen i stedet for en begrensningsregel utformes som en veiledende norm. Hvis det skal innføres en regel som dette i tvisteloven, vil arbeidsgruppen anbefale at beløpsgrensen legges noe høyere enn de nivåer som ble foreslått av departementet i 2018. Arbeidsgruppen har også sett hen til statistikken over tvistesummen i saker som behandles i tingrettene og Borgarting lagmannsrett, se ovenfor under punkt 9.2. På bakgrunn av dette antar arbeidsgruppen at en egnet beløpsgrense kan være 1,5 millioner kroner. En slik grense vil fange opp et flertall av sakene i tingrettene og en stor andel av sakene i lagmannsrettene.

En mulig utforming kan være som en tilføyelse i § 20-5 første ledd:

Full erstatning for sakskostnader skal dekke alle partens nødvendige kostnader ved saken som ikke særlige regler gir grunnlag for å unnta. I saker hvor tvistesummen er under kr 1 500 000, kan

sakskostnader normalt bare erstattes med inntil 30 prosent av sakens tvistesum når det ses bort fra merverdiavgift. Ved vurderingen av om kostnadene har vært nødvendige, legges det vekt på om det ut fra betydningen av saken har vært rimelig å pådra dem, herunder sakens kompleksitet og motpartens forhold. Parten kan kreve rimelig godtgjøring for eget arbeid med saken når det har vært særlig omfattende eller det ellers måtte ha vært utført av en prosessfullmektig eller annen fagkyndig hjelper.

Kostnadsbegrensningen bør gjelde for hver instans. Arbeidsgruppen antar at begrensningen ikke bør gjelde for Høyesterett.

Det er viktig å understreke at 30 prosent ikke angir et normalt kostnadsnivå, men et maksimalnivå. I en oversiktlig sak skal kostnadene normalt være lavere. Men for at en normering skal ha en funksjon, bør ikke nivået legges så lavt at det i praksis oppfattes som irrelevant i de fleste saker. Etter arbeidsgruppens syn vil imidlertid 30 prosent av inntil 1,5 millioner kroner kunne fremstå noe høyt. Ved en eventuell lovendring bør det vurderes om prosentandelen bør være lavere. Dette gjelder særlig for behandlingen i lagmannsretten, der sakskostnadene i saker med tvistesum under 1,5 millioner kroner gjennomgående bør være lavere enn i tingretten.

For saker over den foreslåtte beløpsgrensen på 1,5 millioner kroner, vil ikke en slik tilføyelse i § 20-5 første ledd være direkte anvendelig. En viss overslagseffekt er det grunn til å regne med at bestemmelsen vil kunne ha. Økt tvistesum tilsier ikke i seg selv nødvendigvis at saken blir mer komplisert. Proporsjonalitetsvurderinger kan likevel tilsi at saken bør undergis en grundigere behandling enn for saker om mindre verdier. Likevel vil det nok oftest være slik at sakskostnadene holdt opp mot tvistesummen, bør ligge forholdsmessig lavere i saker om større verdier.

Twisteloven § 20-5 tredje ledd tredje setning stiller krav til redegjørelse for utgiftspostene i sakskostnadsoppgaven, slik at de skal «spesifiseres og begrunnes slik at retten har tilstrekkelig grunnlag for å foreta utmålingen». For sakskostnadskrav som overstiger den veiledende normen på 30 prosent av tvistesummen, vil det være nærliggende å kreve mer inngående redegjørelse for hvorfor sakens kompleksitet eller motpartens forhold har nødvendiggjort dette.

10. ANKEBEHANDLINGEN I LAGMANNSRETTE

10.1 Overprøving fremfor omprøving

Sammendrag

- Twistelovens virkemidler må utnyttes bedre for å gjøre ankebehandlingen til en overprøving av tingrettens dom. Ankeerklæring, anketilsvar og tilskjæring av saken deretter må legges til rette for dette.
- Lagmannsrettene bør ha som rutine at saksforberedende dommer er en del av den dømmende rett.
- Gjenbruk av forklaringer fra tingretten bør som hovedregel skje ved at det lages utskrifter av forklaringene som gjenbrukes under lagmannsrettens behandling
- Det bør etableres et lovutvalg for å utrede og vurdere Domstolkommisjonens forslag om preklusjon av påstandsgrunnlag og bevis nærmere.

Ved innføringen av tvisteloven var det et uttalt formål å gjøre ankebehandlingen til en overprøving – og ikke en fornyet behandling – av tingrettens dom. I [NOU 2001: 32 Rett på sak Bind A side 357](#) står det om dette:

Uansett ankegrunn, er det viktig at ankebehandlingen i sivile saker konsentreres om det anken gjelder og – og det er særdeles viktig – det som er omtvistet mellom partene. Alt for ofte er situasjonen – som nevnt – at partene, særlig i anker over realiteten, legger overprøvingen opp som en fullstendig ny behandling. Det er kostnadsdrivende og medfører unødige beslag av domstolsressurser. Det er viktig ved utformingen av reglene om overprøving at disse tvinger behandlingen inn mot en overprøving, ikke en fullstendig ny prøving. Dette gjelder alle ledd av behandlingen – rettsmiddelerklæringen, forberedelsen, den muntlige behandling og de skriftlige innlegg som måtte inngå som et ledd i avgjørelsesgrunnlaget. Også ved overprøving må retten ha en aktiv saksstyring. En viktig del av denne saksstyringen må nettopp være å sørge for at behandling rettes inn mot det som det gjøres gjeldende er feil ved den avgjørelse som er angrepet, og det som i denne sammenheng er omtvistet.

Departementet ga sin klare støtte til dette i [Ot.prp. nr. 51 \(2004-2005\)](#), se for eksempel side 188:

Departementet er likevel fullt ut enig med utvalget i at en ankeforhandling for lagmannsretten normalt bør ha et vesentlig annet preg enn en hovedforhandling for tingretten. Det har særlig sammenheng med at tingrettens dom vil utgjøre en del av avgjørelsesgrunnlaget, og at ankeforhandlingen skal konsentreres om de spørsmål som partene er uenige om. En ankebehandling skal med andre ord være noe vesentlig annet enn en fullstendig fornyet behandling, slik ordningen er for straffesaker for så vidt gjelder de deler av saken hvor det er anket over bevisvurderingen.

Virkemidlene som ble tatt inn i tvisteloven for å oppnå den ønskede konsentrasjon var blant annet:

- Ankeerklæringen skal påpeke hva som bestrides i tingrettens dom, hvilke feil ved dommen som gjøres gjeldende og den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil (§ 29-9)
- Anketilsvaret skal konkretiseres (§ 29-11)
- Forhandling skal bare tillates om det som anken gjelder og som er omtvistet (§§ 29-14 første ledd og 29-18 første ledd)

Arbeidsgruppen mener at ankebehandlingen i lagmannsretten er et av de områder der formålene med tvisteloven ikke har blitt nådd. Alt for ofte er det fortsatt slik at behandlingen i lagmannsretten blir en helt ny prøving av tingrettsbehandlingen. I Domstolkommisjonens rapport, [NOU 2020: 11](#) er dette oppsummert som følger:

Undersøkelser kommisjonen har foretatt, viser at lagmannsretten gjennomgående foretar en fullstendig omprøving av saken som ble behandlet i tingretten. Ofte utvides også saken i anneninstans, slik at lagmannsretten blir nødt til å vurdere både faktiske og rettslige spørsmål på lik linje med førsteinstans. [side 317]

(...)

Kommisjonen har foretatt undersøkelser av hvordan ankebehandlingen har utviklet seg i perioden fra 2009 til 2018. Undersøkelsene, som også underbygges av Riksrevisjonens og departementets egne analyser, viser at lagmannsretten i praksis ikke har fått den overprøvingsrollen den var tiltenkt i tvistelovreformen. Lagmannsrettene foretar i stedet langt på vei en fullstendig fornyet vurdering av sakene som behandles. Den totale tidsbruken i rettsmøter er omtrent lik som i tingretten, og i omtrent halvparten av sakene tar rettsmøtene lengre tid enn i tingretten. [side 319]

Årsakene til at det har blitt slik kan være flere. Arbeidsgruppen mener at en hovedårsak er at prosessfullmektigene ikke følger forutsetningen om at ankeerklæring og anketilsvar skal konsentreres om det som er omtvistet i tingrettens dom – og at forberedende dommer i lagmannsretten ikke i tilstrekkelig grad under saksforberedelsen sørger for å få avklart tvistepunktene og konsentrert saksforberedelsen om disse. En annen årsak kan være at dommerne i lagmannsretten under ankeforhandlingen aksepterer å få en generell innføring i hele sakskomplekset, selv om det bare er

delar av det som er omtvistet mellom partene. En tredje årsak kan være at partene står fritt til å legge frem nye bevis og påstandsgrunnlag i ankeomgangen, slik at saken blir mer omfattende og i ytterste konsekvens kan endre karakter.⁵

Behovet for en kulturendring for gjennomføring av ankebehandlingen – slik at forutsetningene om en mer konsentrert og effektiv ankebehandling kan oppfylles – har vært diskutert lenge.⁶

Arbeidsgruppen er også enig i at det er mulig å oppnå en mer effektiv og konsentrert ankebehandling ved en bedre utnyttelse av de virkemidler som allerede ligger i tvisteloven. Veilederen og malene som er utarbeidet for lagmannsretten søker å bidra til dette, blant annet ved å ha et økt fokus på:

- At ankebehandlingen skal være en overprøving av tingrettens dom – ikke en full ny gjennomgang av hele sakskomplekset
- Hvordan ankeerklæringen og anketilsvaret skal utformes – og lagmannsrettens kontroll av disse
- Planmøtet som arena for å få avklart hva som er omtvistet og hva som er omforent – for derved å få konsentrert ankebehandlingen
- En konsentrert og effektiv ankeforhandling – blant annet ved å fremheve at dokumentasjon av dokumentbevis skal skje slik tvisteloven § 26-2 forutsetter

10.2 Saksforberedende dommer som en del av den dømmende rett

Når en anke over en dom fra tingretten kommer inn til lagmannsretten, blir saken tildelt en saksforberedende dommer. Dersom saken blir fremmet til behandling i lagmannsretten, er det saksforberedende dommer som avholder planmøte og som har ansvar for videre forberedelse av saken.

Det er imidlertid varierende praksis i lagmannsrettene om saksforberedende dommer også er en av dommerne i den dømmende rett. Arbeidsgruppen erfarer at det ikke er noen automatikk i at saksforberedende dommer er med også i den dømmende rett. Like gjerne er det slik at ingen i den dømmende rett har vært med under saksforberedelsen. Ønsket om å ha forberedende dommer som en del av den dømmende rett har også blitt kommentert av advokater som er prosessfullmektiger for lagmannsretten.⁷

Der saksforberedende dommer har gjort en grundig jobb under saksforberedelsen, vil det ofte ikke være noe stort problem at det kommer inn nye dommere til ankeforhandlingen. Arbeidsgruppen mener imidlertid at det normalt sett er en fordel om saksforberedende dommer er en del av den dømmende rett. En del av saksforberedelsen går på å avklare hvordan ankeforhandlingen skal gjennomføres. Dette er det for dommeren enklere å ta stilling til hvis dommeren vet at han eller hun skal være med under ankeforhandlingen. Flere av tiltakene arbeidsgruppen foreslår når det gjelder saksforberedelsen, forutsetter også at forberedende dommer bruker tid på å sette seg inn i saken tidlig i saksforberedelsen. Dette vil gi en kunnskap om saken og tvistepunktene som bør utnyttes ved at forberedende dommer også er med i ankeforhandlingen. Selv om arbeidsgruppen går ut fra at forberedende dommer uansett forbereder saken på en forsvarlig måte, gir det dommeren et større insentiv til å forberede saken grundig, dersom dommeren vet at han eller hun mest sannsynlig også vil ha saken videre inn i ankeforhandlingen. Det skal heller ikke undervurderes at en rutine der saksforberedende dommer er en del av den dømmende rett, vil gi partene og prosessfullmektigene trygghet for at retten ved oppstart av ankeforhandlingen har satt seg godt inn i saken.

⁵ Dette fremheves av Domstolkommisjonen i [NOU 2020: 11 side 325](#).

⁶ Se for eksempel Justis- og beredskapsdepartementets høringsnotat juli 2018, Forslag til endringer i tvisteloven – tvistelovsevalueringen, punkt 7.

⁷ Se Halvard Leirvik, Større effektivitet i lagmannsretten: Advokatane sine ti på topp, i Lov og Rett 2023 side 169 flg.

Arbeidsgruppen anbefaler derfor at lagmannsrettene har en rutine der saksforberedende dommer i størst mulig utstrekning også er en del av den dømmende rett.

10.3 Gjenbruk av forklaringer fra tingretten – bruk av transkripsjoner

I april 2018 etablerte Domstoladministrasjonen prosjektet Opptak i Retten (OiR), som en videreføring av tidligere arbeid med å kartlegge og prøve ut løsninger for opptak med lyd og bilde i retten, og gjenbruk av dette i lagmannsretten. Domstolene som deltok var Nord-Troms og Senja tingrett, Sør-Rogaland tingrett, samt Hålogaland og Gulatings lagmannsretter. En erfaringsrapport fra prosjektet ble utarbeidet i september 2022.⁸

Domstoladministrasjonen viderefører for tiden OiR i et oppfølgingsprosjekt der formålet er å etablere tekniske, funksjonelle og regulatoriske løsninger nødvendig for å kunne innføre opptak av rettsforhandlinger som alminnelig ordning i domstolene, inkludert gjenbruk av opptakene i lagmannsretten. Prosjektet har deltakere fra flere domstoler.

Som en følge av det pågående prosjektet i regi av Domstoladministrasjonen har arbeidsgruppen valgt å ikke behandle spørsmålet om gjenbruk av opptak fra tingretten i lagmannsretten noe nærmere. Arbeidsgruppen har imidlertid merket seg det Hålogaland og Gulatings lagmannsretter skrev i erfaringsrapporten fra september 2022 om gjenbruk av lyd og bilde-opptak i sivile saker (side 59):

Erfaringene fra begge ankedomstolene viser at gjenbruk av forklaringer fra tingretten ved OiR er et godt og egnet bevismiddel. Bruk av OiR vil spare vitner for å møte flere ganger i en og samme sak, og det vil også sikre kontinuitet i bevisførselen mellom tingrett og lagmannsrett.

Imidlertid er OiR i seg selv ikke tilstrekkelig virkemiddel for å kutte tidsbruken i lagmannsrettens ankebehandling. For de tilfeller parten(e) mener bevisføringen for lagmannsretten skal være lik den for tingretten, vil en i beste fall stå igjen med samme tidsbruk i annen som i første instans. Dersom det skal stilles supplerende spørsmål, noe det er adgang til under gitte vilkår, vil tidsbruken i lagmannsretten overstige tidsbruken i tingretten.

Arbeidsgruppen har i denne rapporten – og i veilederne og de malene som er utarbeidet – hatt fokus på at behandlingen for lagmannsretten ikke skal være en gjentakelse av behandlingen i tingretten. Saksforberedelsen for lagmannsretten skal sørge for at ankebehandlingen konsentreres om det som er gjenstående tvistepunkter for lagmannsretten. Saksforhold og rettsspørsmål det etter tingrettens behandling ikke lenger er tvist om, skal det ikke brukes tid på. Som det antydes i sitatet ovenfor, er det en risiko for at en avspilling i ankeforhandlingen av forklaringene som ble gitt i tingretten, kan bidra til at ankeforhandlingen blir lenger enn nødvendig. Det er derfor viktig at den løsningen som det pågående prosjektet i regi av Domstoladministrasjonen utvikler og foreslår for gjenbruk av opptak av forklaringer fra tingretten, både teknisk og regulatorisk er så fleksibel at man i lagmannsretten unngår unødig avspilling av forklaringer fra tingretten. Arbeidsgruppen mener også at det er vesentlig at det ikke tas for gitt at avspilling av videoopptak fra tingretten nødvendigvis skal være normalordningen når det eventuelt innføres et system og regelverk for gjenbruk av forklaringer fra tingretten.

Arbeidsgruppen vil i denne sammenheng fremheve at tale-til-tekst-teknologi har utviklet seg raskt. Teknologien innebærer at man raskt og effektivt kan få transkribert – overført tale til skrift – forklaringer fra parter og vitner. Teknologien er blitt så god at transkripsjonen i de fleste tilfeller – uten for mye bruk av tid og ressurser – kan kvalitetssikres av prosessfullmektigene eller retten. Man vil da kunne ha transkripsjoner av god kvalitet som kan benyttes av tingretten ved domskrivingen, av partene ved forberedelse til ankebehandlingen og av lagmannsretten ved behandlingen i ankedomstolen. Arbeidsgruppen mener at slike transkripsjoner er et mer effektivt verktøy for

⁸ Rapporten finnes [her](#).

aktørene ved behandlingen av saken for lagmannsretten, enn lyd og bilde-opptak vil være. Det er lettere og raskere å finne frem til relevante deler i en transkripsjon enn i et videoopptak.

Det er etter arbeidsgruppens syn viktig å få etablert et system der det tas lyd- og bildeopptak av forklaringer for tingretten. Det sikrer notoritet omkring forklaringene. Ved saksforberedelsen i lagmannsretten bør det imidlertid være transkripsjonen av forklaringene som i hovedsak benyttes. Utskriftene vil være et godt verktøy for å avgjøre om det er nødvendig å føre parter eller vitner på nytt for lagmannsretten. Antagelig vil det ofte være tilstrekkelig at partene og retten blir enige om at transkripsjonene fra tingretten kan benyttes. Disse kan leses av retten før oppstart av ankeforhandlingen, noe som vil effektivisere ankebehandlingen.

I noen tilfeller kan det ha en egenverdi å se og høre et videoopptak, fremfor å lese en transkripsjon av forklaringen. I slike tilfeller bør det være åpning for å avspille hele eller deler av videoopptaket under ankeforhandlingen. Det kan også være behov for en supplerende forklaring. Den kan i så fall gis av parten/vitnet under ankeforhandlingen. Forklaringen bør ta utgangspunkt i transkripsjonen fra tingretten, slik at forklaringen for lagmannsretten begrenses til nødvendige suppleringer.

En gjenbruk av forklaringer fra tingretten ved bruk av transkripsjoner og/eller videoopptak krever lovendringer. Arbeidsgruppen har ikke gått nærmere inn på hvilke lovendringer som er nødvendige, og nøyer seg med redegjørelsen ovenfor. Arbeidsgruppen mener det er naturlig at det pågående prosjektet i OiR vurderer nødvendige lovendringer. Som nevnt ovenfor mener arbeidsgruppen også at prosjektet OiR – og senere Justisdepartementet – bør vurdere gjenbruk ved bruk av transkripsjoner som et alternativ til gjenbruk ved bruk av videoopptak. Arbeidsgruppen mener det i større grad kan bidra til å oppfylle lagmannsrettens rolle som overprøvingsdomstol i sivile saker.

10.4 Preklusjon av påstandsgrunnlag og bevis mellom instansene

Domstolkommisjonen foreslo i sin utredning at det burde innføres en regel om preklusjon av påstandsgrunnlag og bevis mellom instansene. Kommisjonen begrunnet sitt forslag i [punkt 25.5.3](#) i utredningen:

Dersom det er ønskelig at lagmannsrettsbehandlingen skal være en begrenset overprøving fremfor en full omprøving, bør den klare hovedregelen være at lagmannsrettsbehandlingen ikke skal kunne gjøres mer omfattende enn tingrettsbehandlingen. For å oppnå dette bør det innføres regler om preklusjon mellom instansene. Preklusjon betyr at en prosesshandling nektes gjennomført fordi den har blitt fremsatt for sent, og preklusjon mellom instansene betyr da at prosesshandlingen nektes fremmet fordi den ikke hadde blitt fremsatt mens en tidligere instans behandlet saken.

[...]

Etter kommisjonens syn bør partene som hovedregel heller ikke kunne påberope andre påstandsgrunnlag eller føre andre bevis enn det som var fremme for tingretten. Begrunnelsen for dette er for det første at det gir partene sterkere incentiv til å legge frem alt relevant materiale allerede mens saken står for tingretten. Å få alt materiale frem allerede for tingretten vil øke sannsynligheten for at tingrettsdommen blir riktig, og det vil legge bedre til rette for at partene eventuelt kan inngå et balansert forlik mens saken står for tingretten.

For det andre vil en regel om preklusjon mellom instansene gjøre det lettere å forutse resultatet av en anke, og bedre tilrettelegge for at partene kan gjøre en opplyst vurdering av om man bør angripe tingrettens dom, og hva man skal gjøre dersom motparten anker. For lagmannsretten blir det lettere å forutse sakens omfang, noe som vil gjøre det enklere å planlegge tidsbruken i saken og å aktivt styre saken på en god og konstruktiv måte.

For det tredje vil preklusjon mellom instansene gjøre preklusjonsreglene for tingretten mer effektive. Et problem med å anvende tvisteloven § 9-16 i tingretten i dag er at det vil kunne gi et incentiv til å anke. Dersom tingretten prekluderer et påstandsgrunnlag eller et bevis, vil den parten dette går ut over, kunne anke til lagmannsretten og da ta med påstandsgrunnlaget eller beviset der. Med mindre det gjelder en regel om preklusjon mellom instansene, vil preklusjon i tingretten lettere lede til anke.

Det viktigste argumentet mot en regel om preklusjon mellom instansene er det samme som for preklusjon generelt sett: Det kan medføre at et relevant påstandsgrunnlag eller bevis ikke blir tatt inn i ankesaken, slik at risikoen for en materielt uriktig avgjørelse i lagmannsretten blir høyere. Målet om flest mulig materielt riktige dommer må imidlertid forstås som et mål for domstolsystemet som helhet. Dersom en regel om preklusjon mellom instansene medfører at saken blir bedre opplyst allerede for tingretten, er det lite sannsynlig at en slik regel totalt sett vil være til flere materielt uriktige dommer. I tillegg kan det oppstilles unntak fra regelen om preklusjon som balanserer ulike hensyn.

Det andre argumentet mot preklusjon mellom instansene er at det kan medføre at prosessuelle feil eller unnlaterer får for stor betydning – det kan medføre at en part taper materielt fordi en prosesshandling utføres for sent. Dette gjelder imidlertid for alle preklusjonsregler. I den grad feilen eller unnlatsen ikke skyldes parten selv, men prosessfullmektigen, vil det kunne være grunnlag for erstatningsansvar overfor klienten. I saker om formuesverdier vil dette til en viss grad kunne virke kompenserende. I de tilfellene der man ikke med rimelighet kunne forvente at en part gjennomførte en prosesshandling for tingretten, tilsier hensynet til et riktig resultat at det bør oppstilles visse unntak fra regelen om preklusjon mellom instanser.

I høringsvarene til Domstolkommisjonens rapport var det ulike oppfatninger om det burde innføres en regel om preklusjon mellom instansene. Alle lagmannsrettene utenom Agder lagmannsrett støttet forslaget, med ulike presiseringer og reservasjoner. Agder lagmannsrett viste til hensynet til å unngå en uriktig dom. Norges Høyesterett mente også at forslaget var for strengt, og viste også til at hensynet til å unngå en uriktig dom er viktig. Høyesterett mente at en mellomløsning kunne være at det avgjørende var hva som ble påberopt i anken. Advokatforeningen mente at forslaget burde vurderes og utredes nærmere. Foreningen fremhevet blant annet at en regel om preklusjon mellom instansene kunne føre til økt tidsbruk i tingrettene, uten at det samtidig førte til færre anker og mer riktige avgjørelser i ankeinstansen.

Forslaget fra Domstolkommisjonen ble ikke kommentert av departementet i [Prop. 34 L \(2022-2023\)](#), og ligger – slik arbeidsgruppen forstår det – fortsatt til behandling i departementet.

Arbeidsgruppen er i utgangspunktet enig med Domstolkommisjonen i at det bør innføres en regel om preklusjon mellom instansene. Dette vil sikre at behandlingen i lagmannsretten blir en begrenset overprøving og ikke en full omprøving. Det vil også bidra til at alle relevante bevis og påstandsgrunnlag fremlegges allerede for tingretten. Samtidig er det – som blant annet Advokatforeningen påpekte – en risiko for at en preklusjonsregel vil føre til at sakene for tingretten får økt omfang, med økte kostnader som konsekvens. Også hensynet om å få en materielt riktig dom er vesentlig. Det bør derfor være relevante unntak fra regelen om preklusjon. Domstolkommisjonen foreslo i sin rapport flere unntak der det skulle være adgang til å påberope nye påstandsgrunnlag og fremme nye bevis også for lagmannsretten. I høringsrunden var det flere kommentarer til de foreslåtte unntakene.

Arbeidsgruppen er derfor enig med Advokatforeningen i at en regel om preklusjon ikke bør innføres uten at dette er utredet nærmere, basert på Domstolkommisjonens forslag og de bemerkninger til forslaget som fremkom i høringsrunden. Arbeidsgruppen foreslår at et utvalg eller arbeidsgruppe etableres med et målrettet mandat om å vurdere og foreslå en regel om preklusjon, med relevante

unntak og begrensninger, av påstandsgrunnlag og bevis mellom tingrettsbehandlingen og lagmannsrettsbehandlingen.

11. TEKNISKE / DIGITALE LØSNINGER – BRUK AV KUNSTIG INTELLIGENS (KI)

Arbeidsgruppens forslag

- Domstoladministrasjonen og Advokatforeningen bør ta et felles initiativ overfor relevante instanser for å vurdere mulige løsninger på problemet med at innhold fra Lovdata er lite tilgjengelig for KI.
- Domstolene og brukerne av domstolene bør proaktivt følge med på utviklingen av KI, og utforske og prøve ut de muligheter KI vil kunne gi for domstolsbehandlingen.
- Innføring av tale-til-tekst-teknologi bør prioriteres
- Arbeidet med å etablere digitale løsninger for selvprosederende parter bør prioriteres.

11.1 Innledning

Arbeidsgruppen har ikke hatt medlemmer med særskilt teknisk eller digital kompetanse, og har heller ikke hatt anledning til å innhente slik kompetanse eksternt. Gruppens vurderinger er derfor av mer overordnet karakter.

11.2 Opptak av lyd og bilde

Lyd- og bilde-opptak av forhandlingene i tingretten – særlig av parts- og vitneforklaringer – kan bidra til høyere notoritet omkring forhandlingene. Det kan redusere behovet for vitneforklaringer i lagmannsretten, eller at tidsbruken på vitneforklaringer reduseres. Domstoladministrasjonen har et pågående prosjekt om utvikling av en teknisk løsning for opptak av lyd og bilde fra rettsmøter. Arbeidsgruppen har derfor valgt ikke å behandle dette noe nærmere, utover kommentarene inntatt ovenfor under punkt [10.3](#).

Arbeidsgruppen bemerker kun at den har merket seg at det er satt av budsjettmidler for lyd- og bilde-prosjektet som skal sikre at i løpet av 2025 skal alle rettssteder ha minst én sal med utstyr for opptak av lyd og bilde. Det vil i så fall kunne innebære at mange rettssteder har noen saler uten utstyr for opptak av lyd og bilde, og noen saler med utstyr for opptak av lyd og bilde. Det er generelt sett en fordel at aktørene for domstolene møter det samme tekniske oppsett og utstyr, uavhengig av hvilken domstol og hvilken rettssal de oppsøker. Det bidrar til færre tekniske utfordringer og en mer effektiv gjennomføring av hoved- og ankeforhandlingen. Det er derfor ønskelig at perioden med innfasing av utstyr for opptak av lyd og bilde i alle rettssaler, gjøres så kort som mulig.

11.3 Bruk av KI for å effektivisere dommerarbeidet

På samme måte som i samfunnet ellers er det også i domstolene etterspørsel etter tjenester med bruk av kunstig intelligens (KI) for å effektivisere arbeidet.

Domstolene har foreløpig begrenset erfaringer med dette. Det er som følge av personvern hensynene og taushetsplikten ikke mulig per i dag å laste opp saksdokumenter for analysering i en KI-tjeneste. Domstoladministrasjonen jobber imidlertid med en løsning for å flytte alle domstolenes

saksdokumenter over til en lukket skyløsning, noe som vil kunne være et første steg for å komme i gang med bruk av KI for å trekke ut ønsket informasjon fra saksdokumenter.

Stikkordsmessig er det mulig å se for seg at KI kan benyttes av domstolene på blant annet følgende måter innen ganske kort tid:

- Tolkning og oversettelse
- Transkribering av opptak i retten (se nærmere om dette ovenfor under punkt [10.3](#))
- Utredning av rettslige problemstillinger – rettskildesøk, oppsummering og sammenstilling
- Lage sammendrag av dokumenter/dokumentsamlinger (på, til og fra de fleste språk)
- Veiledning til domstolens brukere

Det er også mulig å se for seg at en KI-tjeneste etter hvert vil kunne komme med forslag til straffeutmåling i mer standardiserte saker og utkast til avgjørelser i andre enkle saker.

Innenfor rammene av arbeidsgruppens arbeid har det ikke vært mulig å vurdere muligheter og utfordringer knyttet til KI noe nærmere. Arbeidsgruppen mener at det er viktig at domstolene og aktørene for domstolene følger proaktivt med på utviklingen på dette området, og utforsker og prøver ut de muligheter KI vil kunne gi. Arbeidsgruppen vil også understreke at i det videre arbeidet med KI er det viktig å ha særlig fokus på risikovurderinger, inkludert lovbestemte og eventuelt andre politiske bestemte begrensninger. I tillegg vil det være behov for opplæring til ansatte i domstolene i bruk av de nye verktøyene.

Når det gjelder arbeid med rettsstoff, er det en begrensning og ulempe at innhold fra Lovdata foreløpig er lite tilgjengelig for KI. Dette er en problemstilling både for domstolene og for advokatene. Arbeidsgruppen anbefaler at Domstoladministrasjonen og Advokatforeningen tar et felles initiativ overfor relevante instanser for å vurdere mulige løsninger på dette problemet.

11.4 Utvidet bruk av fjernmøter og fjernavhør

I 2022 ble det gjort endringer i tvisteloven som utvidet muligheten til å avholde rettsmøter som fjernmøter (tvisteloven § 13-1) og til å avhøre parter, vitner og sakkyndige ved fjernavhør (tvisteloven § 21-10). I begge tilfeller skal partene gis anledning til å uttale seg og kriteriene er i begge tilfeller at fjernmøte/fjernavhør er «hensiktsmessig og forsvarlig». Lovendringene bygget på erfaringene fra covid-epidemien og den midlertidige loven om enkelte tilpasninger i prosessregelverket som følge av utbruddet av covid-19 (lov-2021-12-17-148).

Det følger av forarbeidene til endringene som ble vedtatt i 2022 at fysiske rettsmøter fortsatt skal være hovedregelen for domstolsbehandlingen i sivile saker og at de som skal avhøres skal være fysiske til stede og forklare seg direkte for den dømmende rett, se [Prop. 97 L \(2021-2022\)](#) punktene 8.4.1 og 9.4. Det uttales om hensiktsmessighetskriteriet at det bør «foreligge konkrete forhold i saken som med en viss tyngde taler for» at rettsmøtet holdes som fjernmøte eller at det foretas fjernavhør. Om forsvarlighetskriteriet lister proposisjonen i punkt 8.4.2 en rekke momenter som skal ha betydning. Disse inkluderer sakens karakter, hensynet til partene, ulempene ved oppmøte og offentlighetens mulighet for å følge saken.

Når det gjelder fjernmøter uttaler departementet at partenes syn som regel bør tillegges stor vekt i forsvarlighetsvurderingen, og at det «bare unntaksvis bør holdes fjernmøte mot partenes vilje i hoved- og ankeforhandlinger», se punkt 8.4.2 i proposisjonen. Dette gjentas ikke når det gjelder fjernavhør, men det uttales i punkt 9.4 følgende:

Retten må for øvrig ta hensyn til partenes syn, forklaringens omfang og kompleksitet, om forklaringen er særlig viktig for saken, noe som kan tilsi forsiktighet med fjernavhør, og om det er

andre grunner som tilsier at fjernavhør er betenkelig. I noen saker er det særlig viktig at retten danner seg et personlig inntrykk av den som skal forklare seg. Dette kan være et argument for direkte avhør.

Gruppens erfaring er at reglene om fjernmøter og fjernavhør praktiseres med smidighet av både partene, prosessfullmektigene og domstolen, og at det sjelden oppstår tvister om dette.

Arbeidsgruppen er enig i at hovedregelen fortsatt bør være fysiske rettsmøter der parter og vitner forklarer seg direkte for den dømmende rett. Dette kan imidlertid endre seg. Fjernmøteteknologien utvikles fortsatt, og stadig flere rettssaler i Norge utstyres med moderne fjernmøteteknologi. Brukerne av domstolene forventer at det offentlige, også domstolene, tar i bruk moderne teknologiske løsninger. Når samfunnet ellers i stadig større grad benytter videomøter, må det antas at brukerne av domstolene forventer at domstolene også legger til rette for det ved gjennomføring av rettssaker.

Prinsippet om bevisumiddelbarhet ble etablert i en annen tid. Prinsippet bør ikke strekkes så langt at det krever at et vitne møter fysisk der de tekniske løsninger er på plass slik at et fjernavhør kan gjennomføres med høy kvalitet. Arbeidsgruppen mener derfor at de begrensninger uttalelsene i [Prop. 97 L \(2021-2022\)](#) etablerer over tid kan medføre at terskelen for å anvende fjernmøter og fjernavhør, blir for høy.

11.5 Digitale løsninger for selvprosederende parter

Advokater har i rundt ti år brukt Aktørportalen for å kommunisere digitalt med domstolen og for å få tilgang til saksinformasjon og saksdokumenter. Noen tilsvarende løsning finnes ikke for selvprosederende parter. De må bruke e-post for å kommunisere digitalt med domstolen. I praksis skjer fortsatt en del forsendelser til og fra parter ved bruk av papirpost.

Publikum forventer i dag at man skal kunne kommunisere med det offentlige via digitale løsninger. Det vises til Digitaliseringsrundskrivet hvor det står at forvaltningens «kommunikasjon med innbyggere og næringsliv skal normalt skje gjennom digitale, nettbaserte tjenester». Det samme utgangspunktet må gjelde domstolene. Digital innsending vil kunne bidra til bedre tilgang til domstolene, ikke minst for de som ikke er representert ved advokat.

Arbeidsgruppen mener at det bør være en prioritert oppgave for domstolene å lage gode digitale løsninger for selvprosederende parter, fortrinnsvis ved at de får tilgang til og kan bruke Aktørportalen på samme måte som advokater.

12. IMPLEMENTERING OG OPPFØLGNING AV VEILEDERNE

I [NOU 2020: 11 kapittel 22](#) vurderte Domstolkommisjonen hvordan endringer i domstolenes saksavvikling og arbeidsprosesser kan bidra til å heve kvaliteten på og effektiviteten av tvistesaksbehandlingen i førsteinstans.

Arbeidsgruppen er enig i mange av Domstolkommisjonens vurderinger om at domstolene ikke utnytter alle de virkemidlene som tvisteloven gir. Det er fortsatt – 16 år etter tvistelovens ikrafttredelse – behov for en kulturendring for å oppfylle formålene med tvisteloven. Arbeidsgruppen fremhever i denne rapporten flere av de samme punktene som Domstolkommisjonen fremhevet.

I tråd med mandatet har arbeidsgruppen vurdert hvordan gruppens anbefalinger kan følges opp videre. Det er behov for kulturendring hos både domstolene og advokatene. God praksis blir bedre

om alle aktører er kjent med ønsket prosess og samhandler deretter. Det vil gi en åpen, forutsigbar og effektiv behandling til det beste for domstolene, advokatene og ikke minst partene. Bedre samarbeid vil også virke kostnadsbesparende. Gjennom veilederne og de ulike malene som er utarbeidet, ønsker arbeidsgruppen å legge til rette for at gruppens råd og vurderinger kan omsettes til praktisk handling.

Veilederne er ment å være et nyttig verktøy for advokater og dommer, men er ikke en fast oppskrift på hvordan saksbehandlingen skal innrettes. Det vil fremdeles være nødvendig med tilpasninger i den enkelte sak. Arbeidsgruppen vil derfor særlig fremheve bruken av planmøter, med skreddersydd agenda. Dette vil gi både dommer og prosessfullmektiger god mulighet til å tilpasse den enkelte sak.

Arbeidsgruppen har utarbeidet maler til hjelp for dommere, saksbehandlere og prosessfullmektiger. For at disse skal få ønsket effekt er det viktig at domstolmalene så raskt som mulig innarbeides i saksflyten i Lovisa. Enkelte av malene kan erstatte eksisterende maler i Lovisa, mens andre maler er nye. For å sikre nødvendig endring i domstolens arbeidsmåter må også saksflyten oppdateres med enkelte obligatoriske stoppunkt og ellers tilpasses i samsvar med de endringer veilederne legger opp til.

Arbeidsgruppen mener at det er vesentlig for å oppnå den kulturendringen som er nødvendig, at både veilederne og malene markedsføres bredt overfor både dommere og advokater. Rapporten, veilederne og malene må gjøres tilgjengelig på domstolenes nettsider og på domstolenes intranett. I tillegg bør veilederne brukes aktivt i sentrale, regionale og lokale tiltak rettet mot dommere og advokater. Dette kan være i form av kurs, seminarer, webinarer og aktørmøter, herunder på introkurs for nye dommere, dommerseminar og advokatkursene. Det bør avsettes midler til å lage et kompetanseopplegg som kan brukes i domstolene og på andre arenaer. Arbeidsgruppen vil gjerne bidra i dette arbeidet.

Det er også nødvendig at den enkelte domstol velger å ta i bruk veilederen, og kommuniserer både internt og til advokatene i rettskretsen at veilederen gir uttrykk for forventet praksis ved domstolen. Et middel for å oppnå dette kan være at bruk av veilederen gjøres til et tema på domstolleder møtene.

13. FORSLAG TIL LOVENDRINGER

Det følgende er en tabell over de lovendringsforslag arbeidsgruppen har foreslått, med en angivelse av hvor spørsmålet er behandlet i rapporten.

Spørsmål	Forslag	Lovhenvising (tvisteloven)	Behandlet i rapporten
Skriftlig behandling i tingretten	Tingretten bør få samme rett som lagmannsretten til å beslutte hel eller delvis skriftlig behandling	§ 9-9 andre ledd, se også § 29-16 femte ledd	Punkt 7.4
Normering av sakskostnader	I saker med tvistesum lavere enn 1,5 millioner kroner skal sakskostnadene for hver instans normalt ikke være høyere enn 30 prosent av tvistesummen	§ 20-5 tredje ledd	Punkt 9.4

14. VEDLEGG

1. Veileder for behandling av sivile tvister i tingrettene
2. Veileder for behandling av sivile tvister i lagmannsrettene
3. Mal – Søksmålsvarsel
4. Mal – Stevning
5. Mal – Retting av stevning, varsel om avvisning
6. Mal – Tilsva
7. Mal – Klargjøring av stevning/tilsva, brev til prosessfullmektig
8. Mal - Frist for fremlegging av bevis etter begjæring om bevistilgang
9. Mal – Beramming av planmøte, uten agenda (tingrett)
10. Mal – Innkalling til første planleggingsmøte, med agendapunkter (tingrett)
11. Mal – Rettsbok for første planleggingsmøte (tingrett)
12. Notat – Skriftlig behandling og skriftlige redegjørelser for tingretten
13. Eksempel på besluttet prosess –skriftlig behandling kombinert med rettsmøte og helt skriftlig behandling (planmøte tingrett)
14. Eksempel på besluttet prosess - skriftlige redegjørelser (planmøte tingrett)
15. Mal – Rettsbok for andre planleggingsmøte, planlegging av hovedforhandling (tingrett)
16. Mal – Sluttinnlegg
17. Mal – Tidsplan
18. Eksempel – Saksøkers saksfremstilling, disposisjon
19. Eksempel – saksøkers avsluttende innlegg (prosedyre) i tingretten
20. Mal – Ankeerklæring
21. Mal – Anketilsva
22. Mal – Innkalling til første planleggingsmøte, med agendapunkter (lagmannsrett)
23. Mal – Rettsbok for første planleggingsmøte (lagmannsrett)
24. Notat - Skriftlig ankebehandling etter tvisteloven
25. Eksempel på besluttet prosess –skriftlig behandling kombinert med rettsmøte og helt skriftlig behandling (planmøte lagmannsrett)
26. Eksempel på besluttet prosess - skriftlige redegjørelser (planmøte lagmannsrett)
27. Retningslinjer for elektroniske utdrag i sivile saker

VEILEDER FOR BEHANDLING AV SIVILE TVISTER I TINGRETTENE

Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen.

Oppdragsgiver: Domstoladministrasjonen

Utarbeidet av: En arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen. Arbeidsgruppen ble ledet av tingrettsdommer Hanne Sofie Bjelland.

Versjon: 1

Publisert: 1. mai 2024

Veilederen distribueres til domstolene og til eksterne aktører, både på intranett og internett. Har du innspill til rettelser eller forbedringer eller noe du synes mangler? Send gjerne mail til postmottak@domstol.no.

INNHOLD

1. VELKOMMEN TIL TINGRETTE!	4
2. PLIKTER FØR SAKSANLEGG	5
3. STEVNING	5
3.1. GENERELT OM STEVNING	5
3.2. STEVNINGENS ENKELTE DELER	6
4. TILSVAR	8
4.1 GENERELT	8
4.2 TILSVARETS ENKELTE DELER	8
5. SAKSFORBEREDELSEN	11
5.1 GENERELT	11
5.2 RETTSMEKLING	11
5.3 SKRIFTLIG BEHANDLING/SKRIFTLIGE REDEGJØRELSE	12
5.4 SAKSFORBEREDENDE MØTE (PLANMØTE)	12
5.5 VIDERE SAKSFORBEREDELSE	14
6. DOKUMENTSAMLING/UTDRAG	16
6.1 DOKUMENTSAMLING	16
6.2 JURIDISK UTDRAG	17
7. SAKSKOSTNADER	18
8. HOVEDFORHANDLINGEN	20
8.1 GENERELT	20
8.2 DISPOSISJONER OG ANDRE HJELPEDOKUMENTER	20
8.3 HOVEDFORHANDLINGENS GJENNOMFØRING	21
8.4 AVSLUTNING AV SAKEN	22

1. VELKOMMEN TIL TINGRETTE

Denne veilederen gjelder for behandlingen av sivile saker i tingretten. Veilederen er i stor grad inspirert av Høyesteretts Advokatveiledning om anke, saksforberedelse og prosedyre for Høyesterett (per august 2023). Mye av teksten i denne veilederen er hentet derfra. Særlig gjelder dette punktene 6.2, 7 og 8.2. Lenke til Høyesteretts veileder finner du [her](#).

Formålet med veilederen er å gi advokatene best mulig grunnlag for å fylle sin rolle som prosessfullmektig og bidra til et godt samspill mellom domstolen og advokatene i alle faser av saken.

Veilederen er et digitalt oppslagsverk hvor man kan klikke seg direkte fra innholdsfortegnelsen til det aktuelle temaet. Det er også lagt inn lenker i teksten til andre relevante dokumenter.

Veilederen gir svar på mange praktiske spørsmål om saksforberedelse og gjennomføring av rettsmøter i tingretten.

Vi håper veilederen kan være til nytte og bidra til et godt samarbeid mellom tingrettene og advokatene.

Velkommen til tingretten!

2. PLIKTER FØR SAKSANLEGG

<i>Plikter før saksanlegg</i>	Før sak reises, skal partene oppfylle sine plikter etter tvisteloven kapittel 5. Saksøkeren skal i skriftlig varsel opplyse om de krav som kan bli fremmet, grunnlaget for kravene, og viktige bevis motparten antas ikke å være kjent med. Den som mottar varselet skal innen rimelig tid besvare varselet, samt varsle eventuelle motkrav og grunnlaget for dette. Viktige bevis motparten antas ikke å være kjent med skal opplyses. Partene skal undersøke mulighetene for å løse saken i minnelighet, og gjøre nærmere forsøk på dette. Forsømmelse av pliktene etter tvistelovens kapittel 5 kan få betydning for vurderingen av kravet om sakskostnader.
-------------------------------	--

3. STEVNING

3.1. Generelt om stevning

<i>Innhold</i>	Stevningen må oppfylle kravene i tvisteloven § 9-2. Den bør konsentrere seg om de sentrale spørsmålene saken reiser. Redegjørelsene skal ha en konsentrert form, uten for stor grad av argumentasjon. Stevning og tilsvær skal danne grunnlaget for rettens behandling av saken. Planmøte, beramning og vurdering av rettsmekling skal kunne gjennomføres på grunnlag av disse dokumentene.
<i>Oppsett og lengde</i>	Stevningen må være oversiktlig. Bruk overskrifter og normal skriftstørrelse. Stevning bør normalt ikke overstige seks tekstsider. Den kan ofte være kortere.
<i>Retur av stevning</i>	En stevning som er uklar eller ufullstendig – eller som går vesentlig utover rammene for stevning – kan bli sendt i retur for retting eller med anmodning om klargjøring/korrigerings, se også tvisteloven § 16-5.
<i>Mal for stevning</i>	Mal for stevning finnes her.

3.2. Stevningens enkelte deler

<i>Innledning</i>	Gi en kort beskrivelse av de viktigste aspektene ved saken, inkludert kravet og tvistesummen. • Det er viktig at det tydelig fremgår av stevningen hvilket krav saken gjelder. Ofte er det selvforklarende, f.eks. krav om betaling av et beløp i erstatning eller prisavslag. • I saker om offentlige vedtak vil kravet ofte være at vedtaket er ugyldig og/eller krav om erstatning. Dersom kravet er at vedtaket er ugyldig, må redegjørelsen for sakens faktiske side og den rettslige argumentasjonen ta sikte på å få frem hvorfor vedtaket er ugyldig - altså hvilke ugyldighetsgrunner som etter saksøkerens syn foreligger i saken. Angi gjerne hva saken gjelder, hvem partene er, samt helt kort hva som er partens hovedstandpunkt, og hvorfor et søksmål er nødvendig. Gjør rede for prosessuelle forhold. • Redegjør for søksmålsvarsel og svar, se tvisteloven §§ 5-2 til 5-4. I saker som har vært meklet i forliksrådet, eller som har vært behandlet i utenrettslig tvisteløsningsnemnd, er vilkårene i § 5-2 som regel ofte oppfylt ved behandlingen som har funnet sted der. Da kreves ikke nytt varsel. • Vernetting (tvisteloven kapittel 4) og forlikrådsbehandling. • Angi om saken helt eller delvis er egnet for skriftlig behandling, se tvisteloven § 9-9 annet ledd. En nærmere beskrivelse av når hel eller delvis skriftlig behandling kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres finner du her. • Angi om rettsmekling er ønskelig eller ikke. Hvis det ikke er ønskelig, begrunn hvorfor. Vær oppmerksom på at retten uansett kan ta kontakt for mulig mekling, dersom retten mener saken egner seg for mekling. • Om det kreves at retten settes med alminnelige eller fagkyndige meddommere. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Om det kreves rettsoppnevnt sakkyndig. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Anslå hvor lang tid til hovedforhandling som er nødvendig. Det må tas hensyn til at tidsbruken og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning.
-------------------	--

	• Klargjør om fraværsløst kreves i lovens tilfeller. Hvis stevningen er lang eller har en utradisjonell struktur, forklar gjerne kort oppsettet for stevningen.
<i>Sakens faktiske side</i>	Presenter sakens faktiske side. Det er som regel best at denne presentasjonen er kronologisk. Dersom du vet at det er sentrale faktiske forhold som partene er enige eller uenige om, skal dette komme tydelig frem. Dersom saken gjelder overprøving av forvaltningsvedtak skal det opplyses om fremstilling av faktum i vedtaket er omtvistet, og hva det eventuelt er uenighet om. I litt lengre stevninger kan det være fint med underoverskrifter (2.1, 2.2 osv.) Fremstillingen bør inneholde en sammenfatning av sakens tvistesporsmål.
<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Angi om parten/partene skal avgi forklaring. Alle vitner som vil bli ført inntas fortløpende – nummerert – med navn og adresse. Det må oppgis hva vitnene skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Vitneforklaringene skal være relevant for tvistetemaet, og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Dokumentbevis</i>	Oppgi alle dokumentbevis som vil bli ført. Dokumentbevis inntas fortløpende og gis en forklarende tittel, merkes og nummereres som bilag. Dokumentene bør legges i en rekkefølge som gir best systematikk i dokumentsamlingen, se <u>veilederens punkt 6.1</u>. Det må angis hva hvert enkelt dokumentbevis skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Dersom det er utarbeidet sakkyndige erklæringer skal disse fremlegges i stevningen. Dersom slike erklæringer ikke er ferdigstilt, må det i stevningen varsles om at dette vil bli fremlagt, slik at retten kan sette frist for fremleggelse. Kravene til innsending av dokumenter finner du her: Domstolenes felles retningslinjer for advokater i Aktørportalen. Dokumentbevisene skal være relevant for tvistetemaet, og omfanget må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.

<i>Begjæring om bevis tilgang (tvisteloven § 26-6) og spørsmål om dokumentbevis (tvisteloven § 26-5 andre ledd)</i>	Dersom saksøker vil fremsette begjæring om bevis tilgang eller stille spørsmål om dokumentbevis, bør dette gjøres i stevningen. En begjæring om tilgang til eller spørsmål om dokumentbevis må spesifiseres slik at det er klart hvilke dokumenter kravet gjelder, og hva dokumentene skal underbygge, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere begjæringer, bør disse nummereres under et eget punkt, gjerne i en tabell.
<i>Sakens rettslige side</i>	Her skal det gå frem hvilke rettsregler parten påberoper seg, og hvilke resultater disse rettsreglene leder til. Dersom saken gjelder flere overordnede rettslige spørsmål, bruk gjerne underoverskrifter (3.1, 3.2 osv.).
<i>Påstand</i>	Påstanden skal angi det domsresultatet som ønskes.

4. TILSVAR

4.1 Generelt

<i>Innhold</i>	Tilsvaret skal være et klart og konsentrert svar på stevningen, uten for stor grad av argumentasjon. Saksøktes hovedsynspunkter på det som er fremkommet i stevningen, må angis og begrunnes. Stevning og tilsvaret skal danne grunnlaget for rettens behandling av saken. Planmøte, beramning og vurdering av rettsmekling skal kunne gjennomføres på grunnlag av disse dokumentene.
<i>Oppsett og lengde</i>	Tilsvaret må være oversiktlig. Bruk overskrifter og vanlig skriftstørrelse. Tilsvaret bør ikke overstige seks tekstsider. Det kan ofte være kortere.
<i>Retur av tilsvaret</i>	Et tilsvaret som er uklart eller ufullstendig – eller som går vesentlig utover rammene for tilsvaret – kan bli sendt i retur for retting eller med anmodning om klargjøring/korrigerende, se også tvisteloven § 16-5.
<i>Mal for tilsvaret</i>	Mal for tilsvaret finnes her .

4.2 Tilsvarets enkelte deler

<i>Innledning</i>	Gi en kort beskrivelse av de viktigste aspektene ved saken. Angi gjerne hva saken gjelder, hvem partene er, samt helt kort hva som er partens hovedstandpunkt, inkludert tvistesummen.
-------------------	--

	Gjør rede for prosessuelle forhold. • Vernetting (tvisteloven kapittel 4). • Dersom det kreves at stevningen avvises bør dette angis her, og begrunnes under et eget punkt i tilsvaret. • Angi om saken helt eller delvis er egnet for skriftlig behandling, se tvisteloven § 9-9 andre ledd. En nærmere beskrivelse av når hel eller delvis skriftlig behandling kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres finner du her. • Angi om rettsmekling er ønskelig eller ikke. Hvis det ikke er ønskelig, begrunn hvorfor. Vær oppmerksom på at retten uansett kan ta kontakt for mulig mekling, dersom retten mener saken egner seg for mekling. • Om det kreves at retten settes med alminnelige eller fagkyndige meddommere. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Om det kreves rettsoppnevnt sakkyndig. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Anslå hvor lang tid til hovedforhandling som er nødvendig. Det må tas hensyn til at tidsbruken og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning. Hvis tilsvaret er langt eller har en utradisjonell struktur, forklar gjerne kort oppsettet for tilsvaret.
<i>Sakens faktiske side</i>	Ved presentasjon av sakens faktiske side bør det tas utgangspunkt i stevningen. Det er bare behov for å presentere sakens faktiske side i den grad det er nødvendig for å gi et riktig bilde av saksøktes syn. Det er som regel best at presentasjonen er kronologisk. Fremstillingen utformes slik at det er klart hva partene er enige og uenige om. Opplys derfor om stevningens fremstilling av faktum er omtvistet, og pek på hva det eventuelt er uenighet om. I litt lengre tilsvaret kan det være fint med underoverskrifter (2.1, 2.2 osv.) Fremstillingen bør inneholde en sammenfatning av sakens tvistesporsmål.
<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Angi om parten/partene skal avgi forklaring.

	Alle vitner som vil bli ført inntas fortløpende – nummerert – med navn og adresse. Det må oppgis hva vitnene skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Vitneforklaringene skal være relevant for tvistetemaet, og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Dokumentbevis</i>	Oppgi alle dokumentbevis som vil bli ført. Dokumentbevis inntas fortløpende og gis en forklarende tittel, merkes og nummereres som bilag der nummereringen fortsetter fra stevningen. Dokumentene bør legges i en rekkefølge som gir best systematikk i dokumentsamlingen, se veilederens punkt 6.1. Det skal fremgå hva hvert enkelt dokumentbevis skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 annet ledd. Dersom det er utarbeidet sakkyndige erklæringer skal disse fremlegges i tilsvaret. Dersom slike erklæringer ikke er ferdigstilt, må det i tilsvaret varsles om at dette vil bli fremlagt, slik at retten kan sette en frist for fremleggelse. Dokumentbevisene skal være relevant for tvistetemaet, og omfanget må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Begjæring om bevis tilgang (tvisteloven § 26-6) og spørsmål om dokumentbevis (tvisteloven § 26-5 andre ledd)</i>	Dersom saksøker har fremsatt begjæring om bevis tilgang eller spørsmål om dokumentbevis, må dette besvares i tilsvaret, enten ved å fremlegge etterspurte dokumenter eller ved å redegjøre for hvorfor begjæringen/spørsmålet ikke kan etterkommes/besvares. Dersom saksøkte vil fremsette begjæring om bevis tilgang eller stille spørsmål om dokumentbevis, bør dette gjøres i tilsvaret. En begjæring om tilgang til eller spørsmål om dokumentbevis må spesifiseres slik at det er klart hvilke dokumenter kravet gjelder, og hva dokumentene skal underbygge, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere begjæringer, bør disse nummereres under et eget punkt, gjerne i en tabell.
<i>Sakens rettslige side</i>	Her skal det gå frem hvilke rettsregler parten påberoper seg, og hvilke resultater disse rettsreglene leder til. Dersom saken gjelder flere overordnede rettslige spørsmål, bruk gjerne underoverskrifter (3.1, 3.2 osv.).
<i>Motsøksmål</i>	Saksøkte har rett til å trekke inn ett eller flere krav mot saksøkeren i saken dersom vilkårene i tvisteloven § 15-1 første ledd og andre ledd er oppfylt. Motsøksmålet må fylle kravene til stevning, se tvisteloven § 15-4 og punkt 2 ovenfor.

	Dersom det fremmes motsøksmål bør dokumentet gis tittelen «Tilsvar og stevning i motsøksmål».
<i>Påstand</i>	Påstanden skal angi det domsresultatet som ønskes.

5. SAKSFORBEREDELSEN

5.1 Generelt

<i>Aktiv saksstyring</i>	Retten skal aktivt og planmessig styre saksforberedelsen for å oppnå en rask, prosessøkonomisk og forsvarlig behandling av saken. Retten skal sørge for at sakens tvistesporsmål blir klarlagt under saksforberedelsen, nødvendige beslutninger tas og at frister fastsettes. Se tvisteloven § 9-4.
<i>Tid for hovedforhandling</i>	Partene kan bli kontaktet om reservasjon av tidspunkt for hovedforhandlingen så snart tilsvar er mottatt. Endelig beramning skjer senest under planmøtet. Retten har som utgangspunkt at en advokat som påtar seg et prosessoppdrag, har anledning til å møte til hovedforhandling innenfor lovens frist på seks måneder. At prosessfullmektigen ikke har anledning til å møte innenfor fristen, vil vanligvis ikke være tilstrekkelig til å beramme hovedforhandling senere enn lovens frist.

5.2 Rettsmekling

<i>Generelt</i>	Rettsmekling er et tilbud fra domstolen om bidrag til løsning av saken på en rask og hensiktsmessig måte for alle parter. Retten skal beslutte at det skal foretas rettsmekling når den finner at saken egner seg for det, se tvisteloven § 8-3 første ledd.
<i>Tidspunkt for rettsmekling</i>	Dersom tingretten vurderer at saken egner seg for rettsmekling vil tingretten som hovedregel beslutte rettsmekling før planmøte avholdes. Det kan bli besluttet å utsette annen saksforberedelse til etter rettsmeklingsmøtet. Dersom det er grunn til det, vil spørsmålet om det bør gjennomføres rettsmekling normalt også tas opp av saksforberedende dommer i planleggingsmøtet, og senere under saksforberedelsen.
<i>Gjennomføring av rettsmekling</i>	Før rettsmeklingsmøtet vil retten i samråd med partene forberede gjennomføringen av rettsmeklingen.

	Veileder for store rettsmeklinger finner du her . Mange av punktene i veilederen vil også ha relevans i alminnelige meklinger.
--	--

5.3 Skriftlig behandling/skriftlige redegjørelser

<i>Skriftlig behandling (tvisteloven § 9-9 andre ledd)</i>	Partene kan med rettens samtykke beslutte at avgjørelsen skal treffes på grunnlag av hel eller delvis skriftlig behandling. Advokatene bør være forberedt på å diskutere spørsmålet om skriftlig behandling i planmøtet. Ofte vil det være en delvis skriftlig behandling, med et etterfølgende muntlig rettsmøte for å behandle enkelte forhold, som er mest praktisk. En nærmere beskrivelse av når dette kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her.
<i>Skriftlige fremstillinger og redegjørelser (tvisteloven § 9-9 tredje og fjerde ledd)</i>	Retten kan bestemme at partene skal inngi skriftlige fremstillinger om deler av de faktiske og rettslige spørsmål i saken – eller skriftlige redegjørelser om særlig kompliserte rettslige eller faktiske spørsmål. En nærmere beskrivelse av når skriftlige redegjørelser kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her.

5.4 Saksforberedende møte (planmøte)

<i>Generelt</i>	Retten innkaller i de fleste saker partenes prosessfullmektiger til et planmøte med en saksliste tilpasset de særlige problemstillinger saken reiser. Planmøte holdes så tidlig som mulig etter innkommet tilsvar. Retten forventer at prosessfullmektigene før møtet har gjennomgått punktene i innkallingen med sine parter og har foretatt nødvendige avklaringer. Planmøtet skal fastlegge rammene for behandlingen av saken, herunder sette frister. Dette vil skje med utgangspunkt i de omtvistede spørsmålene og ut fra hensynet til proporsjonalitet. Møtet avholdes normalt bare med prosessfullmektigene, uten at partene er til stede. Møtet bør holdes som videomøte, med mindre formålet med møtet bedre kan oppnås ved et ordinært rettsmøte.
<i>Temaer for møtet</i>	Følgende spørsmål/forhold kan være temaer i planmøtet, avhengig av omstendighetene i den enkelte sak: • Klargjøring av hva som er sakens tvistespørsmål. Hva er partene uenige om? Hva er partene enige om?

	• Hvilke deler av saksfremstillingen er ubestridt? • Hvordan stiller partene seg til rettsmekling? • Hvordan kan partene og retten sikre at kostnadene ved å føre saken for tingretten står i et rimelig forhold til sakens betydning, se tvisteloven § 1-1 første ledd fjerde strekpunkt? • Hvilke parter og vitner ønskes ført? Er det aktuelt med skriftlige forklaringer? • Hvilke dokumentbevis og andre realbevis er det aktuelt å føre? Bør bevisføringen avgrenses ut fra proporsjonalitet, se tvisteloven § 9-4 andre ledd bokstav f.? • Partenes begjæringer om bevistilgang og andre prosessuelle krav, samt en plan for behandlingen av disse. Dersom omfanget tilsier det, bør begjæringene om bevistilgang sammenfattes og oppdateres i en provokasjonstabell. • Om det skal gjennomføres helt eller delvis skriftlig behandling etter tvisteloven § 9-9 andre ledd, og hvilke dokumentbevis som i så fall skal inngå i det skriftlige avgjørelsesgrunnlaget. • Om det skal inngis skriftlige redegjørelser om deler av de faktiske eller rettslige spørsmål i saken, se tvisteloven § 9-9 tredje og fjerde ledd. • Om og på hvilken måte det skal tilføres fagkyndighet i saken. Dersom det skal oppnevnes sakkyndige eller føres sakkyndigbevis, bør det fastsettes frister for fremleggelse av den sakkyndiges erklæring og hjelpedokumenter. • Beramming og nødvendig tidsbruk for hovedforhandling, herunder hva retten vil sette seg inn i før hovedforhandlingen og hvordan dokumentasjonen skal gjennomføres. • Frister for andre prosesshandlinger frem til hovedforhandling, for eksempel for etterfølgende prosesskriv dersom det er behov for ytterligere avklaringer fra partene under saksforberedelsen. • Om det bør holdes flere planmøter eller andre saksforberedende møter under saksforberedelsen, se tvisteloven §§ 9-5 tredje ledd og 9-11 andre ledd.
--	--

	• Hva retten bør sette seg inn i før hovedforhandlingen og hvordan dokumentasjonen skal gjennomføres. • Om domstolens automatisk genererte dokumentsamling skal benyttes under hovedforhandling, eller om det skal lages faktisk utdrag, se punkt 6.1. • Om det skal sendes inn sluttinnlegg, se tvisteloven § 9-10 andre ledd.
--	---

5.5 Videre saksforberedelse

<i>Prosesskriv</i>	Dersom det er nødvendig med ytterligere prosesskriv, under saksforberedelsen, skal disse utformes i samsvar med tvisteloven § 12-2. Det vil i planmøtet normalt ha blitt satt frister for prosesskrivene. Bare i unntakstilfeller vil det være nødvendig med mer enn to prosesskriv fra hver part etter planmøtet. Prosesskriv bør ha en konsentrert form. Det er unødvendig med detaljert argumentasjon om spørsmål som skal behandles under hovedforhandlingen. Gjentakelser fra tidligere dokumenter er ikke nødvendig og heller ikke ønskelig.
<i>Avgjørelser under saksforberedelsen</i>	Prosessuelle krav må fremsettes så snart parten har mulighet til det. Kravene avgjøres av retten så tidlig som mulig.
<i>Overholdelse av frister</i>	Selv om oversittelse av en frist ikke betyr fravær, er det viktig at frister overholdes slik at planer som er lagt i tillit til at fristen vil bli overholdt, ikke må endres. Slike endringer kan medføre betydelig ulempe og merkostnad.
<i>Unnlatt prosesshandling</i>	Unnlatt prosesshandling kan ha fraværsvirkning, se tvisteloven § 16-7 andre ledd. Selv om en prosesshandling ikke betyr fravær i saken, kan retten nekte prosesshandlingen foretatt hvis det å tillate prosesshandlingen vil medføre at et rettsmøte må utsettes eller saken vil bli vesentlig forsinket, se tvisteloven § 16-6 tredje ledd. Dette kan gjelde oversittelse av frister for å tilby bevis, som for eksempel sakkyndige erklæringer. Unnlatt prosesshandling kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader. Se tvisteloven § 20-4 bokstav c.
<i>Avslutning av saksforberedelsen</i>	Saksforberedelsen avsluttes normalt 3 uker før hovedforhandlingen, se tvisteloven § 9-10 første ledd. Etter avsluttet saksforberedelse gjelder begrensingene i tvisteloven § 9-16 for endringer av krav, påstand, påstandsgrunnlag og bevis.

	Før avsluttet saksforberedelse gjelder begrensningen i tvisteloven § 16-6 tredje ledd.
<i>Sluttinnlegg og framdriftsplan</i>	Partene inngir sluttinnlegg innen en frist som normalt bør være to uker før hovedforhandlingen, se tvisteloven § 9-10 andre ledd. Sluttinnleggene er som utgangspunkt offentlige, se tvisteloven § 14-2 andre ledd. Sluttinnleggene skal angi den påstand, de påstandsgrunnlag og de rettsregler som påberopes, og de bevis parten vil føre. Se tvisteloven § 9-10. Sluttinnleggene bør inneholde en konsentrert og begrunnet sammenfatning av partens påstandsgrunnlag i tilknytning til sakens tvistesporsmål. Sluttinnlegget bør ikke overstige én tekstsider (normal skriftstørrelse og linjeavstand). Mal for sluttinnlegg finner du her. Forslag til framdriftsplan for hovedforhandlingen skal sendes inn samtidig med sluttinnlegget. Saksøkers prosessfullmektig utarbeider førsteutkast til framdriftsplan og sender dette til saksøkte prosessfullmektig senest to arbeidsdager før fristen utløper. Framdriftsplanen skal angi tidspunkter for saksframstilling (innledningsforedrag), avsluttende innlegg (prosedyre) og forklaringer (med tidsangivelse for hver forklaring), replikk/duplikk, samt behandling av partenes sakskostnadskrav. Normalt vil det være naturlig at saksøker får noe lengre tid til saksframstillingen enn saksøkte, se tvisteloven § 9-15 andre og tredje ledd. Parters og vitners navn, adresse og stillingsbetegnelse bør fremgå. Dersom ikke annen melding gis fra retten, vil partenes forslag til framdriftsplan bli lagt til grunn for gjennomføringen av hovedforhandlingen.
<i>Eksempel på framdriftsplan</i>	Her finner du eksempel på en typisk tidsplan.
<i>Forberedelse av hovedforhandling – nytt planmøte</i>	Etter at saksforberedelsen er avsluttet, vil retten avgjøre hvordan hovedforhandlingen skal gjennomføres. Se tvisteloven § 9-11 andre ledd. I den sammenheng kan retten innkalle partene til et planmøte – eller kontakte prosessfullmektigene på annen måte – for å diskutere blant annet følgende: • Framdriftsplanen • Opplegget for saksframstillingen – inkludert behovet for å gjennomgå forhold partene er enige om og behovet for å gjennomgå rettsstoff under saksframstillingen

	• Gjennomføring av parts- og vitneavhør • Hva retten vil sette seg inn i før hovedforhandlingen, og hvordan dokumentbevis skal føres • Utarbeidelse og bruk av hjelpedokumenter • Praktiske problemstillinger (tolk, befaring, etc.) Dersom det er inngitt skriftlige redegjørelser eller skriftlige innlegg etter tvisteloven § 9-9 vil retten ha gjort seg kjent med disse dokumentene i forkant av hovedforhandlingen.
--	---

6. DOKUMENTSAMLING/UTDRAG

6.1 Dokumentsamling

<i>Dokumentsamling</i>	Kravene til innsending av dokumenter finner du her: Domstolenes felles retningslinjer for advokater i Aktørportalen. For å oppnå god oversikt over dokumentene til bruk under saksforberedelse og hovedforhandling, er det viktig å systematisere prosesskrivet slik at bilag fremlegges mest mulig i tidskronologisk rekkefølge. I større saker kan det være behov for en mer tematisk systematikk i prosesskrivene, og da bør bilag innenfor det enkelte tema fremlegges i tidskronologisk rekkefølge. Det bør avklares allerede i planmøtet om dokumentsamling produsert av tingretten skal benyttes under hovedforhandlingen eller om det skal lages et faktisk utdrag produsert av en prosessfullmektigene. Det anbefales å bruke rettens dokumentsamling, som passer godt i nesten alle saker for tingretten. Fordelene med dokumentsamlingen er særlig den automatiske produksjonen og at rekkefølgen på dokumentene og pagineringen ligger fast allerede når dokumenter er sendt til domstolen. Faktisk utdrag kan unntaksvis være hensiktsmessig i saker med svært store dokumentmengder og saker hvor tidskronologi er svært viktig. Digital dokumentsamling produseres automatisk av domstolen. Dokumentsamlingen har ikke kronologisk sortering av dokumentbevisene, men er sortert på stigende dokumentnummer med tilhørende bilag. Den har gjennomgående paginering, innholdsfortegnelse bakerst og bokmerker for alle hoveddokumenter og bilag. Dokumentsamlingen gjøres tilgjengelig for prosessfullmektigene i Aktørportalen ti dager før oppstart av hovedforhandlingen.
------------------------	--

	Retten kan kontaktes på epost dersom prosessfullmektigene har behov for en foreløpig dokumentsamling tidligere under saksforberedelsen. Systematikken og pagineringen vil da være lik som endelige versjonen til bruk under hovedforhandling. Dokumentsamlingen kan benyttes på PC, Mac, iPad mv. Den som ønsker papirutskrift må selv ordne det. Hvis det skal benyttes tidskronologisk faktisk utdrag, må det produseres av prosessfullmektigene. Når det gjelder kravene til tidskronologisk sortering, innholdsfortegnelse, bokmerker og innsendelse, vises det til Høyesteretts advokatveileder.
--	---

6.2 Juridisk utdrag

<i>Felles juridisk utdrag</i>	Det anmodes om at prosessfullmektigene samarbeider om å lage et felles juridisk utdrag. Saksøker sørger normalt for produksjon og innsending av det juridiske utdraget.
<i>Frister</i>	Det er normalt ønskelig at innlevering av juridisk utdrag skjer 2-3 dager før hovedforhandling.
<i>Innhold</i>	Det juridiske utdraget skal inneholde de rettskildene som det kan bli aktuelt å vise til under hovedforhandling. Utdraget skal også inneholde øvrige rettskilder som er nødvendige for å gi et riktig rettskildebilde. Utdragene bør likevel ikke være mer omfattende enn det spørsmålet som står for tingretten, krever. Rettsavgjørelser og annen praksis skal vanligvis tas inn i sin helhet. Annet materiale skal begrenses til de relevante delene av den enkelte rettskilden, likevel slik at sammenhengen må fremgå klart.
<i>Lov/konvensjon</i>	Lov- og konvensjonstekst tas inn i utdraget uten kommentarer. Slike kommentarer til lovtekst fra for eksempel Lovdata, Rettsdata eller kommentarutgaver fremlegges eventuelt som juridisk litteratur. Hvis det kun er deler av en lov eller konvensjon som er relevant for saken, er det tilstrekkelig at bare denne delen inntas. Dette gjelder med mindre større deler bør tas inn for sammenhengens skyld.
<i>Opphevede lover</i>	Dersom det fremlegges opphevede lover, må det fremgå for hvilken periode loven gjaldt.
<i>Forarbeider, juridisk teori mv.</i>	Ved fremleggelse av forarbeider og juridisk teori mv. må det tas med en så stor del av dokumentet/verket at uttalelsen som det skal vises til, kan leses i sin sammenheng. Det må også fremgå tydelig hvor i dokumentet/verket delen er hentet fra, f.eks. ved at den aktuelle delen av innholdsfortegnelsen tas med.

	Dersom utdraget inneholder deler av en bok eller artikkel, skal også tittelside med angivelse av utgave/publiseringsår tas med. Tekst fra digitale kommentarutgaver som ajourføres løpende, bør angi dato for når teksten er hentet ut. Dette kan eventuelt komme frem i innholdsfortegnelsen.
<i>Systematikk og rekkefølge</i>	Rettskildematerialet må organiseres på en systematisk måte. Kilder innenfor samme kategori (lover, konvensjoner, rettsavgjørelser, juridisk teori osv.) må holdes samlet. Innenfor hver kategori bør det – så langt det er naturlig – søkes en kronologisk og ikke tilfeldig ordning (for eksempel stigende eller fallende alder/årstall). Rettskildene sorteres på en praktisk måte. Den mest brukte rekkefølgen på kategoriene er denne: lover, konvensjoner, forarbeider, rettsavgjørelser og juridisk litteratur. Dersom det juridiske utdraget bare inneholder et lite antall rettskilder, er det ikke nødvendig å følge systematikken ovenfor.
<i>Språk og oversettelse</i>	Tekster på dansk, svensk og engelsk kan tas inn uten oversettelse. Skal det benyttes materiale på andre språk, bør spørsmålet om oversettelse tas opp med saksforberedende dommer.

7. SAKSKOSTNADER

<i>Frist for innsendelse</i>	Det er ønskelig at sakskostnadsoppgaven inngis før oppstart av hovedforhandlingens siste dag.
<i>Innhold</i>	Sakskostnadsoppgaven skal utformes i samsvar med kravene i tvisteloven § 20-5 tredje ledd. Utgiftspostene skal spesifiseres og begrunnes i sakskostnadsoppgaven. Begrunnelsen trenger ikke å være lang, men må være tilpasset saken og de kostnadene som kreves dekket, slik at retten har tilstrekkelig grunnlag for å foreta utmålingen. Dersom kravet er høyt eller enkeltposter i oppgaven isolert sett fremstår som høye, kan det være behov for en særskilt begrunnelse for dette. Dersom det gjøres gjeldende at kostnadene har blitt forhøyet på grunn av motpartens forhold, bør dette presiseres og begrunnes kort. Det må oppgis timeantall og timesatser for hver av de advokatene som har utført arbeid som omfattes av oppgaven.
<i>Prosedyre om sakskostnadsspørsmål</i>	Det er ønskelig at advokatene uttaler seg om både egen og motpartens sakskostnadsoppgave, og at aktuelle sakskostnadsspørsmål blir prosedert. Det må settes av tid til dette under hovedforhandlingen, etter replikk og duplikk.

<i>Bare nødvendige kostnader kan kreves dekket</i>	Domstolen har ansvar for å påse at erstatning for sakskostnader bare tilkjennes for nødvendige kostnader. Det er advokatens oppgave å påberope særlige omstendigheter som kan rettferdiggjøre et krav utover det som kan anses nødvendig basert på forhold som ellers er synbare for retten. Eksempler på slike særlige omstendigheter kan være: • At saken anses unødvendig vidløftiggjort av motparten. • At det er utført arbeid forut for saksanlegget som er medtatt i sakskostnadsoppgaven fordi dette arbeidet alternativt ville ha måttet bli utført i direkte tilknytning til saksanlegget. • At skifte av prosessfullmektig har medført merarbeid som det kreves erstatning for, og eventuelt de omstendigheter som tilsier at dette merarbeidet kan kreves erstattet. Retten prøver også poster i oppgaven selv om motparten ikke har innsigelser og det er ikke noe krav at retten gir varsel før en eventuell nedsettelse, se tvisteloven § 20-5 femte ledd. Dersom sakskostnadskravet overstiger det beløp advokatens part vil bli holdt ansvarlig for, må det også særskilt redegjøres for dette.
<i>Mulig ansvar for kostnader som følge av forsømmelser/ fristoversittelser</i>	Unnlatt prosesshandling kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader. Se tvisteloven kapittel 16 III og § 20-4 bokstav c.
<i>Rettens fastsetting av prosessfullmektigens godtgjøring (tvisteloven § 3-8)</i>	Parten eller prosessfullmektigen kan be om at retten fastsetter prosessfullmektigens godtgjøring, se tvisteloven § 3-8 første ledd. En slik begjæring må fremmes innen én måned etter forkynnelse av dommen. Dersom en parts krav på sakskostnader klart overstiger det som synes å være nødvendig i saken, skal retten i dommen gjøre parten oppmerksom på adgangen til å be retten om å fastsette prosessfullmektigens godtgjøring.

8. HOVEDFORHANDLINGEN

8.1 Generelt

<i>Konsentrasjon om tvistespørsmålene</i>	Hovedforhandlingen skal konsentreres om det partene er uenige om – tvistespørsmålene. Partene har ansvar for å tilpasse ressursbruken til sakens art og omfang. Ved avgjørelsen av krav på sakskostnader vil retten legge vekt på om ressursbruken har vært rimelig i forhold til sakens betydning, se tvisteloven § 20-5 første ledd.
<i>Rettens kjennskap til sakens dokumenter ved oppstart av hovedforhandlingen</i>	Prosessfullmektigene kan forvente at rettens medlemmer ved oppstart av hovedforhandling har lest stevning, tilsvaret og senere prosesskriv. I tillegg vil retten ha lest de dokumentene som det i planmøte er særskilt avtalt at retten skal ha lest.

8.2 Disposisjoner og andre hjelpedokumenter

<i>Disposisjoner</i>	Partene bør utarbeide skriftlige disposisjoner til bruk under sine innlegg. Bare dersom saken er meget oversiktlig, kan skriftlig disposisjon unnlates. Disposisjonen skal gi en systematisk og punktvis oversikt over saken, de problemstillingene den reiser og de omstendigheter, argumenter, kilder og konklusjoner advokaten vil presentere i det muntlige innlegget. Disposisjonen er også et viktig hjelpemiddel for dommerne i det etterfølgende arbeidet med avgjørelsen. En god disposisjon vil vise hvordan advokaten har argumentert og hva han eller hun har trukket ut av de forskjellige dokumentene og kildene. Den norske prosessordningen er muntlig. Skriftlig prosedyre tillates ikke. Disposisjonen må tilpasses dette, og ikke bli så detaljert at innlegget i stor grad består av opplesing av disposisjonen. Det skal være en disposisjon – ikke et manuskript. Disposisjonen skal i utgangspunktet ikke inneholde sitater. Unntaksvis kan det likevel være praktisk å sitere en formulering eller sentral del av det som skal leses fra utdraget. Mer informasjon om hva en skriftlig disposisjon bør inneholde og hvordan den bør utformes, finnes her. Eksempler på hvordan punkter i en disposisjon kan se ut finnes her. Dette er bare eksempler, da det ikke finnes en fast mal for utforming av en disposisjon.
----------------------	---

<i>Andre hjelpedokumenter</i>	Hjelpedokumenter kan gjøre det lettere for dommerne å tilegne seg et bestemt faktum. Som eksempler kan nevnes tidslinjer og oversikter over nøkkelpersoner, selskapsstrukturer eller økonomiske data. Dataene i et hjelpedokument må bygge på fremlagte bevis og ikke være argumenterende. Motparten bør få kopi av hjelpedokumentene på forhånd.
-------------------------------	--

8.3 Hovedforhandlingens gjennomføring

<i>Rettens innledning, partenes saksframstilling</i>	Hovedforhandlingen begynner med at dommeren klarlegger partenes påstander, påstandsgrunnlag og bevis, se tvisteloven § 9-15 første ledd. Partene kan bli bedt om å foreta nærmere avklaring av enkelte spørsmål. Dommeren kan også ta opp spørsmål som gjelder gjennomføringen av hovedforhandlingen.
<i>Partenes saksframstilling</i>	Saksøkeren gir en konsentrert saksframstilling tilpasset sakens art og omfang og gjennomgår skriftlige bevis. Saksøkte redegjør deretter for sitt syn og gjennomgår sine skriftlige bevis. Saksøktes innledning bør begrenses til korrigeringer og suppleringer, med mindre saksøkerens framstilling eller sakens karakter gjør det nødvendig med en mer omfattende redegjørelse. Under saksframstillingen bør partene presentere de rettslige spørsmålene, men ikke komme med omfattende rettslig argumentasjon.
<i>Dokumentbevis</i>	Det skal ikke føres bevis om forhold som partene er enige om, med mindre det er nødvendig for å sikre rettens forståelse av saken. Dokumentbevis føres ved at beviset gjennomgås og det som er viktig, påpekes, se tvisteloven § 26-2. Gjennomgangen skal vise motparten og retten hvordan beviset opplyser påstandsgrunnlaget og skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier. Opplesing fra dokumentene skjer ofte i større utstrekning enn nødvendig. Normalt er det tilstrekkelig å påpeke hva dokumentet omhandler, og vise til de aktuelle deler av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når et dokumentbevis er ført i tråd med det ovenstående, inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon. Dokumentbevis som i medhold av tvisteloven § 9-9 første ledd inngår i det skriftlige avgjørelsesgrunnlaget, leses heller ikke opp.

	Det må avklares i god tid før hovedforhandling om dokumentbevis skal vises på fellesvisningsskjermer i rettssalen, samt hvem som i så fall skal styre fellesvisningen. Utstyret i rettssalene kan legge begrensninger på mulighetene for fellesvisning. Dersom vitner skal foreholdes dokumenter, må det planlegges på forhånd hvordan det skal skje. Retten må gis beskjed senest en uke før oppstart dersom en part eller et vitne skal fremvise en digital presentasjon under sin forklaring, slik at retten kan tilrettelegge for dette.
<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Parts- og vitneforklaringer skal gjennomføres med konsentrasjon om tvistespørsmålene i saken. Spørsmål bør stilles i en åpen form. Ledende, argumenterende og uklare spørsmål bør unngås. Partene bør løpende vurdere om den bevisførselen som allerede er foretatt, er tilstrekkelig, slik at videre bevisførsel kan frafalles.
<i>Avsluttende innlegg – prosedyrer, replikk og duplikk</i>	Avsluttende innlegg bør konsentreres om kommentarer til bevisførselen og sakens rettslige sider. Replikk bør begrenses til det i saksøktes prosedyre som foranlediger ytterligere behandling. Replikken skal ikke være en gjentakelse eller videreføring av saksøkerens prosedyre. Duplikk skal begrenses til å kommentere spørsmål som er behandlet under replikken.
<i>Tips til de muntlige innleggene</i>	Høyesteretts advokatveiledning punkt 14 har mange gode råd for gjennomføring av muntlige innlegg som også er nyttige for innlegg i tingretten. Lenke til Høyesteretts veiledning finnes her.

8.4 Avslutning av saken

<i>Avsigelse av dom</i>	Dom skal som hovedregel avsies senest to uker etter avsluttet hovedforhandling. Rettens leder skal ved avslutningen av hovedforhandling meddele partene når avgjørelsen kan forventes avsagt. Dersom fristen til å avsi dom ikke er mulig å overholde, skal årsaken til dette oppgis i dommen. Rettens leder bør også varsle advokatene om forsinkelsen før fristens utløp.
<i>Tilbakemelding til advokaten</i>	Tingretten ønsker å ha en dialog med advokatene og gi tilbakemelding på gjennomføringen av hovedforhandling. Alle advokater som har gjennomført en hovedforhandling kan – etter at dom er avsagt – kontakte rettens leder for å få en muntlig tilbakemelding.

	Forutsetningen for å kunne gi en slik tilbakemelding er at advokaten gir beskjed til rettens leder før oppstart av hovedforhandlingen om at det ønskes tilbakemelding. Skjema som kan benyttes for å gi tilbakemeldingen finnes her.
--	--

VEILEDER FOR BEHANDLING AV SIVILE TVISTER I LAGMANNSRETTENE

Anbefalinger fra en arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen.

Oppdragsgiver: Domstoladministrasjonen

Utarbeidet av: En arbeidsgruppe sammensatt av dommere fra tingrettene og lagmannsrettene, advokater oppnevnt av Den norske Advokatforeningen og representanter fra Domstoladministrasjonen. Arbeidsgruppen ble ledet av tingrettsdommer Hanne Sofie Bjelland.

Versjon: 1

Publisert: 1. mai 2024

Veilederen distribueres til domstolene og til eksterne aktører, både på intranett og internett. Har du innspill til rettelser eller forbedringer eller noe du synes mangler? Send gjerne mail til postmottak@domstol.no.

INNHold

1. VELKOMMEN TIL LAGMANNSRETTE	4
2. ANKEERKLÆRINGEN	5
2.1 GENERELT	5
2.2 ANKENS ENKELTE DELER	5
3. ANKETILSVARET	8
3.1 GENERELT	8
3.2 ANKETILSVARETS ENKELTE DELER	9
4. SAKSFORBEREDELSEN	12
4.1 GENERELT	12
4.2 VURDERING AV OM ANKEN SKAL TILLATES/NEKTES FREMMET	13
4.3 RETTSMEKLING	14
4.4 SKRIFTLIG BEHANDLING/SKRIFTLIGE REDEGJØRELSE	14
4.5 SAKSFORBEREDENDE MØTE (PLANMØTE)	15
4.6 VIDERE SAKSFORBEREDELSE	17
5. UTDRA	19
5.1 GENERELT OM UTDRA	19
5.2 FAKTISK UTDRA	19
5.3 JURIDISK UTDRA	20
6. SAKSKOSTNADER	22
7. ANKEFORHANDLINGEN	23
7.1 GENERELT	23
7.2 DISPOSISJONER OG ANDRE HJELPEDOKUMENTER	23
7.3 ANKEFORHANDLINGENS GJENNOMFØRING	24
7.4 AVSLUTNING AV SAKEN	26

1. VELKOMMEN TIL LAGMANNSRETTE

Denne veilederen gjelder for behandlingen av anker i sivile saker over dommer fra tingretten. Veilederen er i stor grad inspirert av Høyesteretts Advokatveiledning om anke, saksforberedelse og prosedyre for Høyesterett (per august 2023). Mye av teksten i denne veilederen er hentet derfra. Særlig gjelder dette punktene 2.1, 3.1, 5, 6 og 7.2. Lenke til Høyesteretts veileder finnes [her](#).

Formålet med veilederen er å gi advokatene et best mulig grunnlag for å fylle sin rolle som prosessfullmektig og bidra til et godt samspill mellom domstolen og advokatene i alle faser av en ankesak.

Veilederen er et digitalt oppslagsverk hvor man kan klikke seg direkte fra innholdsfortegnelsen til det aktuelle temaet. Det er også lagt inn lenker i teksten til andre relevante dokumenter.

Veilederen gir svar på mange praktiske spørsmål om saksforberedelse og gjennomføring av ankeforhandling for lagmannsrettene.

Vi håper veilederen kan være til nytte og bidra til et godt samarbeid mellom lagmannsrettene og advokatene.

Velkommen til lagmannsretten!

2. ANKEERKLÆRINGEN

2.1 Generelt

<i>Innhold</i>	Ankeerklæringen må oppfylle kravene i tvisteloven § 29-9. Den bør konsentrere seg om de sentrale spørsmålene saken reiser. Redegjørelsene skal ha en konsentrert form, uten for stor grad av argumentasjon. Ankeerklæring skal – sammen med anketilsvaret og tingrettens dom – danne grunnlaget for lagmannsrettens behandling av ankesaken. Planmøte, beramning og vurdering av rettsmekling skal kunne gjennomføres på grunnlag av disse dokumentene.
<i>Krav og påstander</i>	En anke kan gjelde krav som er avgjort ved tingrettens dom, se tvisteloven § 29-4 første ledd. Det er begrenset adgang til å bringe inn nye krav for lagmannsretten, se tvisteloven § 29-4 andre ledd. Det er også begrenset adgang til å utvide påstanden for et avgjort krav, se tvisteloven § 29-4 tredje ledd.
<i>Oppsett og lengde</i>	Ankeerklæringen må være oversiktlig. Bruk overskrifter og vanlig skriftstørrelse. Ankeerklæringen bør normalt ikke overstige seks tekstsider. Den kan ofte være kortere.
<i>Retur av ankeerklæringer</i>	En ankeerklæring som er uklar eller ufullstendig – eller som går vesentlig utover rammene for en ankeerklæring – kan bli sendt i retur for retting eller med anmodning om klargjøring/korrigerings, se også tvisteloven § 16-5, jf. § 29-10 første ledd.
<i>Mal for ankeerklæring</i>	Mal for ankeerklæring finnes her.

2.2 Ankens enkelte deler

<i>Innledning</i>	Presenter kort tingrettens avgjørelse og domsslutningen. Angi ankegrunnene (bevisbedømmelsen, rettsanvendelsen og/eller saksbehandlingen). Klargjør om anken gjelder hele avgjørelsen eller bare deler av den. Gjør rede for prosessuelle forhold. • Oppgi om kravet til ankesum er oppfylt, eventuelt om saken ikke gjelder formuesverdier, se tvisteloven § 29-13 første ledd
-------------------	--

	• Angi om rettsmekling er ønskelig. Dersom rettsmekling ikke er ønskelig, må dette begrunnes. Vær oppmerksom på at lagmannsretten uansett kan ta kontakt for mulig mekling, dersom retten mener at saken egner seg for mekling. • Gjelder anken bare saksbehandlingen og/eller rettsanvendelsen – eller er umiddelbar bevisføring av liten betydning – bør det i anken angis om saken egner seg for hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 29-16 femte ledd. En nærmere beskrivelse av når hel eller delvis skriftlig behandling kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her. • Om det kreves at retten settes med alminnelige eller fagkyndige meddommere. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Om det kreves rettsoppnevnt sakkyndig. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. Dersom det ønskes oppnevning av en annen sakkyndig enn for tingretten, må dette begrunnes. • Anslå hvor lang tid til ankeforhandling som er nødvendig. Som den klare hovedregel bør det være kortere tid enn for tingretten Hvis ankeerklæringen er lang eller har en utradisjonell struktur, forklar gjerne kort oppsettet for ankeerklæringen.
<i>Saksforholdet</i>	Ta utgangspunkt i tingrettens dom og gi en kort beskrivelse av saksforholdet. Klargjør hvilke deler av tingrettens saksbeskrivelse som aksepteres. Beskriv kort hvilke deler av tingrettens saksfremstilling/bevisbedømmelse som eventuelt bestrides.
<i>Ankegrunner og påstandsgrunnlag</i>	Er det flere ankegrunner, bør de behandles hver for seg. Angi de feil som gjøres gjeldende ved tingrettens dom. Påstandsgrunnlagene beskrives og begrunnes kort. Angi hva som eventuelt er ny faktisk eller rettslig begrunnelse. De sentrale rettsreglene som påberopes – og hvilke resultater disse leder til – angis kort.

<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Angi om parten/partene skal avgi forklaring for lagmannsretten. Alle vitner som planlegges ført for lagmannsretten inntas fortløpende – nummerert – med navn og adresse. Dette gjelder også vitner som forklarte seg for tingretten. Det må oppgis hva vitnet skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Forklaringene som tilbys skal være relevante for tvistetemaene og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Dokumentbevis</i>	Oppgi hvilke dokumentbevis som vil bli ført. For dokumentbevis som ble ført for tingretten, er det tilstrekkelig å vise til at bevisene for tingretten vil bli ført på ny. Det er normalt ikke nødvendig å presisere hvilke av dokumentbevisene ført for tingretten som også vil bli ført for lagmannsretten. Dersom det i ankeerklæringen vises til enkeltbevis som ble lagt frem for tingretten, er det ikke nødvendig å legge ved slike bevis som bilag. Det er tilstrekkelig å vise til hvor bevisene ligger i dokumentsamlingen for tingretten. Nye dokumentbevis for lagmannsretten bør fremlegges i ankeerklæringen. Dokumentbevisene inntas fortløpende og gis en forklarende tittel, merkes og nummereres som bilag. Det må kort angis hva beviset skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Dersom det er utarbeidet nye sakkyndige erklæringer for lagmannsretten fremlegges disse i ankeerklæringen. Dersom slike erklæringer ikke er ferdigstilt i tide, må det i ankeerklæringen varsles at dette vil bli fremlagt, slik at lagmannsretten kan sette en frist for fremleggelse. Kravene til innsending av dokumenter finner du her Domstolenes felles retningslinjer for advokater i Aktørportalen Dokumentbevisene som tilbys skal være relevante for tvistetemaene og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Begjæring om bevistilgang (tvisteloven § 26-6) og spørsmål om dokumentbevis (tvisteloven § 26-5 andre ledd)</i>	Dersom ankende part for lagmannsretten vil fremsette begjæring om bevistilgang eller stille spørsmål om dokumentbevis, bør dette gjøres i ankeerklæringen. En begjæring om tilgang til eller spørsmål om dokumentbevis må spesifiseres slik at det er klart hvilke dokumenter kravet gjelder, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere

	begjæringer om bevistilgang, bør disse nummereres under et eget punkt, gjerne i en egen tabell.
<i>Samtykke til å fremme anken (tvisteloven § 29-13 første ledd)</i>	Dersom ankegjensstandens verdi er lavere enn 250 000 kroner må det gis en begrunnelse – basert på kriteriene i tvisteloven § 29-13 første ledd andre setning – for hvorfor anken bør fremmes. Dersom det er tvil om kravet til ankesum er oppfylt eller om saken gjelder formuesverdier bør det gis en forklaring på hvorfor kravene er oppfylt, og hvorfor anken bør fremmes dersom kravene ikke er oppfylt.
<i>Påstand</i>	Påstanden skal angi det domsresultatet som ønskes.

3. ANKETILSVARET

3.1 Generelt

<i>Innhold</i>	Anketilsvaret skal være et klart og konsentrert svar på ankeerklæringen. Ankemotpartens hovedsynspunkter på det som er fremkommet i anken, må angis og begrunnes. Redegjørelsene skal ha en konsentrert form, uten for stor grad av argumentasjon. Anketilsvaret skal – sammen med ankeerklæringen og tingrettens dom – danne grunnlaget for lagmannsrettens behandling av ankesaken. Planmøte, beramning og vurdering av rettsmekling skal kunne gjennomføres på grunnlag av disse dokumentene.
<i>Oppsett og lengde</i>	Anketilsvaret må være oversiktlig. Bruk overskrifter og vanlig skriftstørrelse. Anketilsvaret bør normalt ikke overstige seks tekstsider. Det kan ofte være kortere.
<i>Retur av anketilsvar</i>	Et anketilsvar som er uklart eller ufullstendig – eller som går vesentlig utover rammene for tilsvaret – kan bli sendt i retur for retting eller med anmodning om klargjøring/korrigerende, se også tvisteloven § 16-5.
<i>Mal for anketilsvar</i>	Mal for anketilsvar finnes her .

3.2 Anketilsvarets enkelte deler

<i>Innledning</i>	Ankemotparten bør gi sitt overordnede syn på tingrettens dom og ankeerklæringen. Dersom det vil gjøres gjeldende at tingrettens dom har feil eller mangler, bør dette klargjøres. Dersom anketilsvaret også er en avledet anke, må dette angis. Gjør rede for prosessuelle forhold. • Dersom det kreves at anken skal avvises fordi den er for sen, ufullstendig eller bør avvises av andre grunner, bør dette angis. Kravet må begrunnes i et eget punkt i anketilsvaret. • Oppgi om kravet til ankesum er oppfylt, eventuelt om saken ikke gjelder formuesverdier, se tvisteloven § 29-13 første ledd. Dersom det gjøres gjeldende at det ikke skal gis samtykke til å fremme anken, må dette begrunnes i et eget punkt i anketilsvaret. • Dersom det kreves at anken skal nektes fremmet, se tvisteloven § 29-13 andre ledd, bør dette angis. • Angi om rettsmekling er ønskelig. Dersom rettsmekling ikke er ønskelig, må dette begrunnes. Vær oppmerksom på at lagmannsretten uansett kan ta kontakt for mulig mekling, dersom retten mener at saken egner seg for mekling. • Gjelder anken bare saksbehandlingen og/eller rettsanvendelsen – eller er umiddelbar bevisføring av liten betydning – bør det i anketilsvaret angis om saken egner seg for hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 29-16 femte ledd. En nærmere beskrivelse av når hel eller delvis skriftlig behandling kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her. • Om det kreves at retten settes med alminnelige eller fagkyndige meddommere. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. • Om det kreves rettsoppnevnt sakkyndig. Det må opplyses hvilken fagkyndighet som kreves. Dersom det ønskes oppnevning av en annen sakkyndig enn for tingretten, må dette begrunnes.
-------------------	--

	Anslå hvor lang tid til ankeforhandling som er nødvendig. Som hovedregel bør det være kortere tid enn for tingretten. Hvis anketilsvaret er langt eller har en utradisjonell struktur, forklar gjerne kort oppsettet for anketilsvaret.
<i>Kommentarer til saksforholdet</i>	Opplys om tingrettens og den ankende parts fremstilling av faktum er omtvistet og pek på hva det eventuelt er uenighet om. Det er bare behov for å gå inn på saksforholdet dersom det er nødvendig for å gi et riktig bilde av ankemotpartens syn.
<i>Ankegrunner og påstandsgrunnlag</i>	Ankemotpartens syn på ankegrunnene i ankeerklæringen må fremkomme klart. Den faktiske og rettslige begrunnelsen for ankemotpartens syn må angis, uten at man går i detalj. Vis gjerne til tingrettens drøftelse dersom den er dekkende for oppfatningen til ankemotparten. Er det flere krav og ankegrunner, bør de behandles hver for seg. De sentrale rettsreglene som påberopes – og hvilke resultater disse leder til – angis kort.
<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Angi om parten/partene skal avgi forklaring for lagmannsretten. Alle vitner som planlegges ført for lagmannsretten inntas fortløpende – nummerert – med navn og adresse. Dette gjelder også vitner som forklarte seg for tingretten. Det må oppgis hva vitnet skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Forklaringene som tilbys skal være relevante for tvistetemaene og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Dokumentbevis</i>	Oppgi hvilke dokumentbevis som vil bli ført. For dokumentbevis som ble ført for tingretten, er det tilstrekkelig å vise til at bevisene for tingretten vil bli ført på ny. Det er normalt ikke nødvendig å presisere hvilke av dokumentbevisene ført for tingretten som også vil bli ført for lagmannsretten. Dersom det i anketilsvaret vises til enkeltbevis som ble lagt frem for tingretten, er det ikke nødvendig å legge ved slike bevis som bilag. Det er tilstrekkelig å vise til hvor bevisene ligger i dokumentsamlingen for tingretten.

	Nye dokumentbevis for lagmannsretten bør fremlegges i anketilsvaret. Dokumentbevisene inntas fortløpende og gis en forklarende tittel, merkes og nummereres som bilag. Det må kort angis hva beviset skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Dersom det er utarbeidet nye sakkyndige erklæringer for lagmannsretten fremlegges disse i anketilsvaret. Dersom slike erklæringer ikke er ferdigstilt i tide, må det i anketilsvaret varsles at dette vil bli fremlagt, slik at lagmannsretten kan sette en frist for fremleggelse. Kravene til innsending av dokumenter finner du her: Domstolenes felles retningslinjer for advokater i Aktørportalen Dokumentbevisene som tilbys skal være relevante for tvistetemaene og må stå i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.
<i>Begjæring om bevis tilgang (tvisteloven § 26-6) og spørsmål om dokumentbevis (tvisteloven § 26-5 andre ledd)</i>	Dersom ankende part i ankeerklæringen har fremsatt begjæring om bevis tilgang eller spørsmål om dokumentbevis, må dette besvares i anketilsvaret, enten ved å fremlegge etterspurte dokumenter eller ved å redegjøre for hvorfor begjæringen/spørsmålet ikke kan etterkommes/besvares. Dersom ankemotparten for lagmannsretten vil fremsette begjæringer om bevis tilgang eller stille spørsmål om dokumentbevis, bør dette gjøres i anketilsvaret. En begjæring om tilgang til eller spørsmål om dokumentbevis må spesifiseres slik at det er klart hvilke dokumenter kravet gjelder, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere begjæringer om bevis tilgang, bør disse nummereres under et eget punkt, gjerne i en egen tabell.
<i>Samtykke til å fremme anken (tvisteloven § 29-13 første ledd)</i>	Dersom ankegjensstandens verdi er lavere enn 250 000 kroner må det gis et begrunnet syn – basert på kriteriene i tvisteloven § 29-13 første ledd andre setning – på om anken bør tillates fremmet eller ikke. Dersom det er tvil om kravet til ankesum er oppfylt eller om saken gjelder formuesverdier bør ankemotparten gi uttrykk for og begrunne sitt syn på spørsmålet. Krav om dekning av sakskostnader for det tilfellet at anken ikke tillates fremmet, må fremsettes i anketilsvaret. Det må gå frem om kravet også omfatter merverdiavgift. Dersom kostnadskravet overstiger 15 000 kroner eksklusiv merverdiavgift, må kostnadsoppgave fremlegges sammen med anketilsvaret, se tvisteloven § 20-5 fjerde ledd.

<i>Nektelse av å fremme anken (tvisteloven § 29-13 andre ledd)</i>	Dersom ankemotparten vil gjøre gjeldende at anken skal nektes fremmet, bør ankemotparten angi dette og begrunne sitt synspunkt. Det samme gjelder dersom ankemotparten vil gjøre gjeldende at enkelte krav eller ankegrunner skal nektes fremmet. Krav om dekning av sakskostnader for det tilfellet at anken nektes fremmet, kan fremsettes i anketilsvaret. Det må gå frem om kravet også omfatter merverdiavgift. Dersom kostnadskravet overstiger 15 000 kroner eksklusiv merverdiavgift, må kostnadsoppgave fremlegges sammen med anketilsvaret, se tvisteloven § 20-5 fjerde ledd. Krav om sakskostnader kan også fremsettes etter at lagmannsretten eventuelt har gitt ankende part varsel om at anken overveies nektet fremmet, se tvisteloven § 29-13 fjerde ledd.
<i>Avledet anke</i>	Dersom det fremsettes en avledet anke, behandles dette i et eget punkt. Den avlede anken må fylle kravene til anke, se tvisteloven § 29-11 tredje ledd, jf. § 29-9 og punkt 2 ovenfor.
<i>Påstand</i>	Påstanden skal angi det domsresultatet som ønskes. Dersom ankemotparten mener at anken ikke bør tillates fremmet/nektes fremmet, bør påstanden prinsipielt gå ut på at «Anken tillates ikke fremmet/Anken nektes fremmet», subsidiært at «Anken forkastes».

4. SAKSFORBEREDELSEN

4.1 Generelt

<i>Aktiv saksstyring</i>	Retten skal aktivt og planmessig styre saksforberedelsen for å oppnå en rask, prosessøkonomisk og forsvarlig behandling av saken. Retten skal sørge for at sakens tvistesporsmål blir klarlagt under saksforberedelsen, nødvendige beslutninger tas og at frister fastsettes, se tvisteloven § 9-4, jf. § 29-14 tredje ledd.
<i>Tid for ankeforhandling</i>	Partene kan bli kontaktet om reservasjon av tidspunkt for ankeforhandlingen så snart lagmannsretten har mottatt saken. Endelig beramning skjer senest under planmøtet. Retten har som utgangspunkt at en advokat som påtar seg et prosessoppdrag, har anledning til å møte til ankeforhandling innenfor lovens frist på seks måneder. At prosessfullmektigen ikke har anledning til å møte innenfor fristen, vil vanligvis ikke

	være tilstrekkelig til å beramme ankeforhandling senere enn lovens frist.
--	---

4.2 Vurdering av om anken skal tillates/nektes fremmet

<i>Generelt</i>	Før videre saksforberedelse skjer i lagmannsretten, vil retten ta stilling til om anken skal tillates/nektes fremmet. Det vil ikke bli avholdt saksforberedende møte (planmøte) før dette er avklart. Lagmannsretten kan reservere tid for ankeforhandlingen før det er avklart om anken skal tillates/nektes fremmet.
<i>Samtykke til å fremme anken (tvisteloven § 29-13 første ledd)</i>	Sak om formuesverdier kan ikke fremmes uten lagmannsrettens samtykke hvis ankegjensstandens verdi er mindre enn 250 000 kroner. Partene kan ikke forvente at lagmannsretten gir partene noe varsel før retten fatter beslutning om å fremme eller ikke fremme anken. Partene må derfor i ankeerklæring og anketilsvar ha gitt et begrunnet syn på spørsmålet om anken skal tillates fremmet, se også punktene 2.2 og 3.2 ovenfor.
<i>Ankenektelse (tvisteloven § 29-13 andre ledd)</i>	Lagmannsretten kan nekte en anke fremmet dersom retten finner at det er klar sannsynlighetsovervekt for at anken ikke vil føre fram. En nektelse kan begrenses til enkelte krav eller ankegrunner. Før lagmannsretten fatter en beslutning om anken (helt eller delvis) skal nektes fremmet, vil retten gi ankende part varsel om at retten vurderer dette. Slikt varsel må gis innen to måneder fra lagmannsretten mottok ankesaken. I varselet fra lagmannsretten vil ankende part bli gitt frist til å sende inn bemerkninger til spørsmålet om anken skal nektes fremmet. Ankemotparten vil også ha anledning til å sende inn bemerkninger. Slike bemerkninger skal supplere – og ikke gjenta – eventuelle bemerkninger gitt i ankeerklæringen og anketilsvaret. Dersom ankemotparten ikke i anketilsvaret har fremsatt krav om dekning av sakskostnader for det tilfellet at anken nektes fremmet, må dette fremsettes innen fristen satt av lagmannsretten i avsnittet over. Det samme gjelder dersom det vil bli krevet mer enn det som ble krevd i anketilsvaret. Det må gå frem om kravet også omfatter merverdiavgift. Dersom kostnadskravet overstiger 15 000 kroner eksklusiv merverdiavgift, må kostnadsoppgave fremlegges i tråd med tvisteloven § 20-5 tredje og fjerde ledd.

4.3 Rettsmekling

<i>Generelt</i>	Rettsmekling er et tilbud fra domstolen om bidrag til løsning av saken på en rask og hensiktsmessig måte for alle parter. Rettsmekling gjennomføres ofte med godt resultat også i lagmannsretten. Retten skal beslutte at det skal foretas rettsmekling når den finner at saken egner seg for det, se tvisteloven § 8-3 første ledd.
<i>Tidspunkt for rettsmekling</i>	Dersom lagmannsretten vurderer at saken egner seg for rettsmekling vil lagmannsretten som hovedregel beslutte rettsmekling før planmøte avholdes. Dersom det er krav til samtykke for å fremme saken eller aktuelt å nekte saken fremmet, se tvisteloven § 29-13 første og andre ledd, tilbys normalt ikke rettsmekling før det er avklart at saken skal fremmes for lagmannsretten. Spørsmålet om det bør gjennomføres rettsmekling kan også tas opp av saksforberedende dommer i planleggingsmøtet, og senere under saksforberedelsen.
<i>Gjennomføring av rettsmekling</i>	Før rettsmeklingsmøtet vil retten i samråd med partene forberede gjennomføringen av rettsmeklingen. Veileder for store rettsmeklinger finner du her. Mange av punktene i veilederen vil også ha relevans i alminnelige meklinger.

4.4 Skriftlig behandling/skriftlige redegjørelser

<i>Skriftlig behandling (tvisteloven § 29-16 femte ledd)</i>	Dersom anken bare gjelder saksbehandlingen og/eller rettsanvendelsen, kan lagmannsretten bestemme at anken skal avgjøres etter hel eller delvis skriftlig behandling dersom dette vil gi et forsvarlig avgjørelsesgrunnlag. Det samme gjelder dersom ankesaken bare i liten grad reiser faktiske spørsmål der umiddelbar bevisføring vil være av vesentlig betydning. Advokatene bør være forberedt på å diskutere spørsmålet om hel eller delvis skriftlig behandling i planmøtet. Ofte vil det være en delvis skriftlig behandling, med et etterfølgende muntlig rettsmøte for å behandle enkelte forhold, som er mest praktisk. En nærmere beskrivelse av når hel eller delvis skriftlig behandling kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her.
--	--

<i>Skriftlige fremstillinger og redegjørelser (tvisteloven § 29-16 tredje og fjerde ledd)</i>	Lagmannsretten kan bestemme at partene skal inngi skriftlige fremstillinger om deler av de faktiske og rettslige spørsmål i saken – eller skriftlige redegjørelser om særlig kompliserte rettslige eller faktiske spørsmål. En nærmere beskrivelse av når skriftlige redegjørelser kan være aktuelt, og hvordan en slik prosess kan gjennomføres, finnes her.
--	---

4.5 Saksforberedende møte (planmøte)

<i>Generelt</i>	Lagmannsretten innkaller i de fleste saker partenes prosessfullmektiger til et planmøte med en saksliste tilpasset de særlige problemstillinger saken reiser. Planmøte holdes så tidlig som mulig etter at ankesaken har kommet til lagmannsretten. Lagmannsretten forventer at prosessfullmektigene før møtet har gjennomgått punktene i innkallingen med sine parter og har foretatt nødvendige avklaringer. Planmøtet skal fastlegge rammene for behandlingen av saken, herunder sette frister. Dette vil skje med utgangspunkt i de omtvistede spørsmålene og ut fra hensynet til proporsjonalitet. Møtet avholdes normalt bare med prosessfullmektigene, uten at partene er til stede. Møtet bør holdes som videomøte, med mindre formålet med møtet bedre kan oppnås ved et ordinært rettsmøte.
<i>Temaer for møtet</i>	Følgende spørsmål/forhold kan være temaer i planmøtet, avhengig av omstendighetene i den enkelte sak: • Klargjøring av hva som er ankesakens tvistespørsmål. Hva er partene uenige om? Hva er partene enige om? • Hvilke deler av saksfremstillingen i tingrettens dom er ubestridt og kan legges uprøvd til grunn, se tvisteloven § 29-16 andre ledd? • Hvordan stiller partene seg til rettsmekling? • Hvordan kan partene og retten sikre at kostnadene ved å føre saken for lagmannsretten står i et rimelig forhold til sakens betydning, se tvisteloven § 1-1 første ledd fjerde strekpunkt? • Hvilke parter og vitner vil forklare seg for lagmannsretten? Er det aktuelt med skriftlige forklaringer?

- Hvilke **dokumentbevis og andre realbevis** er det aktuelt å føre for lagmannsretten? Bør bevisføringen avgrenses ut fra proporsjonalitet, se tvisteloven § 9-4 andre ledd bokstav f, jf. § 29-14 tredje ledd?
- Partenes **begjæringer om bevistilgang** og andre prosessuelle krav, samt en plan for behandlingen av disse.
- Om det skal gjennomføres helt eller delvis **skriftlig behandling** etter tvisteloven § 29-16 femte ledd, og hvilke dokumentbevis som i så fall skal inngå i det skriftlige avgjørelsesgrunnlaget.
- Om det skal inngis **skriftlige fremstillinger** om deler av de faktiske eller rettslige spørsmål i saken, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd.
- Om det skal inngis **skriftlige redegjørelser** om særlig kompliserte eller rettslige spørsmål, se tvisteloven § 29-16 fjerde ledd, jf. § 9-9 fjerde ledd.
- Om og på hvilken måte det skal tilføres **fagkyndighet** i saken. Dersom det skal oppnevnes sakkyndige eller føres sakkyndigbevis, bør det fastsettes frister for fremleggelse av den sakkyndiges erklæring og hjelpedokumenter
- Om det bør holdes flere **planmøter eller andre saksforberedende møter** under saksforberedelsen, se tvisteloven § 9-5 tredje ledd og § 9-11 andre ledd, jf. § 29-14 tredje ledd.
- **Beramming og nødvendig tidsbruk** for ankeforhandlingen.
- Hva retten bør sette seg inn i før ankeforhandlingen og hvordan **dokumentasjonen** skal gjennomføres.
- Frister for **andre prosesshandlinger** frem til ankeforhandlingen, for eksempel for etterfølgende prosesskriv dersom det er behov for ytterligere avklaringer fra partene under saksforberedelsen.
- Utarbeidelse av **utdrag**, inkludert om domstolens automatisk genererte **dokumentsamling** skal benyttes under hovedforhandling
- Skal det sendes inn **sluttinnlegg**, se tvisteloven § 9-10 andre ledd, jf. § 29-14 tredje ledd?

4.6 Videre saksforberedelse

<i>Prosesskriv</i>	Dersom det er nødvendig med ytterligere prosesskriv under saksforberedelsen, skal disse utformes i samsvar med tvisteloven § 12-2. Det vil i planmøtet normalt ha blitt satt frister for prosesskrivene. Bare i unntakstilfeller vil det være nødvendig med mer enn to prosesskriv fra hver part etter planmøtet. Prosesskriv bør ha en konsentrert form. Det er ikke ønskelig med detaljert argumentasjon om spørsmål som skal behandles under ankeforhandlingen. Gjentakelser fra tidligere dokumenter er ikke nødvendig og heller ikke ønskelig.
<i>Avgjørelser under saksforberedelsen</i>	Prosessuelle krav må fremsettes så snart parten har mulighet til det. Kravene avgjøres av retten så tidlig som mulig.
<i>Overholdelse av frister</i>	Selv om oversittelse av en frist ikke betyr fravær, er det viktig at frister overholdes slik at planer som er lagt i tillit til at fristen vil bli overholdt, ikke må endres. Slike endringer kan medføre betydelig ulempe og merkostnad.
<i>Unnlatte prosesshandlinger</i>	Unnlatt prosesshandling kan ha fraværsvirkning, se tvisteloven § 16-7 andre ledd. Selv om en prosesshandling ikke betyr fravær i saken, kan lagmannsretten nekte prosesshandlingen foretatt hvis det å tillate prosesshandlingen vil medføre at et rettsmøte må utsettes eller saken vil bli vesentlig forsinket, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd. Dette kan gjelde oversittelse av frister for å tilby bevis, som for eksempel sakkyndige erklæringer. Unnlatt prosesshandling kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader, se tvisteloven § 20-4 bokstav c.
<i>Avslutning av saksforberedelsen</i>	Saksforberedelsen avsluttes normalt 3 uker før ankeforhandlingen, se tvisteloven § 9-10 første ledd, jf. § 29-14 tredje ledd. Etter avsluttet saksforberedelse gjelder begrensningene i tvisteloven § 9-16 for adgangen til å sette frem nye påstandsgrunnlag eller tilby nye bevis, se tvisteloven § 29-18 første ledd. For nye krav eller utvidelser av påstanden for et krav gjelder de strengere begrensningene i tvisteloven § 29-4.
<i>Sluttinnlegg og framdriftsplan</i>	Partene inngir sluttinnlegg innen en frist som normalt vil være to uker før ankeforhandlingen, se tvisteloven § 9-10 andre ledd, jf. § 29-14 tredje ledd. Sluttinnleggene er som utgangspunkt offentlige, se tvisteloven § 14-2 andre ledd. Sluttinnleggene skal angi den påstand, de påstandsgrunnlag og

	de rettsregler som påberopes, og de bevis parten vil føre, se tvisteloven § 9-10. Sluttinnleggene bør inneholde en konsentrert og begrunnet sammenfatning av partens påstandsgrunnlag i tilknytning til sakens tvistespørsmål. Sluttinnlegget bør i en normal sak ikke overstige én tekstsider (normal skriftstørrelse og linjeavstand). Mal for sluttinnlegg finner du her. Forslag til framdriftsplan for ankeforhandlingen skal sendes inn av ankende part samtidig med sluttinnlegget. Tidsplanen skal være omforent og må derfor utarbeides i fellesskap mellom prosessfullmektigene. Framdriftsplanen skal angi tidspunkter for saksframstilling (innledningsforedrag), avsluttende innlegg (prosedyre) og forklaringer (med tidsangivelse for hver forklaring), replikk/duplikk, samt behandling av partenes sakskostnadskrav. Normalt vil det være naturlig at ankende part får noe mer tid til saksframstillingen enn ankemotparten, se tvisteloven § 9-15 andre og tredje ledd, jf. § 29-18 andre ledd. Parters og vitners navn, adresse og stillingsbetegnelse bør fremgå. Dersom ikke annen melding gis fra retten, vil partenes forslag til framdriftsplan bli lagt til grunn for gjennomføringen av ankeforhandlingen.
<i>Eksempel på framdriftsplan</i>	Her finner du eksempel på en typisk tidsplan.
<i>Forberedelse av ankeforhandling – nytt planmøte</i>	Etter at saksforberedelsen er avsluttet, vil lagmannsretten avgjøre hvordan ankeforhandlingen skal gjennomføres, se tvisteloven § 9-11 andre ledd, jf. § 29-14 tredje ledd. I den sammenheng kan retten innkalle partene til et planmøte – eller kontakte prosessfullmektigene på annen måte – for å diskutere blant annet følgende: • Framdriftsplanen • Opplegget for saksframstillingen – inkludert behovet for å gjennomgå forhold partene er enige om og behovet for å gjennomgå rettsstoff under saksframstillingen • Gjennomføring av parts- og vitneavhør • Hva retten vil sette seg inn i før ankeforhandlingen, og hvordan dokumentbevis skal føres • Utarbeidelse og bruk av hjelpedokumenter • Praktiske problemstillinger (tolk, befaring, etc.)

	Dersom det er inngitt skriftlige redegjørelser eller skriftlige innlegg etter tvisteloven § 29-16 vil retten ha gjort seg kjent med disse dokumentene i forkant av ankeforhandlingen.
--	---

5. UTDRAK

5.1 Generelt om utdrag

<i>Utdrag i alle saker</i>	Det skal utarbeides faktisk og juridisk utdrag i alle saker som behandles muntlig i lagmannsretten, med mindre lagmannsretten i den enkelte sak bestemmer at tingrettens dokumentutdrag kan benyttes eller at det ikke er nødvendig med utdrag.
<i>Tilpasset utdrag</i>	Utdragene skal tilpasses saken slik den står for lagmannsretten. Dokumentbevis som ble lagt frem for tingretten, men som ikke er relevante for spørsmålene lagmannsretten skal behandle, skal ikke tas med.
<i>Digitale utdrag</i>	Som hovedregel skal det bare innleveres digitale utdrag til lagmannsretten.
<i>Den tekniske utarbeidelsen av utdrag</i>	Nærmere retningslinjer for hvordan utdragene sammenstilles og produseres, finner du i Retningslinjer for elektroniske utdrag i sivile saker .

5.2 Faktisk utdrag

<i>Ansvar for utarbeidelse</i>	Den ankende part har ansvaret for å utarbeide det faktiske utdraget. Dersom det er hensiktsmessig – for eksempel der ankende part er selvprosjederende – kan retten i planmøtet beslutte at ankemotparten skal utarbeide det faktiske utdraget.
<i>Innhold</i>	Det faktiske utdraget skal tilfredsstillende kravene i rettsutdragsloven § 2, jf. § 10 og inneholde: • Skriftlig bevismateriale til bruk for lagmannsretten. • Eventuelle felles fremstillinger av faktiske forhold. • Tingrettens dom, andre avgjørelser tatt av tingretten, tingrettens rettsbøker og sakskostnadsoppgaver fremlagt for tingretten. Prosesskriv til tingretten skal ikke medtas, med mindre de skal påberopes under ankeforhandlingen.

	• Ankeerklæring, anketilsvar og andre prosesskriv til lagmannsretten, med mindre de bare behandler praktiske spørsmål, som fristutsettelse mv. • Avgjørelser truffet av lagmannsretten under saksforberedelsen. • Rettsbøker fra saksforberedende møter i lagmannsretten. • Sluttinnleggene.
<i>Kronologisk orden</i>	Utdraget ordnes slik at alle dokumenter tas inn i kronologisk rekkefølge (eldste dokumenter først). Vedlegg til prosesskriv skal bare tas inn der de kronologisk hører hjemme. Gjelder saken flere selvstendige krav eller tvistepunkter, kan stoffet ordnes i særskilte avsnitt for de enkelte krav eller tvistepunkter, dersom dette gjør oversikten lettere.
<i>Frister</i>	Frist for innlevering av faktisk utdrag er normalt to uker før ankeforhandlingen. Hvis dette er samme dag som frist for sluttinnlegg, kan utdraget lastes opp dagen etter slik at sluttinnleggene kan inntas i utdraget.
<i>Vedtakelse av utdragene</i>	Etter rettsutdragsloven § 3, jf. § 10, skal det faktiske utdraget vedtas av partene. Den som har ansvaret for utarbeidelsen av utdraget – normalt ankende parts prosessfullmektig – anses å ha vedtatt utdraget ved den digitale opplastingen av utdraget i Aktørportalen. Dersom motparten ikke kommer med innsigelser innen en uke etter mottagelsen av utdraget, anses utdraget som vedtatt.

5.3 Juridisk utdrag

<i>Felles juridisk utdrag</i>	Det forutsettes at prosessfullmektigene samarbeider om å lage et felles juridisk utdrag. Den ankende part sørger normalt for produksjon og innsending av det juridiske utdraget.
<i>Frister</i>	Frist for innlevering av juridisk utdrag er normalt 5 dager før ankeforhandlingen. En annen frist kan bli satt i planmøtet.
<i>Innhold</i>	Det juridiske utdraget skal inneholde de rettskildene som det kan bli aktuelt å vise til under ankeforhandlingen. Utdraget skal også inneholde øvrige rettskilder som er nødvendige for å gi et riktig rettskildebilde. Utdragene bør likevel ikke være mer omfattende enn det spørsmålet som står for lagmannsretten, krever.

	Rettsavgjørelser og annen praksis skal vanligvis tas inn i sin helhet. Annet materiale skal begrenses til de relevante delene av den enkelte rettskilden, likevel slik at sammenhengen må fremgå klart.
<i>Lov/konvensjon</i>	Lov- og konvensjonstekst tas inn i utdraget uten kommentarer. Slike kommentarer til lovtekst fra for eksempel Lovdata, Rettsdata eller kommentarutgaver fremlegges eventuelt som juridisk litteratur. Hvis det kun er deler av en lov eller konvensjon som er relevant for saken, er det tilstrekkelig at bare denne delen inntas. Dette gjelder med mindre større deler bør tas inn for sammenhengens skyld.
<i>Opphevede lover</i>	Dersom det fremlegges opphevede lover, må det fremgå for hvilken periode loven gjaldt.
<i>Forarbeider, juridisk teori mv.</i>	Ved fremleggelse av forarbeider og juridisk teori mv. må det tas med en så stor del av dokumentet/verket at uttalelsen som det skal vises til, kan leses i sin sammenheng. Det må også fremgå tydelig hvor i dokumentet/verket delen er hentet fra, f.eks. ved at den aktuelle delen av innholdsfortegnelsen tas med. Dersom utdraget inneholder deler av en bok eller artikkel, skal også tittelside med angivelse av utgave/publiseringsår tas med. Tekst fra digitale kommentarutgaver som ajourføres løpende, bør angi dato for når teksten er hentet ut. Dette kan eventuelt fremgå av innholdsfortegnelsen.
<i>Systematikk og rekkefølge</i>	Rettskildematerialet må organiseres på en systematisk måte. Kilder innenfor samme kategori (lover, konvensjoner, rettsavgjørelser, juridisk teori osv.) må holdes samlet. Innenfor hver kategori bør det – så langt det er naturlig – søkes en kronologisk og ikke tilfeldig ordning (for eksempel stigende eller fallende alder/årstall). Rettskildene sorteres på en praktisk måte. Den mest brukte rekkefølgen på kategoriene er denne: lover, konvensjoner, forarbeider, rettsavgjørelser og juridisk litteratur. Dersom det juridiske utdraget bare inneholder et lite antall rettskilder, er det ikke nødvendig å følge systematikken ovenfor.

<i>Språk og oversettelse</i>	Tekster på dansk, svensk og engelsk kan tas inn uten oversettelse. Skal det benyttes materiale på andre språk, bør spørsmålet om oversettelse tas opp med saksforberedende dommer.
------------------------------	--

6. SAKSKOSTNADER

<i>Frist for innsendelse</i>	Det er ønskelig at sakskostnadsoppgaven inngis før oppstart av ankeforhandlingens siste dag.
<i>Innhold og begrunnelse</i>	Sakskostnadsoppgaven skal utformes i samsvar med kravene i tvisteloven § 20-5 tredje ledd. Utgiftspostene skal spesifiseres og begrunnes i sakskostnadsoppgaven. Begrunnelsen trenger ikke å være lang, men må være tilpasset saken og de kostnadene som kreves dekket, slik at retten har tilstrekkelig grunnlag for å foreta utmålingen. Dersom kravet er høyt eller enkeltposter i oppgaven isolert sett fremstår som høye, kan det være behov for en særskilt begrunnelse for dette. Dersom det gjøres gjeldende at kostnadene har blitt forhøyet på grunn av motpartens forhold, bør dette presiseres og begrunnes kort. Det må oppgis timeantall og timesatser for hver av de advokatene som har utført arbeid som omfattes av oppgaven.
<i>Prosedyre om sakskostnadsspørsmål</i>	Det er ønskelig at advokatene uttaler seg om både egen og motpartens sakskostnadsoppgave, og at aktuelle sakskostnadsspørsmål blir prosedert. Det må settes av tid til dette under ankeforhandlingen, etter replikk og duplikk.
<i>Bare nødvendige kostnader kan kreves dekket</i>	Domstolen har ansvar for å påse at erstatning for sakskostnader bare tilkjennes for nødvendige kostnader. Det er advokatens oppgave å påberope særlige omstendigheter som kan rettferdiggjøre et krav utover det som kan anses nødvendig basert på forhold som ellers er synbare for retten. Eksempler på slike særlige omstendigheter kan være: • At saken anses unødvendig vidløftiggjort av motparten. • At det er utført arbeid forut for saksanlegget som er medtatt i sakskostnadsoppgaven fordi dette arbeidet alternativt ville ha måttet bli utført i direkte tilknytning til saksanlegget. • At skifte av prosessfullmektig har medført merarbeid som det kreves erstatning for, og eventuelt de omstendigheter som tilsier at dette merarbeidet kan kreves erstattet.

	Lagmannsretten prøver også poster i oppgaven selv om motparten ikke har innsigelser og det er ikke noe krav at retten gir varsel før en eventuell nedsettelse, se tvisteloven § 20-5 femte ledd. Dersom sakskostnadskravet overstiger det beløp advokatens part vil bli holdt ansvarlig for, må det også særskilt redegjøres for dette.
<i>Mulig ansvar for kostnader som følge av forsømmelser/ fristoversittelser</i>	Unnlatt prosesshandling kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader. Se tvisteloven kapittel 16 III og § 20-4 bokstav c.
<i>Rettens fastsetting av prosessfullmektigens godtgjøring (tvisteloven § 3-8)</i>	Parten eller prosessfullmektigen kan be om at retten fastsetter prosessfullmektigens godtgjøring, se tvisteloven § 3-8 første ledd. En slik begjæring må fremmes innen én måned etter forkynnelse av dommen. Dersom en parts krav på sakskostnader klart overstiger det som synes å være nødvendig i saken, skal retten i dommen gjøre parten oppmerksom på adgangen til å be retten om å fastsette prosessfullmektigens godtgjøring.

7. ANKEFORHANDLINGEN

7.1 Generelt

<i>Konsentrasjon om tvistesporsmålne</i>	Ankeforhandlingen skal konsentreres om det partene er uenige om – tvistesporsmålne. Partene har ansvar for å tilpasse ressursbruken til sakens art og omfang. Ved avgjørelsen av krav på sakskostnader vil retten legge vekt på om ressursbruken har vært rimelig i forhold til sakens betydning, se tvisteloven § 20-5 første ledd.
<i>Rettens kjennskap til sakens dokumenter ved oppstart av ankeforhandlingen</i>	Prosessfullmektigene kan forvente at rettens medlemmer ved oppstart av ankeforhandlingen har lest tingrettens dom, ankeerklæring, anketilsvar og senere prosesskriv. I tillegg vil retten ha lest de dokumentene som det i planmøtet er særskilt avtalt at retten skal ha lest.

7.2 Disposisjoner og andre hjelpedokumenter

<i>Disposisjoner</i>	Partene bør utarbeide skriftlige disposisjoner til bruk under sine innlegg. Bare dersom saken er meget oversiktlig, kan skriftlig disposisjon unnlates.
----------------------	---

	Disposisjonen skal gi en systematisk og punktvis oversikt over saken, de problemstillingene den reiser og de omstendigheter, argumenter, kilder og konklusjoner advokaten vil presentere i det muntlige innlegget. Disposisjonen er også et viktig hjelpemiddel for dommerne i det etterfølgende arbeidet med avgjørelsen. En god disposisjon vil vise hvordan advokaten har argumentert og hva han eller hun har trukket ut av de forskjellige dokumentene og kildene. Den norske prosessordningen er muntlig. Skriftlig prosedyre tillates ikke. Disposisjonen må tilpasses dette, og ikke bli så detaljert at innlegget i stor grad består av opplesing av disposisjonen. Det skal være en disposisjon – ikke et manuskript. Disposisjonen skal i utgangspunktet ikke inneholde sitater. Unntaksvis kan det likevel være praktisk å sitere en formulering eller sentral del av det som skal leses fra utdraget. Mer informasjon om hva en skriftlig disposisjon bør inneholde og hvordan den bør utformes, finnes her. Eksempler på hvordan punkter i en disposisjon kan se ut finnes her. Dette er bare eksempler, da det ikke finnes en fast mal for utforming av en disposisjon.
<i>Andre hjelpedokumenter</i>	Hjelpedokumenter kan gjøre det lettere for dommerne å tilegne seg et bestemt faktum. Som eksempler kan nevnes tidslinjer og oversikter over nøkkelpersoner, selskapsstrukturer eller økonomiske data. Dataene i et hjelpedokument må bygge på fremlagte bevis og ikke være argumenterende. Motparten bør få kopi av hjelpedokumentene på forhånd.

7.3 Ankeforhandlingens gjennomføring

<i>Rettens innledning</i>	Ankeforhandlingen begynner med at rettens leder klarlegger partenes påstander, påstandsgrunnlag og bevis, se tvisteloven § 9-15 første ledd, jf. § 29-18 andre ledd. Partene kan bli bedt om å foreta nærmere avklaring av enkelte spørsmål. Rettens leder kan også ta opp spørsmål som gjelder gjennomføringen av ankeforhandlingen.
<i>Partenes saksframstilling</i>	Ankende part gir en konsentrert saksframstilling tilpasset sakens art og omfang og gjennomgår skriftlige bevis. Ankemotparten redegjør deretter for sitt syn og gjennomgår sine skriftlige bevis.

	Ankemotpartens innledning bør begrenses til korrigeringer og suppleringer, med mindre ankende parts framstilling eller sakens karakter gjør det nødvendig med en mer omfattende redegjørelse. Under saksframstillingen bør partene presentere de rettslige spørsmålene, men ikke komme med omfattende rettslig argumentasjon. Dersom saken gjelder et rettsområde der lagmannsretten har få saker, bør prosessfullmektigene forut for oppstart av ankeforhandlingen avklare med rettens leder hvor grundig rettsstoffet skal presenteres i saksframstillingen.
<i>Dokumentbevis</i>	Det skal ikke føres bevis om forhold som partene er enige om, med mindre det er nødvendig for å sikre rettens forståelse av saken. Dokumentbevis føres ved at beviset gjennomgås, og det som er viktig påpekes, se tvisteloven § 26-2. Gjennomgangen skal vise motparten og retten hvordan beviset opplyser påstandsgrunnlaget og skal ikke være mer omstendelig enn behovet for forsvarlig bevisføring tilsier. Opplesing fra dokumentene skjer ofte i større utstrekning enn nødvendig. Normalt er det tilstrekkelig å påpeke hva dokumentet omhandler, og vise til de aktuelle deler av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når et dokumentbevis er ført i tråd med det ovenstående, inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon. Dokumentbevis som i henhold til tvisteloven § 29-16 inngår i det skriftlige avgjørelsesgrunnlaget, leses heller ikke opp. Det må avklares i god tid før ankeforhandling om dokumentbevis skal vises på fellesvisningsskjermer i rettssalen, samt hvem som i så fall skal styre fellesvisningen. Utstyret i rettssalene kan legge begrensninger på mulighetene for fellesvisning. Dersom vitner skal foreholdes dokumenter, må det planlegges på forhånd hvordan det skal skje. Retten må gis beskjed senest en uke før oppstart dersom en part eller et vitne skal fremvise en digital presentasjon under sin forklaring, slik at retten kan tilrettelegge for dette.

<i>Parts- og vitneforklaringer</i>	Parts- og vitneforklaringer skal gjennomføres med konsentrasjon om tvistespørsmålene i saken. Spørsmål bør stilles i en åpen form. Ledende, argumenterende og uklare spørsmål bør unngås. Partene bør løpende vurdere om den bevisførselen som allerede er foretatt, er tilstrekkelig, slik at videre bevisførsel kan frafalles.
<i>Avsluttende innlegg – prosedyrer, replikk og duplikk</i>	Partenes avsluttende innlegg (prosedyrene) bør konsentreres om kommentarer til bevisførselen og sakens rettslige sider. Replikk skal begrenses til det i ankemotpartens prosedyre som foranlediger ytterligere behandling. Replikken skal ikke være en gjentakelse eller videreføring av ankende parts prosedyre. Duplikk skal begrenses til å kommentere spørsmål som er behandlet under replikken.
<i>Tips til de muntlige innleggene</i>	Høyesteretts advokatveiledning punkt 14 har mange gode råd for gjennomføring av muntlige innlegg som også er nyttige for innlegg i lagmannsretten. Lenke til Høyesteretts veiledning finnes her.

7.4 Avslutning av saken

<i>Avsigelse av dom</i>	Dom skal som hovedregel avsies senest fire uker etter avsluttet ankeforhandling. Rettens leder skal ved avslutningen av ankeforhandlingen meddele partene når avgjørelsen kan forventes avsagt. Dersom fristen til å avsi dom ikke er mulig å overholde, skal årsaken til dette oppgis i dommen. Rettens leder bør også varsle advokatene om forsinkelsen før fristens utløp.
<i>Tilbakemelding til advokaten</i>	Lagmannsretten ønsker å ha en dialog med advokatene og gi tilbakemelding på gjennomføringen av ankeforhandlingen. Alle advokater som har gjennomført en ankeforhandling kan – etter at dom er avsagt – kontakte rettens leder for å få en muntlig tilbakemelding. Forutsetningen for å kunne gi en slik tilbakemelding er at advokaten gir beskjed til rettens leder før oppstart av ankeforhandlingen om at det ønskes tilbakemelding. Skjema som kan benyttes for å gi tilbakemeldingen finnes her.

(motpart)

(adresse)

(sted, dato)

OVERSKRIFT, F.EKS.: TVIST OM X – SØKSMÅLSVARSEL ETTER TVISTELOVEN § 5-2

Ev. henvisning til tidligere korrespondanse.

Eksempeltekst: Jeg viser til e-post [dato] og e-post [dato].

Varselets omfang kan tilpasses tidligere korrespondanse mellom partene. Det kan gjøres helt kort dersom korrespondansen oppfyller kravene i tvisteloven §§ 5-2 og 5-3.

Beskrivelse av grunnlaget for krav som kan bli fremmet, jf. [tvisteloven § 5-2](#).

Eksempeltekst: Saken gjelder krav om prisavslag etter kjøp av bolig. Mine parter mener at det er mangler ved eiendommen, som gir grunnlag for prisavslag med 550.000,- kroner. ...

Redegjørelsen for grunnlaget skal dekke de faktiske forholdene og rettsreglene som saksøker gjør gjeldende. Varselet skal gjøre det mulig for motparten å ta stilling til kravet på en forsvarlig måte.

Opplysninger om dokumenter/bevis.

Eksempeltekst: For å få vurdert omfanget av vannlekkasjene, har mine parter innhentet en sakkyndig vurdering fra rådgivende ingeniørfirma X. Rapporten oversendes som bilag 1 til dette søksmålsvarslet.

...

Den parten som varslar om et krav, plikter samtidig å opplyse om viktige dokumenter eller andre bevis som parten selv kjenner til, og som parten ikke kan regne med at den andre parten er kjent med, se tvisteloven § 5-3. Opplysningsplikten gjelder uavhengig av i hvis favør beviset går. Oppfordring til motparten om å ta stilling til kravet og grunnlaget, gjerne innen en rimelig tidsfrist (to uker kan være vanlig).

Eksempeltekst: Det bes om at dere tar stilling til kravet og gir tilbakemelding innen to uker på om kravet godtas eller ikke. Dersom det ikke mottas noe svar vil mine parter bringe saken inn for retten.

NB! Merk at søksmålsvarsel ikke avbryter foreldelsesfrister eller søksmålsfrister.

Med vennlig hilsen

(prosessfullmektig)

Tilbake til innholdsliste, vedlegg

Mal – stevning til tingrett

Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

STEVNING
TIL
(...) TINGRETT

Stevningen er rammen for rettens behandling av saken. Stevningen skal være uttømmende og oversiktlig. Den bør skrives i klarspråk og være kortfattet. I de fleste saker vil 5-6 sider være tilstrekkelig. Etterfølgende prosesskriv skal konsentreres om merknader til motpartens fremstilling.

Saksøker nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøker nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saksøkt nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøkt nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saken gjelder: Eksempeltekst: Krav om prisavslag ved kjøp av bolig

1 INNLEDNING

1.1 Om saken

Gi en helt kort sammenfatning av kravet/kravene og sakens tvistepunkter, slik at mottakeren enkelt får oversikt over saken.

Eksempeltekst: Saken gjelder krav om prisavslag etter kjøp av bolig. Saksøkerne mener at det er mangler ved eiendommen, som gir grunnlag for prisavslag. Saksøker krever også erstatning for sakskostnadene sine.

2 PROSESSUELLE FORHOLD

2.1 Særlige prosessregler

For eksempel arbeidsmiljøloven kapittel 17, eller tvisteloven kapittel 36.

Eksempeltekst: Saken skal behandles etter særlige prosessregler

2.2 Vernetting

Eksempeltekst: Søksmål reises ved [] tingrett ettersom saken gjelder mangelskrav til fast eiendom i [], jf. tvisteloven § 4-5 (1).

2.3 Tvistesummen

Eksempeltekst: Tvistesummen er kr 550.000,- og saken skal behandles etter reglene for allmennprosess.

2.4 Søksmålsvarsel

Eksempeltekst: Det ble sendt søksmålsvarsel til saksøkte 02.01.2024.

Bilag 1: Brev av 02.01.2024 om prisavslag og søksmålsvarsel

2.5 Forliksrådsbehandling

Eksempeltekst: Det er ikke påkrevd med forliksrådsbehandling fordi tvistesummen er over kr 200 000, og begge parter har vært bistått av advokat, jf. tvisteloven § 6-2 annet ledd bokstav a).

2.6 Søksmålsfrist

Eksempeltekst: Det gjelder søksmålsfrist i saken, jf. []. Stevningen er inngitt innen fristen.

2.7 Fraværdsdom

Eksempeltekst: For det tilfellet at vilkårene er oppfylt krever saksøkerne at det avsies fraværdsdom, jf. tvisteloven § 16-10.

2.8 Fagkyndige meddommere

Peder og Kari Ås ber om at retten oppnevner fagkyndige meddommere, jf. tvisteloven § 9-12 (1) og (2) ettersom hensynet til forsvarlig saksbehandling tilsier det. [].

2.9 Den videre behandlingen av saken

Angi om saksøker ønsker rettsmekling eller ikke. Hvis rettsmekling ikke er ønskelig, skal dette begrunnes. Angi og begrunn saksøkers syn på tidsavsetning til hovedforhandling. Kan dokumentasjonen gjøres kortfattet, se tvisteloven § 26-2? Angi om saken helt eller delvis er egnet for skriftlig behandling.

Eksempeltekst: Peder og Kari Ås er positivt innstilt til å gjennomføre rettsmekling i saken.

Eksempeltekst: Det antas at hovedforhandling vil kunne gjennomføres på en dag.

3 SAKENS FAKTISKE SIDE

Fremstillingen skal utformes slik at det er klart hva partene er enige og uenige om. Det er som regel best at presentasjonen er kronologisk.

3.1 Partene

Det kan være hensiktsmessig kort å presentere partene.

Eksempeltekst: Peder og Kari Ås er ektefeller og kjøpte 01.06.2020 en leilighet i []. Kjøperne tegnet boligkjøpsforsikring i []. Selgerne er Marte og Hans Kirkerud. De har tegnet eierskifteforsikring hos [].

3.2 Kjøp av boligen

Dokumentbevis inntas fortløpende. Angi hva vitnet skal forklare seg om. Vitneforklaringen må være relevant for tvistetemaet. Det skal ikke tilbys flere vitner enn nødvendig og omfanget av vitneførselen må stå i forhold til betydningen av tvisten.

Eksempeltekst: Peder og Kari Ås mottok salgsoppgave den 15.05.2020. Kjøpekontrakten ble signert den 01.06.2020. Boligen ble overtatt 15.07.2020.

Bilag 2: Salgsoppgave for []

Bilag 3: Kjøpekontrakt av 01.06.2020

Vitnetilbud inntas fortløpende. Angi hva vitnet skal forklare seg om. Vitneforklaringen må være relevant for tvistetemaet. Det skal ikke tilbys flere vitner enn nødvendig og omfanget av vitneførselen må stå i forhold til betydningen av tvisten.

Eksempeltekst: Hans Tastad bistod i salget som eiendomsmegler og skal forklare seg om hva kjøper ble opplyst på visningen.

Vitne 1: Hans Tastad, Liavegen 1, 1112 Storvik

3.3 Sakkyndig vitne/rettsoppnevnt sakkyndig

Eksempeltekst: Peder og Kari Ås har engasjert takstmann Åsa Flink, som har utarbeidet en takstrapport over manglene. Peder og Kari Ås vil føre Flink som sakkyndig vitne under hovedforhandlingen. Flink vil følge forhandlingen i sin helhet, jf. tvisteloven § 25-6 andre ledd.

Vitne 2: Takstmann Åsa Flink, Storgaten 5, 1112 Storvik.

Alternativt: Peder og Kari Ås ber om retten oppnevner sakkyndig. Dette er nødvendig for å få et forsvarlig faktisk avgjørelsesgrunnlag. [...]

3.4 Begjæring om bevistilgang

Begjæringen om bevistilgang skal utformes slik at det er klart hvilke bevisgjenstander den gjelder og hva bevisene skal underbygge, se tvisteloven § 26-6. Dersom det kreves tilgang til flere bevis, bør disse listes opp på en oversiktlig måte.

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud må ha vært kjent med mangelen. Peder og Kari Ås ber om at Marte og Hans Kirkerud fremlegger prospekt fra deres kjøp av eiendommen i 2015.

4 SAKENS RETTSLIGE SIDE

Stevningen skal presist angi samtlige krav og den faktiske og rettslige begrunnelsen for kravene. Det skal opplyses hvilke rettsregler parten påberoper seg, og hvilke resultater disse rettsreglene leder til. Argumentasjonen i stevningen skal ikke gå lenger enn det som er nødvendig for at saksøkte kan ta stilling til kravene og forberede saken. Det er derfor sjelden nødvendig eller hensiktsmessig med noen utdypende redegjørelse for alle relevante rettsregler og kilder. Den rettslige argumentasjonen bør ikke overstige 2 sider.

Eksempeltekst: Etter Peder og Kari Ås' syn er det grunnlag for mangelskrav etter [] og []. De krever prisavslag for tap ved [] i samsvar med [].

5 PÅSTAND

Påstanden er det domsresultat som saksøkeren ønsker å oppnå. Merk at påstanden må utformes i samsvar med hva det er mulig å få dom for.

1. *(Navn på de saksøkte) dømmes som solidarisk ansvarlige til å betale (navn på saksøkerne) kr 550.000,- med tillegg av lovens forsinkelsesrenter fra [] og til betaling skjer.*
2. *Navn på de saksøkte) dømmes som solidarisk ansvarlige til å betale (navn på saksøkerne) sakens kostnader.*

Stevningen er signert og lastet opp i Aktørportalen.

(Sted), (dato)

*(Navn)
advokat(fullmektig)*

Mal – Retting av stevning med varsel om avvisning
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

(motpart)

(adresse)

Saksforberedende dommer skal gi den prosessuelle veiledning som er nødvendig for at feil kan rettes opp, se tvisteloven § 11-5. Dette betyr at varsel om retting og avvisning konkret bør opplyse om hva som mangler og vanligvis hva som må gjøres for å avhjelpe mangelen, se tvisteloven § 16-5 fjerde ledd. Brevutkastet er ment som et utgangspunkt, men må i mange saker konkretiseres.

Deres ref.

Vår ref.

(sted, dato)

Retting av stevning med varsel om avvisning

Det vises til stevning av **dato**.

Stevningen tilfredsstiller ikke lovens krav til stevning i tvisteloven § 9-2. Frist for retting av stevning settes til (dato). Dersom rettet stevning ikke er mottatt innen fristen vil saken bli avvist uten videre varsel eller saksforberedelse, se tvisteloven § 16-5 (4).

Vedlagt følger skjema/mal for stevning som kan brukes dersom du ønsker det.

Retten ber om at følgende forhold rettes:

Alternativer – fjern alternativene som ikke passer:

[Alt. 1. Uklart hvem som er saksøkt]

Det fremgår ikke av stevningen hvem kravet er rettet mot. [I stevningen har du navngitt flere mulige motparter, uten at det fremgår hvem du mener kravet er rettet mot]. Retten ber deg presisere hvilke personer/organer kravet ditt er rettet mot. Dersom kravet er rettet mot Staten, er det Staten ved det ansvarlige departement som skal stevnes (f.eks. Staten v/ Justis- og beredskapsdepartementet).

[Alt. 2. Uklar/manglende påstand]

Mal – Retting av stevning med varsel om avvisning
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

I stevningen skal det for det første fremgå hvilket krav som gjøres gjeldende og det skal være formulert en påstand som angir det domsresultat du krever. Hvis det er et erstatningskrav som fremmes kan påstanden eksempelvis lyde slik:

«Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet dømmes til å betale kr (...) i erstatning til [saksøkers navn] innen 2 uker.»

Alternativt, dersom beløpet kreves utmålt etter rettens skjønn, kan påstanden eksempelvis lyde:
«Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet dømmes til å betale erstatning utmålt etter rettens skjønn til [saksøkers navn] innen 2 uker.»

Hvis saken gjelder gyldigheten av et forvaltningsvedtak, kan påstanden lyde slik:

«Utlendingsnemndas vedtak xx.xx.xxxx og etterfølgende beslutninger, er ugyldig»

Hvis saken gjelder stevning over en fraværdsdom i din disfavør i forliksrådet, må du utforme slutningen din som en slutning om frifinnelse, eksempelvis:

«[Saksøkers navn] frifinnes.»

Dersom du kommer til å benytte advokat, og kommer til å kreve sakskostnadene dekker av motparten hvis du vinner saken, må det utformes egen påstand om dette. Eksempelvis:

«[Saksøkte] dømmes til å betale [saksøkers] sakskostnader innen 2 uker.»

Retten ber derfor om at du presiserer hvilket resultat du ønsker i saken, og utformer en påstand som gir uttrykk for dette. Dersom du er usikker på hvordan påstanden skal formuleres, kan du kontakte en advokat eller tingretten.

[Alt. 3 Uklart/manglende påstandsgrunnlag]

Den faktiske og rettslige begrunnelse for kravet må fremgå av stevningen. Du må utdype hvilke forhold som gjør at du har krav på [resultat], og forsøke så langt som mulig å gi uttrykk for hvilke rettsregler som gjør at et slikt krav kan rettes mot motparten.

Hvis saken gjelder erstatning, må det for eksempel utdypes hvilke handlinger som gir grunnlag for erstatning, og hvilke rettsregler som regulerer forholdet. Det må være tilstrekkelig informasjon til at saksøkte kan ta stilling til kravet og forberede saken.

Dersom saken gjelder gyldigheten av forvaltningsvedtak, må du presisere hvilke feil eller mangler vedtaket lider av.

[Alt. 4 Bevis]

Det fremgår av stevningen at saksøker senere vil opplyse hvilke bevis, herunder vitner, som vil bli ført.

Det må fremgå av stevningen hvilke bevis/sakkyndigbevis som vil bli ført i tilknytning til de enkelte kravene. Dette gjelder både skriftlige bevis og vitner. Bevistilbudet skal utformes slik at det er klart hva bevisene skal dokumentere.

Bevis må være relevant for saken. Det skal ikke tilbys flere bevis enn nødvendig og omfanget av bevis må stå i forhold til betydningen av saken.

Mal – Retting av stevning med varsel om avvisning
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

[Alt. 5 Videre behandling av saken]

Du bes om å opplyse om ditt syn på den videre behandlingen av saken i tingretten, blant annet om rettsmekling er ønskelig eller ikke. Dersom du ikke ønsker rettsmekling, skal dette begrunnes.

[Alt. 6 Saken har vært i forliksrådet]

Ettersom saken har vært behandlet i forliksrådet, er det tilstrekkelig at du sender forliksrådets avgjørelse til retten og presiserer kort at den ønskes overprøvd, den endring som kreves, og hva som menes å være feil ved avgjørelsen.

Tingretten vil innhente dokumentene fra forliksrådet.

Felles:

Dersom du trenger bistand eller hjelp til å utforme en stevning, kan du kontakte tingretten gjennom telefon eller e-post. Dersom du ønsker å møte i tingretten for å få hjelp til å sette opp en stevning, må du i god tid før fristen går ut avtale tidspunkt for dette ved å kontakte tingretten.

Saken er gebyrbelagt, som vil bli innkrevd særskilt dersom tingretten mottar stevning i tilstrekkelig rettet stand.

Mal – tilsvaer til tingrett

Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

TILSVAR
TIL
(...) TINGRETT

Stevning og tilsvaer danner rammen for rettens behandling av saken. Tilsvaret skal være uttømmende og oversiktlig. Det bør skrives i klarspråk og være kortfattet. I de fleste saker vil 5-6 sider være tilstrekkelig. Etterfølgende prosesskriv skal konsentreres om merknader til motpartens fremstilling.

Saksøker nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøker nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saksøkt nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøkt nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saken gjelder: Eksempeltekst: Krav om prisavslag ved kjøp av bolig

1 INNLEDNING

1.1 Om saken

Gi en helt kort sammenfatning av sakens tvistepunkter, slik at mottakeren enkelt får oversikt over saken.

Eksempeltekst: Saken gjelder krav om prisavslag etter kjøp av bolig. Saksøkerne mener at det er mangler ved eiendommen, som gir grunnlag for prisavslag. Saksøkte er ikke enig i at det foreligger mangler ved eiendommen, og da heller ikke at det er grunnlag for prisavslag.

2 PROSESSUELLE FORHOLD

2.1 Særlige prosessregler

F.eks. arbeidsmiljøloven kapittel 17 eller tvisteloven kapittel 36.

Eksempeltekst: Saken skal behandles etter særlige prosessregler

2.2 Vernetting

Tas bare med dersom saksøkte mener saken er reist ved feil vernetting.

Eksempeltekst: Søksmålet er reist ved [] tingrett. Marte og Hans Kirkerud mener saken skulle vært reist ved [] tingrett fordi ...

2.3 Tvistesummen

Tas bare med dersom saksøkte er uenig i saksøkers angivelse av tvistesummen

Eksempeltekst: Saksøker har lagt til grunn at tvistesummen er kr 550.000,- og at saken derfor skal behandles etter reglene for allmennprosess. Marte og Hans Kirkerud er ikke enig i dette, fordi ...

2.4 Svar på søksmålsvarsel

Eksempeltekst: Søksmålsvarselet ble besvart i brev til saksøker 17.01.2024.

Bilag 1: Brev av 17.01.2024 til saksøker

2.5 Forliksrådsbehandling

Tas bare med dersom saksøkte mener at saken skulle vært behandlet i forliksrådet.

Eksempeltekst: Saksøker har lagt til grunn at det ikke er påkrevd med forliksrådsbehandling fordi tvistesummen er over kr 200.000,-, og begge parter har vært bistått av advokat, jf. tvisteloven 6-2 annet ledd bokstav a). Marte og Hans Kirkerud er ikke enig i dette, fordi ...

2.6 Søksmålsfrist

Tas bare med dersom saksøkte mener at søksmålsfristen er oversett.

Eksempeltekst: Det gjelder søksmålsfrist i saken, jf. []. Stevningen er ikke inngitt innen fristen.

2.7 Avvisning av søksmålet

For eksempel tvisteloven §§ 1-3, 1-4, 2-1 og 2-2.

Eksempeltekst: Søksmålet må avvises da vilkårene for å reise søksmål i tvisteloven § 1-3 (2) ikke er oppfylt.

2.8 Fagkyndige meddommere

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud er ikke enig i at rett skal settes med fagkyndige meddommere fordi..

2.9 Den videre behandlingen av saken

Angi om saksøkte ønsker rettsmekling eller ikke. Hvis rettsmekling ikke er ønskelig, skal dette begrunnes. Angi og begrunn saksøktes syn på tidsavsetting til hovedforhandling. Kan dokumentasjonen gjøres kortfattet, se tvisteloven § 26-2? Angi om saken helt eller delvis er egnet for skriftlig behandling.

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud er positivt innstilt til å gjennomføre rettsmekling i saken.

Eksempeltekst: Det antas at hovedforhandling vil kunne gjennomføres på en dag. Det er begrenset tilbud av dokumenter og vitner i saken.

3 SAKENS FAKTISKE SIDE

Fremstillingen skal utformes slik at det er klart hva partene er enige og uenige om. Det er som regel best at presentasjonen er kronologisk. Det er ikke nødvendig å omtale på nytt forhold so mer omtalt på en forsvarlig måte i stevningen.

3.1 Om saksøkte

Det kan være hensiktsmessig kort å presentere saksøkte, dersom dette ikke er gjort på en forsvarlig måte i stevningen.

Eksempeltekst: Selgerne av eiendommen er Marte og Hans Kirkerud. De har tegnet eierskifteforsikring hos [].

3.2 Kjøp av boligen

Dokumentbevis inntas fortløpende og merkes og nummereres som bilag. Det skal være klart hva dokumentbeviset skal godtgjøre. Dokumentbeviset skal være relevant for tvistetemaet. Omfanget av dokumentbevis må stå i forhold til betydningen av tvisten.

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud slutter seg i hovedsak til saksfremstillingen i stevningen.

Marte og Hans Kirkerud bestrider derimot at de var kjent med mangelen på salgstidspunktet.

Som følge av saksøkernes reklamasjon, har de saksøkte innhentet sakkyndig uttalelser for å vurdere det fremsatte krav.

Bilag 1: Sakkyndig vurdering av fra takstmann Anne Austad

Vitnetilbud inngis fortløpende. Angi hva vitnet skal forklare seg om. Vitneforklaringen må være relevant for tvistetemaet. Det skal ikke tilbys flere vitner enn nødvendig og omfanget av vitneførselen må stå i forhold til betydningen av tvisten.

Eksempeltekst: Anne Austad vil forklare seg under hovedforhandlingen.

Vitne 1: Anne Austad, Skogveien 2, 1307 Lillevik

3.3 Om begjæring om rettsoppnevnt sakkyndig

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud er ikke enig i at det er nødvendig å oppnevne sakkyndig for å få et forsvarlig faktisk avgjørelsesgrunnlag.

3.4 Om begjæring om bevistilgang

Begjæringer om bevistilgang besvares.

De saksøkte legger frem salgsoppgave fra kjøp av eiendommen i 2015

Bilag 2: Salgsoppgave fra 2015

4 SAKENS RETTSLIGE SIDE

Tilsvaret skal presist angi saksøktes syn på samtlige krav som er fremsatt i stevningen, og den faktiske og rettslige begrunnelsen for saksøktes syn. Det skal gå frem hvilke rettsregler parten påberoper seg, og hvilke resultater disse rettsreglene leder til. Den rettslige argumentasjonen bør ikke overstige 2 sider.

Eksempeltekst: Marte og Hans Kirkerud erkjenner mangelsansvar etter []. De bestrider mangelsansvar etter [].

5 PÅSTAND

Påstanden er det domsresultat som saksøkeren ønsker å oppnå. Merk at påstanden må utformes i samsvar med hva det er mulig å få dom for.

1. *(Navn på de saksøkte) frifinnes.*
2. *(Navn på saksøkerne) dømmes som solidarisk ansvarlige til å betale (navn på saksøkte) sakens kostnader.*

Tilsvaret er signert og lastet opp i Aktørportalen.

(Sted), (dato)

(Navn)
advokat(fullmektig)

(motpart)

(adresse)

Saksforberedende dommer skal gi den veiledning som er nødvendig for klargjøring av stevning/tilsvar, se tvisteloven § 11-5. Dette betyr at anmodning om klargjøring bør opplyse om hva som ønskes klargjort, og ev. hvordan det kan gjøres. Det er gitt to alternative forslag til tekst om klargjøring, der det siste alternativet primært er tiltenkt selvprosederende. Brevutkastet er ment som et utgangspunkt, men må i mange saker konkretiseres.

Deres ref.

Vår ref.

(sted, dato)

Klargjøring av stevning/tilsvar

Det vises til stevning/tilsvar av [dato]. Stevning og tilsvaret skal danne rammen for rettens behandling av saken. Dokumentene etablerer sakens tvistepunkter og partenes bevilstbud. Etterfølgende prosesshandlinger skal konsentreres om merknader til motpartens framstilling.

Retten mener stevningen/tilsvaret ikke gir en tilstrekkelig presis og fullstendig framstilling av partenes påstandsgrunnlag, bevilstbud og/eller innspill til videre saksforberedelse. Det gis frist til [dato] for klargjøring.

Det er vesentlig at dokumentene presist angir/Du bes om å klargjøre:

Alt 1: [Alternativer – fjern alternativene som ikke passer:

- Samtlige krav og påstander som gjøres gjeldende, og den faktiske og rettslige begrunnelsen for disse. Fremstillingen skal utformes slik at det er klart hva partene er enige og uenige om. Fremstillingen bør inneholde en sammenfatning av sakens tvistepunkter.
- Samtlige bevis som vil bli ført i tilknytning til de enkelte kravene. Bevilstbudet skal utformes slik at det er klart hva bevisene skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Bevilstbudet skal ikke gå utover begrensningene i tvisteloven §§ 21-7 og 21-8.

Mal – Rettens brev, klargjøring av stevning/tilsvar
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

- Samtlige bevis det begjæres tilgang til i tilknytning til de enkelte kravene. Begjæringen skal utformes slik at det er klart hvilke bevisgjensstander den gjelder, og hva bevisene skal underbygge.
- Partenes syn på skriftlige elementer i saken:
 - Om det bør gjennomføres helt eller delvis skriftlig behandling etter tvisteloven § 9-9 andre ledd.
 - Om det skal inngis skriftlige redegjørelser etter tvisteloven § 9-9 tredje og fjerde ledd.
 - Om det skal inngis skriftlige vitneforklaringer etter tvisteloven § 21-12 andre ledd.
- Dokumentene bør inneholde en kort redegjørelse for partenes syn på den videre saksforberedelsen, om saken kan være egnet for rettsmekling. Dersom en part ikke ønsker rettsmekling, skal dette begrunnes.

Alt 2: Alternativer – fjern alternativene som ikke passer:

[Uklart hvem som er saksøkt]

Det fremgår ikke av stevningen hvem kravet er rettet mot. [I stevningen har du navngitt flere mulige motparter, uten at det fremgår hvem du mener kravet er rettet mot]. Retten ber deg presisere hvilke personer/organer kravet ditt er rettet mot. Dersom kravet er rettet mot Staten, er det Staten ved det ansvarlige departement som skal stevnes (f.eks. Staten v/ Justis- og beredskapsdepartementet).

[Uklar/manglende påstand]

I stevningen skal det for det første fremgå hvilket krav som gjøres gjeldende og det skal være formulert en påstand som angir det domsresultat du krever. Hvis det er et erstatningskrav som fremmes kan påstanden eksempelvis lyde slik:

«Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet dømmes til å betale kr (...) i erstatning til [saksøkers navn] innen 2 uker.»

Alternativt, dersom beløpet kreves utmålt etter rettens skjønn, kan påstanden eksempelvis lyde:

«Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet dømmes til å betale erstatning utmålt etter rettens skjønn til [saksøkers navn] innen 2 uker.»

Hvis saken gjelder gyldigheten av et forvaltningsvedtak, kan påstanden lyde slik:

«Utlendingsnemndas vedtak xx.xx.xxxx og etterfølgende beslutninger, er ugyldig»

Hvis saken gjelder stevning over en fraværdom i din disfavør i forliksrådet, må du utforme slutningen din som en slutning om frifinnelse, eksempelvis:

«[Saksøkers navn] frifinnes.»

Mal – Rettens brev, klargjøring av stevning/tilsvar
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

Dersom du kommer til å benytte advokat, og kommer til å kreve sakskostnadene dekker av motparten hvis du vinner saken, må det utformes egen påstand om dette. Eksempelvis:

«[Saksøkte] dømmes til å betale [saksøkers] sakskostnader innen 2 uker.»

Retten ber derfor om at du presiserer hvilket resultat du ønsker i saken, og utformer en påstand som gir uttrykk for dette. Dersom du er usikker på hvordan påstanden skal formuleres, kan du kontakte en advokat eller tingretten.

[Uklart/manglende påstandsgrunnlag]

Den faktiske og rettslige begrunnelse for kravet må fremgå av stevningen. Du må utdype hvilke forhold som gjør at du har krav på [resultat], og forsøke så langt som mulig å gi uttrykk for hvilke rettsregler som gjør at et slikt krav kan rettes mot motparten.

Hvis saken gjelder erstatning, må det for eksempel utdypes hvilke handlinger som gir grunnlag for erstatning, og hvilke rettsregler som regulerer forholdet. Det må være tilstrekkelig informasjon til at saksøkte kan ta stilling til kravet og forberede saken.

Dersom saken gjelder gyldigheten av forvaltningsvedtak, må du presisere hvilke feil eller mangler vedtaket lider av.

[Bevis]

Det fremgår av stevningen at saksøker senere vil opplyse hvilke bevis, herunder vitner, som vil bli ført.

Det må fremgå av stevningen hvilke bevis/sakkyndigbevis som vil bli ført i tilknytning til de enkelte kravene. Dette gjelder både skriftlige bevis og vitner. Bevistilbudet skal utformes slik at det er klart hva bevisene skal dokumentere.

Bevis må være relevant for saken. Det skal ikke tilbys flere bevis enn nødvendig og omfanget av bevis må stå i forhold til betydningen av saken.

[Videre behandling av saken]

Du bes om å opplyse om ditt syn på den videre behandlingen av saken i tingretten, blant annet om rettsmekling er ønskelig eller ikke. Dersom du ikke ønsker rettsmekling, skal dette begrunnes.

For begge alternativer:

Stevning og tilsvaret må settes opp oversiktlig. Bilag betegnes og nummeres som fastsatt i retningslinjer for Aktørportalen.

Har du behov for veiledning om formelle og praktiske forhold må du ta kontakt med domstolen i god tid før fristen går ut, se tvisteloven § 11-5.

(motpart)

(adresse)

Deres ref.

Vår ref.

(sted, dato)

Angående begjæring om bevistilgang

Saksøker/saksøkte har i stevning/tilsvar prosesskriv begjært tilgang til følgende bevis:

1.	
2.	
3.	
4.	

Retten ber om at bevisene fremlegges innen ...

Dersom det gjøres gjeldende bevisforbud/bevisfritak, jf. tvisteloven kapittel 22, ber retten om at dette begrunnes innen samme frist.

Mal – Beramming av planmøte, uten agenda

(motpart)

(adresse)

Deres ref.

Vår ref.

(sted, dato)

Beramming av planmøte

Etter avtale holdes planmøte i overnevnte sak.

Tid og sted for planmøte i saken din:

Møtet gjennomføres som fjernmøte over telefon/ med video. Deltakerne vil bli oppringt fra retten. / Deltakerne vil få møteinnkalling til videomøte fra retten. Veiledning om hvordan du kopler deg til et videomøte med domstolen finner du her: www.domstol.no/no/videomote-med-domstolen.

Dommer på saken vil i forkant av planmøtet sende ut tilpasset agenda for møtet.

Det er normalt ikke behov for at en part som har prosessfullmektig, selv deltar i møtet, men prosessfullmektigen forutsettes å forberede møtet i samarbeid med parten.

(motpart)

(adresse)

Innkallingen til planmøtet skal inneholde en saksliste tilpasset de særlige problemstillinger saken reiser. Brevutkastet er ment som et utgangspunkt, og må justeres slik at det tydelig fremgår hva som er de sentrale temaene for planmøtet. Er det noe prosessfullmektigene/partene skal forberede seg spesielt på til planmøtet? Utdyp de punktene som er relevante. Ta ut de punktene som ikke er relevante. Det vil som regel være hensiktsmessig med et begrenset antall diskusjonspunkter i innkallingen.

Deres referanse

Vår referanse

Dato

Temaer for planmøte

Etter avtale holdes planmøte i ovennevnte sak **dag dato kl. 0000**.

Møtet vil bli gjennomført som fjernmøte med videooverføring. Oppkoblingsdetaljer for møtet er/vil bli oversendt.

Et godt gjennomført planmøte er vesentlig for å sikre en konsentrert og effektiv behandling av saken i samsvar med de grunnleggende hensynene som følger av tvisteloven § 1-1. Det er derfor vesentlig at planmøtet er godt forberedt fra partenes side. Det forventes at prosessfullmektigene før møtet har gjennomgått punktene i innkallingen med sine parter og foretatt nødvendige avklaringer.

I planmøtet ønsker retten å behandle:

1. Tvistepunktene i saken

Retten oppfatter at uenigheten i saken gjelder...

Retten oppfatter at det er enighet om...

Retten ber om en klargjøring av ...

2. Skal saken behandles etter særlige regler?

3. Rettsmekling

Det fremgår av stevningen/prosesskriv at saksøker ønsker/ikke ønsker rettsmekling fordi...

Det fremgår av tilsvaret/prosesskriv at saksøkte ønsker/ikke ønsker rettsmekling fordi...

Saken er etter sin art egnet for rettsmekling og retten skal beslutte gjennomføring av rettsmekling når saken er egnet for dette. Retten ønsker derfor å drøfte nærmere om partene likevel kan være tjent med rettsmekling.

4. Kostnader ved saken

Retten har et ansvar for å styre kostnadsnivået i saken. Retten ønsker i planmøtet å diskutere påløpte og forventede kostnader ved saken opp mot tvistesummen og sakens betydning

5. Parts- og vitneforklaringer

Saksøker har oppgitt vitner og saksøkte har oppgitt ... vitner. Retten forventer at prosessfullmektigene i planleggingsmøtet kan opplyse om ytterligere vitner vil bli tilbudt.

[Mulig tillegg: Det er et behov for en nærmere gjennomgang av hva vitnene skal forklare seg om i lys av sakens tvistepunkter og hvorvidt påberopt vitneførsel står i rimelig forhold til sakens betydning. Dette gjelder særlig vitnene...]

6. Dokumentbevis

Er det aktuelt med ytterligere dokumentfremleggelse, herunder sakkyndigbevis?

7. Begjæring om bevistilgang

Det er fremsatt følgende begjæringer om bevistilgang fra saksøker:

	Angivelse av dokumentet som kreves fremlagt	Status
1		
2		

Det er fremsatt følgende begjæringer om bevistilgang fra saksøkte:

	Angivelse av dokumentet som kreves fremlagt	Status
1		
2		

Prosessfullmektigene må være forberedt på å diskutere håndteringen av begjæringene om bevistilgang i planmøtet.

8. Rettsoppnevnt sakkyndig

Alt 1: Ingen av partene har fremsatt krav om rettsoppnevnt sakkyndig. Retten legger dette til grunn.

Alt 2: Saksøker/saksøkte har fremsatt krav om rettsoppnevnt sakkyndig fordi...

Retten tar sikte på å ta stilling til begjæringen i planmøtet, herunder eventuelle kandidater, fagkyndighet, mandat og innbetaling av forskudd.

9. Behandlingsform/avgjørelsesgrunnlag

Alt 1

Hovedforhandling, jf. tvisteloven 9-15

Retten ønsker å drøfte hvordan dokumentasjonen praktisk skal gjennomføres slik at opplesning av dokumenter begrenses slik tvisteloven § 26-2 forutsetter.

Det er derfor ønskelig at prosessfullmektigene i forkant av hovedforhandlingen angir de dokumentene/deler av de dokumentene retten skal sette seg inn i før hovedforhandlingen.

Dokumentasjon av dokumentbevis skal under hovedforhandling i hovedsak skje ved at det påpekes hva et dokument omhandler, og at det vises til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når dokumentasjonen skjer på denne måten inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon.

Alt 2

Hovedforhandling etter «Høyesterettsmodell», jf. tvisteloven § 9-15 tiende ledd

Skriftlig materiale synes å utgjøre vesentlige deler av avgjørelsesgrunnlaget, og retten mener derfor saken kan være egnet for gjennomføring der partene holder ett hovedinnlegg. Retten ønsker å drøfte dette i planmøtet og eventuelt avtale fremdriftsplan og prosess.

Retten ønsker videre å drøfte hvordan dokumentasjonen praktisk skal gjennomføres slik at opplesning av dokumenter begrenses slik tvisteloven § 26-2 forutsetter.

Det er derfor ønskelig at prosessfullmektigene i forkant av hovedforhandlingen angir de dokumentene/deler av de dokumentene retten skal sette seg inn i før hovedforhandlingen.

Dokumentasjon av dokumentbevis skal under hovedforhandling i hovedsak skje ved at det påpekes hva et dokument omhandler, og at det vises til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når dokumentasjonen skjer på denne måten, inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon.

Alt 3

Skriftlig behandling kombinert med rettsmøte, se tvisteloven § 9-9 andre ledd.

Skriftlig materiale synes å utgjøre vesentlige deler av avgjørelsesgrunnlaget. Retten mener derfor at saken kan være egnet for delvis skriftlig behandling i kombinasjon med et kort rettsmøte med føring av vitne..., og prosedyre.

Retten ønsker å drøfte dette i planmøtet og eventuelt avtale fremdriftsplan og prosess.

En nærmere beskrivelse av hvordan et slikt møte praktisk kan tilrettelegges er beskrevet her (eventuelt veileder...)

Alt 4

Skriftlig behandling, se tvisteloven § 9-9 andre ledd

Saken synes egnet for skriftlig behandling. Retten ønsker å drøfte dette, samt eventuelt avtale fremdriftsplan og prosess.

En nærmere beskrivelse av hvordan en slik prosess kan tilrettelegges er beskrevet her (eventuelt veileder...)

Aktuelt for alle alternativer

Skriftlige elementer, se tvisteloven § 9-9 tredje og fjerde ledd

De faktiske forhold i saken fremstår som uoversiktlig. Retten ønsker å diskutere om det kan være hensiktsmessig med en nærmere redegjørelse for de faktiske forhold, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd.

Saken synes å reise særlige kompliserte rettslige/faktiske spørsmål. Dette gjelder [...] Retten ønsker derfor å drøfte om det skal inngis skriftlige redegjørelser, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd.

10. Beramming og tidsbruk

Det er reservert tid for hovedforhandling [**dato**]. Det er foreløpig satt av [**x dager**].

Berammingstidspunktet og varighet av hovedforhandlingen vil endelig bli fastsatt i planmøtet. [**Alternativt tillegg:** Retten ønsker særlig i planmøtet å drøfte proporsjonal tidsramme for hovedforhandling i lys av sakens betydning.]

11. Gjennomføring av hovedforhandlingen - Dokumentasjon

Retten ønsker å drøfte praktisk gjennomføring av hovedforhandlingen innenfor tidsrammen, herunder hvordan dokumentasjonen skal foretas.

12. Meddommere

Alt 1: Ingen har fremsatt krav om meddommere. Retten legger dette til grunn.

Alt 2: Saksøker/saksøkte har fremsatt krav om fagkyndige meddommere fordi...

Retten tar sikte på å ta stilling til begjæringen i planmøtet, herunder eventuelle kandidater, fagkyndighet, mandat og innbetaling av forskudd.

13. Behovet for flere saksforberedende møter under saksforberedelsen?

14. Når saksforberedelsen skal avsluttes

15. Frist for sluttinnlegg

16. Behov for tolk

17. Dokumentsamling til bruk under hovedforhandlingen

18. Juridisk utdrag

19. Fremleggelse og begrunnelse av krav om sakskostnader

20. Særlige spørsmål dersom en part er selvprosederende

21. Andre spørsmål

DOMSTOL tingrett
for tingrettsdommer NAVN

NAVN
saksbehandler

Denne planmøtemalen har som diskusjonspunkter forhold som erfaringsmessig bør tas opp i planmøtet. Den må imidlertid tilpasses den enkelte sak. Malen har endel forslag til tekst som kan være utgangspunkt for skriving av referatet fra møtet, en del steder med flere alternativer for ulike løsninger. Det er malen også flere blå bokser med råd og påminnelser til dommeren ved forberedelse og gjennomføring av planmøtet. Disse boksene skal ikke være en del av referatet fra møtet som blir sendt til partene. Boksene fjernes enkelt ved å klikke på boksen, og så trykk Enter eller Delete.

Møtedeltakere: Dommeren og prosessfullmektigene

Møtet ble holdt som fjernmøte med videooverføring / i rettens lokaler.

Ingen hadde innvendinger mot dommerens habilitet.

Planmøtet skal fastlegge rammene for behandlingen av saken, herunder sette frister for alle prosesshandlinger frem til hovedforhandlingen. Viktigheten av å sette slike frister fremheves, idet det driver saksforberedelsen framover.

Det er viktig at frister overholdes, slik at planer som er lagt i tillit til at fristen vil bli overholdt, ikke må endres. Slike endringer kan medføre betydelig ulempe og merkostnad for partene.

Ved oversittelse av frister kan retten nekte prosesshandlingen foretatt hvis det å tillate prosesshandlingen vil medføre at et rettsmøte må utsettes eller saken vil bli vesentlig forsinket, se tvisteloven § 16-6 tredje ledd. Dette kan for eksempel gjelde oversittelse av frister for å tilby bevis.

Oversittelse av frister kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader, se tvisteloven kapittel 16 III og § 20-4 bokstav c.

Spørsmål til behandling		Partenes synspunkter og rettens beslutninger
1.	Klargjøring av tvistespørsmålene i saken	Retten har et ansvar for at sakens tvistespørsmål blir klarlagt, se tvisteloven § 9-4 første ledd. Behov for klargjøring kan f.eks. gjelde partenes påstander og standpunkter til faktiske og rettslige spørsmål. Slik klargjøring bidrar til en mer konsentrert og forsvarlig behandling av saken. I saker hvor det er tale om overprøving av avgjørelse (typisk fylkesnemndas vedtak), bør det avklares om faktum i denne avgjørelsen kan legges til grunn for tingretten. Tvistepunktene i saken – slik de er kommet til uttrykk i stevning og tilsvarende – ble gjennomgått. Uenigheten i saken gjelder [...] Partene bekreftet at det er enighet om [...] Eventuelt: Part fikk frist til dato for å klargjøre [...]
2.	Skal saken behandles etter særlige regler?	Alt. 1: Nei Alt. 2: Ja [<i>Småkravprosess, tvisteloven kapittel 36, arbeidsmiljøloven, gruppesøksmål mv.</i>]
3.	Rettsmekling	Retten skal beslutte rettsmekling når den finner at saken egner seg for det, se tvisteloven § 8-3 første ledd. Bestemmelsen innebærer en plikt for retten til å vurdere om det skal foretas rettsmekling. Hvilken saksforberedelse er nødvendig før rettsmekling? • Dokumentfremleggelse • Erstatningsberegninger • Hvem møter? • Skal advokatene holde innledning eller ikke? Hvordan vil rettsmeklingen ellers bli gjennomført mv.

		Alt. 1: Begge parter ønsket rettsmekling. Partene vil bli kontaktet om beramming av rettsmeklingsmøte/ Rettsmekling er berammet til: Alt. 2: Saksøker/Saksøkte ønsker ikke rettsmekling. Begrunnelsen for dette er [...]. Alt. 3: Retten eller partene kan/vil ta opp spørsmålet om rettsmekling på nytt innen dato.
4.	Kostnader ved saken	Det følger av tvisteloven § 20-5 at retten skal prøve hva som er «nødvendige kostnader ved saken» og av tvisteloven § 1-1 andre ledd fjerde strekpunkt at «kostnadene [skal] stå i et rimelig forhold til sakens betydning». Dommer bør vurdere konkret om påløpte og forventede kostnader ved behandlingen av saken i tingretten – sett opp mot tvistesummen/sakens betydning – gir grunn til å diskutere kostnadsbruken ved saken særskilt i planmøtet. I den forbindelse kan dommeren anmode om en redegjørelse for hvor store kostnader som så langt er påløpt i saken og hvor store kostnader man antar vil påløpe i saken i fortsettelsen. Dommeren tok opp forholdet til påløpte og forventede kostnader ved saken sett opp mot tvistesummen/sakens betydning. Dommeren ba også om opplysninger om hvor store kostnader som så langt er påløpt i saken og hvor store kostnader man antar vil påløpe i saken i fortsettelsen. Saksøkerens prosessfullmektig opplyste at [...] Saksøktes prosessfullmektig opplyste at [...] Tiltak for å redusere tids- og kostnadsbruk ble vurdert. Følgende ble bestemt: • [...] • [...]

5.	Parts- og vitneforklaringer	Alle vitner angis, med opplysning om hva de skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Aktuelle spørsmål å ta opp: • Er vitneforklaringen relevant for tvistetemaet, se tvisteloven § 21-7 første ledd? • Står omfanget av vitneforklaringer i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven § 9-4 andre ledd bokstav f jf. § 21-8? • Er det aktuelt med skriftlige vitneforklaringer, se tvisteloven § 21-12 andre ledd. <u>Saksøker:</u> Partforklaring: Alt 1: Saksøker vil føre vitnene som er oppgitt i stevningen og de skal forklare seg om det som er angitt der. Saksøker forventer ikke å føre flere vitner/I tillegg varslet saksøker følgende vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om: Alt 2 (ved manglende angivelse av vitner i stevningen): Saksøker vil føre følgende vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om: Saksøker forventer ikke å føre flere vitner. For begge alternativer:
----	-----------------------------	--

		For vitnene æ, ø og å legges det opp til at disse forklarer seg ved fjernavhør [på videolink]. Saksøkte hadde ikke innsigelser til dette. / Saksøkte motsatte seg dette. Saksøker opplyste at de vurderte å føre flere vitner angi hvilket område. Saksøker fikk frist til dato for å melde ev. nye vitner med opplysning om hva de skal forklare seg om. <u>Saksøkte:</u> Partsforklaring: Alt 1: Saksøkte vil føre vitnene som er oppgitt i tilsvaret og de skal forklare seg om det som er angitt der. Saksøkte forventer ikke å føre flere vitner / I tillegg varslet saksøkte følgende vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om: Alt 2 (ved manglende angivelse av vitner i tilsvaret): Saksøkte vil føre følgende vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om: Saksøkte forventer ikke å føre flere vitner. For begge alternativer: For vitnene æ, ø og å legges det opp til at disse forklarer seg ved fjernavhør [på videolink]. Saksøker hadde ikke innsigelser til dette. / Saksøker motsatte seg dette. Saksøkte opplyste at de vurderte å føre flere vitner angi hvilket område. Saksøkte fikk frist til dato for å melde ev. nye vitner med opplysning om hva de skal forklare seg om.
--	--	--

6.	Dokumentbevis	Det skal angis hva disse bevisene skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Er alle dokumentbevis/andre bevis relevante for tvistetemaet og proporsjonale, se tvisteloven § 21-7 første ledd og § 9-4 andre ledd bokstav f jf. 21-8? <u>Saksøkeren:</u> I tillegg til dokumentbevis som er fremlagt i stevningen, vil saksøker fremlegge nye bevis / sakkyndigbevis om [...]. Saksøker fikk frist til dato for slik fremleggelse. <u>Saksøkte:</u> I tillegg til dokumentbevis som er fremlagt i tilsvaret, vil saksøkte fremlegge nye bevis / sakkyndigbevis om [...]. Saksøkte fikk frist til dato for slik fremleggelse.
7.	Begjæring om bevistilgang, se tvisteloven § 26-6	Begjæring om bevistilgang skal utformes slik at det er klart hvilke bevisgjenstander den gjelder og hva bevisene skal underbygge, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere begjæringer om bevistilgang bør disse nummereres, gjerne i en egen tabell. Eventuell fristfastsettelse kan gjelde • framleggelse, dersom plikten ikke bestrides • nærmere begrunnelse og klargjøring, dersom plikten bestrides • merknader til begjæringen, dersom plikten bestrides Part har framsatt begjæring om: Retten satte frist til dato for motpart til å besvare/kommentere begjæringen.

8.	Rettsoppnevnt sakkyndig, se tvisteloven § 25-2.	Retten kan oppnevne sakkyndig når det er nødvendig for å få et forsvarlig faktisk avgjørelsesgrunnlag, se tvisteloven § 25-2. Dommeren må vurdere om det skal tas stilling til en begjæring om oppnevning av sakkyndig i planmøtet eller om det skal gjøres i etterkant. Ved vurderingen av om det skal oppnevnes sakkyndig mv bør dommeren være oppmerksom på «Retningslinjene for sakkyndigarbeid i domstolene». Disse finnes [] Alt. 1: Det er ikke aktuelt med rettsoppnevnt sakkyndig. Alt. 2: Partene er uenige om retten skal oppnevne sakkyndig. Partene gis frist til dato for merknader til dette spørsmålet. Alt. 3: Partene er enige om at retten skal oppnevne sakkyndig. Retten traff slik beslutning:.... Eksempel: Det skal oppnevnes sakkyndig. Partene gis frist til dato for å framsette et omforent forslag til mandat og sakkyndig, med minst to kandidater i prioritert rekkefølge. Partene skal ikke selv kontakte kandidatene på forhånd. Dersom partene ikke kommer til enighet om et omforent forslag innen den gitte tidsfristen, bes partene innen samme frist/en ukes frist om å framsette eget forslag til mandat og sakkyndig, med minst to kandidater i prioritert rekkefølge. Det bes i så fall om at forslagene utveksles mellom partene i forkant, slik at partene (innen fristen) kan kommentere hverandres forslag. Den sakkyndiges rapport bør foreligge senest [4 uker] før hovedforhandlingen. <u>Kostnader til sakkyndig:</u> Alt. 1: Part er ansvarlig overfor retten for kostnadene til sakkyndig. Retten vil innkreve forskudd for kostnader til sakkyndig, se rettsgebyrloven § 3. Beløpets størrelse vil avklares av retten etter dialog med den sakkyndige.
----	---	--

		Alt. 2: Kostnadene til sakkyndig dekkes av staten. Sakkyndig skal være til stede under hele/deler av hovedforhandlingen. Sakkyndig møter fysisk/på lyd og bilde.
9.	Behandlingsform/avgjørelsesgrunnlag	I noen tilfeller kan saksbehandlingen effektiviseres ved å ha større innslag av skriftlighet og/eller ved å gjennomføre hovedforhandlingen på en alternativ måte. Vurder om det er aktuelt i denne saken. Aktuelle alternativer kan være: • hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 9-9 andre ledd. • kortfattet kronologisk eller annen systematisert redegjørelse for det faktiske forhold eller deler av dette, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd. • skriftlige redegjørelser om faktiske eller rettslige spørsmål, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd. ALTERNATIV 1: HOVEDINNLEGG MED REPLIKK OG DUPLIKK, se tvisteloven § 9-15 tiende ledd. Retten besluttet at hver av partene skal holde ett hovedinnlegg, med gjennomgåelse av saken og med faktisk og rettslig argumentasjon. Deretter får partene anledning til replikk og duplikk. ALTERNATIV 2: HEL/DELVIS SKRIFTLIG BEHANDLING, se tvisteloven § 9-9 andre ledd. Retten samtykket i partenes enighet om at avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av skriftlig behandling/kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte. Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: [...] ALTERNATIV 3: KORTFATTET REDEGJØRELSE FOR FAKTISKE FORHOLD, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd.

		Retten besluttet at saksøkeren skal gi en kortfattet redegjørelse for følgende faktiske forhold: Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: [...] ALTERNATIV 4: SKRIFTLIGE REDEGJØRELSER, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd. Retten besluttet at partene skal utarbeide skriftlige redegjørelser, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd. Partene var enige i dette. [Alt: X og/eller Y motsatte seg at det skulle utarbeides skriftlige redegjørelser. Retten har derfor i egen kjennelse avgjort spørsmålet] Redegjørelsen skal omhandle følgende forhold: Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: [...]
10.	Beramming og tidsbruk	Nødvendig tid for hovedforhandlingen må drøftes. Tidsbruken og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning. Hovedforhandlingen er/ble berammet til dato+klokkeslett. Det er satt av ... rettsdager. Rettsdagen begynner kl. [...] og avsluttes normalt innen kl. [...]. Alt. 1: Hovedforhandlingen gjennomføres fysisk i [...] tinghus. Alt. 2: Hovedforhandlingen gjennomføres helt/delvis som fjernmøte se tvisteloven § 13-1 jf. § 21-10.

11.	Gjennomføring av hovedforhandlingen - Dokumentasjon	Dokumentasjon i hovedforhandlingen bør konsentreres. Det er sentralt å begrense opplesning av dokumenter. Det er viktig at dommeren forbereder advokatene på hvordan hen ønsker at dokumentasjon i hovedforhandlingen skal foregå. En «leseliste» kan være nyttig i visse saker, og kan gjøre dokumentasjonen av disse dokumentene mer effektiv under hovedforhandlingen. Det er viktig at en slik liste presist angir hva dommer skal sette seg inn i, og at dette utgjør kun de sentrale dokumentbevisene. Dokumentasjon av dokumentbevis skal under hovedforhandlingen i hovedsak skje ved at det påpekes hva et dokument omhandler, og at det vises til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når dokumentasjonen skjer på denne måten inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon. Alt 1: Partene var enige om at retten før oppstart av hovedforhandlingen vil sette seg godt inn i følgende dokumenter/deler av dokumenter: [...] Alt 2: Saksøkeren/saksøkte skal innen dato sende inn en omforent liste som presist angir hvilke dokumenter/deler av dokumenter som partene er enige om at retten skal sette seg godt inn i før oppstart av hovedforhandlingen.
-----	--	--

12.	Fagkyndige eller alminnelige meddommere	Alt. 1: Det er ikke aktuelt med meddommere. Alt. 2: Det skal oppnevnes meddommere, se arbeidsmiljøloven § 17-7, vergemålsloven § 70, lov om tvungent psykisk helsevern § 7-1 jf. tvisteloven § 36-3 m.fl. Alt. 3: Part krever oppnevnt alminnelige meddommere, se tvisteloven § 9-12 første ledd. Alt. 4: Partene er enige om at det skal oppnevnes fagkyndige meddommere, og retten finner at hensynet til forsvarlig behandling av saken tilsier slik oppnevning, se tvisteloven § 9-12 andre ledd. Retten traff etter dette følgende beslutning: ... Eksempel: Det skal oppnevnes fagkyndige meddommere, hvorav en med fag bakgrunn og en med fag bakgrunn. Partene gis frist til dato for å fremsette et omforent forslag til meddommere. Retten ber om at det gis minst to kandidater i prioritert rekkefølge innen hver av kategoriene meddommere. Partene skal ikke selv kontakte kandidatene på forhånd. Dersom partene ikke kommer til enighet om et omforent forslag innen den gitte tidsfristen, bes partene innen samme frist/en ukes frist om å fremsette eget forslag til meddommere, med minst to kandidater i hver kategori i prioritert rekkefølge. Det bes i så fall om at forslagene utveksles mellom partene i forkant, slik at partene (innen fristen) kan kommentere hverandres forslag. Alt. 5: Saksøker/saksøkte begjærte fagkyndige meddommere oppnevnt, se tvisteloven § 9-12 andre ledd. Partene er uenige om det skal oppnevnes fagkyndige meddommere. Partene ble gitt frist til dato for merknader til dette spørsmålet. <u>Kostnader til fagkyndige meddommere:</u> Part er ansvarlig overfor retten for kostnadene til fagkyndige meddommere. Retten vil innkreve forskudd for kostnader til fagkyndige meddommere, se rettsgebyrloven § 3. Beløpets størrelse vil avklares av retten etter dialog med de fagkyndige meddommerne.
-----	---	--

13.	Flere planmøter/saksforberedende rettsmøte under saksforberedelsen	Bør det holdes flere planmøter til forberedelse av hovedforhandlingen, se tvisteloven § 9-11 andre ledd? Det blir gjennomført et saksforberedende telefonmøte etter at saksforberedelsen er avsluttet, se tvisteloven § 9-11 andre ledd. Tema som bør søkes avklart: - Endelig fremdriftsplan - Bruk av utdrag, disposisjoner og hjelpedokumenter - Saksfremstilling og konsentrasjon - Førings av dokumentbevis, med sikte på å med sikte på å begrense opplesning. - Gjennomføring av parts- og vitneavhør - Sakskostnader - Praktiske problemstillinger Møtet holdes dato, klokkeslett ... Innkalling ble gjort i rettsmøtet slik at det ikke sendes ny, særskilt innkalling.
14.	Avsluttet saksforberedelse	Saksforberedelsen avsluttes tre uker før hovedforhandling, se tvisteloven § 9-10.
15.	Sluttinnlegg	Frist for sluttinnlegg er to uker før hovedforhandling, se tvisteloven § 9-10 andre ledd. Saksøkeren skal sende inn et omforent utkast til framdriftsplan, sammen med sitt sluttinnlegg.
16.	Tolk mv.	Se tvistelovsforskriften § 13 om når det offentlige skal dekke og ev. kan dekke kostnadene til tolk. Ja/Nei Part/vitne trenger tolk. Tolkespråk: Antall tolker: Det tilstrebes en løsning der det tolkes simultant. Retten besluttet at tolking gjennomføres som fjerntolking/ved oppmøte. Retten innkaller tolk og gir vedkommende nødvendig oppkoblingsinformasjon.

17.	Dokumentbevis under hovedforhandlingen	Retten utarbeider digital dokumentsamling som overføres til prosessfullmektigene i aktørportalen etter at sluttinnleggene er mottatt.
18.	Juridisk utdrag	Prosessfullmektigene bes samarbeide om utarbeidelse av felles juridisk utdrag. Retten ber om å få det juridiske utdraget i Aktørportalen innen dagen før oppstart av hovedforhandlingen.
19.	Fremleggelse og begrunnelse for krav på sakskostnader	[Blå boks: Det er nylig kommet lovkrav om at sakskostnadsoppgavene skal begrunnes, se tvisteloven § 20-5 tredje ledd. For å sikre at dette følges opp i praksis, kan det være behov for å minne prosessfullmektigene på dette under planmøtet. Det er nedenfor tatt inn forslag til tekst som kan kommuniseres til prosessfullmektigene og tas inn i protokollen fra planmøtet.] Det er ønskelig at prosessfullmektigene skal fremlegge sakskostnadsoppgaven ved [rettsmøtets oppstart/ved begynnelsen av siste rettsdag]. Prosessfullmektigene hadde ingen innsigelser til det. Sakskostnadsoppgaven skal utformes i samsvar med kravene i tvisteloven § 20-5 tredje ledd. Utgiftspostene skal spesifiseres og begrunnes i sakskostnadsoppgaven. Begrunnelsen trenger ikke å være lang, men bør være tilpasset saken og de kostnadene som kreves dekket, slik at retten har tilstrekkelig grunnlag for å foreta utmålingen. Dersom kravet er høyt eller enkeltposter i oppgaven isolert sett fremstår som høye, kan det være behov for en særskilt begrunnelse for dette. Dersom det vil gjøres gjeldende at kostnadene har blitt forhøyet på grunn av motpartens forhold, bør dette presiseres og begrunnes kort. Det må oppgis timeantall og timesatser for hver av de advokater som har utført arbeid som omfattes av oppgaven. Retten ber om at prosessfullmektigene uttaler seg om både egen og motpartens sakskostnadsoppgave, og at aktuelle sakskostnadsspørsmål blir prosedert. Det må reserveres tid for dette i fremdriftsplanen etter replikk og duplikk.

20.	Selvprosederende part	Her kan det tas opp særlige spørsmål som oppstår dersom en part er selvprosederende. Vurder om det er fornuftig med fysisk planmøte når det er selvprosederende part, blant annet for bedre å kunne vurdere behov for pålegg om prosessfullmektig. Strekpunktlisten nedenfor er eksempler på spørsmål som kan diskuteres i planmøtet. – Selvprosederende part ble gjort oppmerksom på adgangen til å motta veiledning av retten, se tvisteloven § 11-5. Ved ønske om veiledning må det tas kontakt i god tid for timeavtale. Domstolen gir ikke rådgivning. – Partenes skriftlige innlegg til retten skal skje gjennom prosesskriv, og ikke på andre måter, se tvisteloven § 12-1 første ledd. – Rekkefølgen på innlegg i hovedforhandlingen – Selvprosederendes saksfremstilling/partsforklaring i hovedforhandlingen; skal det slås sammen? – Skal retten innkalle den selvprosederendes parts vitner, se tvisteloven § 13-3 første ledd? – Avklaring av mulighetene for fri sakførsel. – Pålegg om bruk av prosessfullmektig, se tvisteloven § 3-2. – Selvprosederende part samtykker til at prosesskriv og andre sendes per e-post til e-postadresse.
21.	Andre spørsmål	Spørsmål som tas opp dersom saken gir grunn til det. - Bør behandlingen av saken deles opp, se tvisteloven § 16-1? - Skal det gjennomføres befaring? Dersom befaring – avtal praktisk gjennomføring; transport, vitneførsel på stedet/i retten mv.

		- Bruk av disposisjon og andre hjelpedokumenter. - Sikkerhet: Er det spesielle forhold som det er viktig å være oppmerksom på/tiltak som bør vurderes? - Evt. møteplikt / fullmakt / representasjon. - Avklare evt. taushetsplikt, hvem ordner med evt. fritak.
--	--	--

Dommeren erklærte møtet for avsluttet og opplyste at rettsboken vil bli gjort tilgjengelig i Aktørportalen. Retten forutsetter at prosessfullmektigene gjør partene kjent med rettsboken.

Dommeren minnet videre om rettens retningslinjer for behandling av sivile saker, som partene bør gjøre seg kjent med.

Rettsmøtet varte fra kl. til kl. .

Retten hevet

[Tilbake til innholdsliste, vedlegg](#)

SKRIFTLIG BEHANDLING ETTER TVISTELOVEN § 9-9 ANDRE LEDD

Regelverket

Partene kan med rettens samtykke avtale at avgjørelsen skal treffes på grunnlag av skriftlig behandling eller av en kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte. Samtykke kan bare gis hvor det vil gi en mer effektiv og prosessøkonomisk behandling.

Når kan skriftlig behandling være aktuelt?

Helt eller delvis skriftlig behandling er særlig aktuelt der saken bare gjelder rettsanvendelsen eller den bare i liten grad reiser faktiske spørsmål hvor umiddelbar bevisføring er av vesentlig betydning.

At det er behov for bevisføring medfører ikke i seg selv at det ikke kan besluttes skriftlig behandling. En bevisvurdering av dokumentbevis kan ofte skje forsvarlig også etter en skriftlig behandling. Det avgjørende er om hensynet til umiddelbar bevisføring – i praksis behovet for å høre parter og vitner direkte – gjør at skriftlig behandling ikke er forsvarlig.

Hensynet til omkostninger og ressursbruk vil være et sentralt moment i vurderingen av om skriftlig behandling bør skje. Dersom partenes kostnader ved å utarbeide de skriftlige innleggene i saken – og eventuelt gjennomføre et rettsmøte med muntlig behandling – overstiger kostnadene ved en normal saksbehandling med avsluttende muntlig hovedforhandling, vil det være et tungtveiende moment mot skriftlig behandling.

Forarbeidene forutsetter at (hel eller delvis) skriftlig behandling kan være særlig aktuelt i kompliserte forretningsjuridiske saker, inspirert av voldgiftsprosesser med en kombinasjon av skriftlige innlegg og muntlige forhandlinger.

Den praktiske gjennomføringen av skriftlig prosess

Hovedtrekkene i en skriftlig behandling er som følger:

- Med partene samtykke kan retten beslutte skriftlig behandling, normalt i planleggingsmøtet eller kort tid i etterkant av dette.
- Partene får frist til et første innlegg, ev. at stevning og tilsvær utgjør første innlegg.
- Partene får frist til å inngi ytterligere ett innlegg. Retten vil normalt gi frist for et eventuelt andre innlegg samtidig som det gis frist for det første innlegget.
- Dersom partene vil at retten skal bygge på tidligere inngitt skriftlig bevismateriale kan partene vise til disse bevisene i de skriftlige innleggene. Bevisene kan også legges ved som bilag til de skriftlige innleggene, dersom det er mer hensiktsmessig. Det er bare bevis som det er vist til eller som er fremlagt på denne måten som vil utgjøre en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. I tillegg kan tingretten bygge på det som fremkommer i et eventuelt rettsmøte, se nedenfor.
- Med partene samtykke kan retten beslutte at det – etter inngivelsen av de skriftlige innleggene – skal holdes et rettsmøte til muntlig behandling av ett eller flere enkeltspørsmål. Beslutningen om å avholde rettsmøte vil normalt tas samtidig med at det besluttes skriftlig behandling, men kan også gjøres senere. Rettsmøtet kan for eksempel behandle:
 - Parts- og vitneavhør
 - Avsluttende innlegg (prosedyrer)

- Retten kan be om at det til rettsmøtet utarbeides et faktisk utdrag som inkluderer de dokumenter og bevis som utgjør avgjørelsesgrunnlaget i saken. Retten kan også be om at det utarbeides et felles juridisk utdrag.
- Eksempler på besluttet prosess med skriftlig behandling og skriftlig behandling i kombinasjon med et påfølgende rettsmøte finnes **her**.

KORTFATTEDE REDEGJØRELSE OM FAKTISKE FORHOLD – TVISTELOVEN § 9-9 FJERDE LEDD

Regelverket

Tingretten kan pålegge saksøkeren part å lage «en kortfattet kronologisk eller annen systematisert redegjørelse for det faktiske forhold eller deler av dette», se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd. Tingretten kan gjøre dette i «saker med et uoversiktlig faktisk forhold». Saksøkte plikter å gi et skriftlig svar på saksøkerens redegjørelse, med angivelse av «hvilke deler av den faktiske beskrivelse som akseptere, og hvilke deler som ikke godtas». Tingretten kan oppfordre partene til å samarbeide om redegjørelsene, men det er ikke noe krav.

Redegjørelsene inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken, se tvisteloven § 29-16 første ledd. Tingretten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsene i forkant av hovedforhandlingen. Det er i hovedforhandlingen ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i redegjørelsen (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.

Når kan redegjørelser for faktiske forhold være aktuelt?

Redegjørelser for faktiske forhold kan blant annet være aktuelt i følgende tilfeller:

- Når saksforholdet er **omfattende** og/eller hele eller deler av saksforholdet er **uoversiktlig**
- Når det er behov for å gjennomgå **omfattende dokumentasjon** knyttet til ett tema – for eksempel forvaltningspraksis eller skadetilfeller innenfor et gitt område.

Den praktiske gjennomføringen

Et hovedspørsmål ved utarbeidelsen av skriftlige redegjørelser er om det skal legges opp til at partene skal samarbeide om en felles redegjørelse. For retten vil det kunne være en fordel å få en redegjørelse som er omforent. Det er imidlertid en risiko for at partene vil bruke uforholdsmessig mye tid på å bli enige om redegjørelsen. Det er også en risiko for at den redegjørelsen de blir enige om blir knapp og generell, og dermed ikke gir retten så mye hjelp og veiledning. Ofte vil det derfor være mer naturlig å pålegge saksøkeren å utarbeide redegjørelsen, og så gi saksøkte en frist til å gi et svar med angivelse av hva i redegjørelsen som godtas og hva som ikke godtas.

Hovedelementene i en prosess med utarbeidelse av skriftlige redegjørelser, kan være:

- Saksforberedende dommer tar opp spørsmålet om skriftlige redegjørelser med partene, normalt i planleggingsmøtet. Retten beslutter – etter å ha hørt partenes syn – om det skal inngis skriftlige redegjørelser.
- Saksøker gis en frist til å utarbeide en skriftlig redegjørelse. Retten fastsetter – i dialog med partene – hva redegjørelsen skal omfatte. Retten kan også fastsette andre direktiver for utformingen, for eksempel om den skal være kronologisk, maksimalt omfang mv.
- Saksøkte gis en påfølgende frist til å svare på redegjørelsen, med angivelse av hva som godtas og hva som ikke godtas.
- Redegjørelsen(e) inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. Retten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsen(e) før hovedforhandlingen. Under hovedforhandlingen er det ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i redegjørelsene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.

- Et eksempel på en besluttet prosess med skriftlige fremstillinger finnes [her](#).

SKRIFTLIGE REDEGJØRELSE OM DELER AV DE FAKTISKE ELLER RETTSLIGE SPØRSMÅL I SAKEN – TVISTELOVEN § 9-9 TREDJE LEDD

Regelverket

Dersom saken reiser særlig kompliserte rettslige eller faktiske spørsmål kan tingretten bestemme at partene skal inngi skriftlige redegjørelser for disse avgrensede spørsmålene, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd. Retten kan bestemme dette hvis «det er nødvendig for å få et vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag og prosessøkonomiske hensyn ikke taler imot det». Dersom en part motsetter seg å lage en slik skriftlig fremstilling, avgjøres spørsmålet ved kjennelse.

Fremstillingene inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken, se tvisteloven § 9-9 første ledd. Tingretten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsene i forkant av hovedforhandlingen. Det er under hovedforhandlingen ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i fremstillingene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.

Når kan skriftlige redegjørelser være aktuelt?

Skriftlige redegjørelser kan være aktuelt blant annet i følgende tilfeller:

- Når saken reiser særlig **kompliserte faktiske eller rettslige spørsmål** som det er vanskelig å belyse forsvarlig bare gjennom en muntlig forhandling.
- Når skriftlige innlegg i vesentlig grad kan bidra til at den muntlige **hovedforhandlingen kortes inn**.
- Der det er **tvist om forståelsen av en EØS- eller menneskerettsregel** – og det er behov for å undersøke hvordan rettsstillingen er i andre konvensjonsstater.
- Der det er behov for å redegjøre for **fagkyndige spørsmål**. Slike fagkyndige redegjørelser kan kombineres med forklaringer fra sakkyndige vitner under hovedforhandlingen.
- Om det foreligger årsakssammenheng i et erstatningssøksmål, utmåling av erstatning for tapt forsørger/framtidig inntektstap.

Den praktiske gjennomføringen

Fremgangsmåten der en eller begge parter skal inngi skriftlige fremstillinger vil avhenge av behovene i den enkelte sak. Hovedelementene vil gjerne være:

- Saksforberedende dommer tar opp spørsmålet om skriftlige redegjørelser med partene, normalt i planleggingsmøtet. Dersom en part motsetter seg å utarbeide en skriftlig redegjørelse, avgjør saksforberedende dommer dette ved kjennelse.
- En eller begge parter gis frist til å utarbeide en skriftlig redegjørelse. Retten fastsetter – i dialog med partene – hva redegjørelsen skal omfatte. Retten kan også fastsette andre direktiver for utformingen, for eksempel maksimalt omfang.
- Dersom bare en av partene ble pålagt å utarbeide en skriftlig fremstilling, vil det normalt være naturlig at den andre parten gis en etterfølgende frist til å kommentere fremstillingen.
- Redegjørelsen(e) inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. Retten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsen(e) før hovedforhandlingen. Under hovedforhandlingen er det ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i redegjørelsene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.
- Et eksempel på en besluttet prosess med skriftlige redegjørelser finnes [her](#).

HEL ELLER DELVIS SKRIFTLIG BEHANDLING ETTER TVISTELOVEN § 9-9 ANDRE LEDD

Avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av en kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte	Det er enighet om at avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av en kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte, idet dette gir en mer effektiv og prosessøkonomisk behandling av saken. Følgende prosess ble besluttet: <u>Skriftlige innlegg</u> Det skal inngis skriftlige innlegg som grunnlag for rettens avgjørelse. Det er enighet om at stevning og tilsvær er del av de skriftlige innleggene. Partene/saksøker/saksøkte fikk frist til dato for å inngi ytterligere ett innlegg. Innleggene skal omhandle [...] <u>Dokumentbevis</u> Det skal påpekes hva de enkelte dokumentene som påberopes omhandler og tydeliggjøres hvilke deler av dokumentet som er særlig relevant. <u>Rettskilder</u> Frist for juridisk utdrag settes til dato. <i>[Behovet for juridisk utdrag vurderes konkret]</i> <u>Muntlig rettsmøte:</u> Rettsmøte til muntlig behandling er fastsatt til dato. I rettsmøtet skal følgende behandles: <i>(alternativer eller i kombinasjon)</i> - Parts- og vitneavhør Saksøker/saksøkte: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om:
---	--

	- Avsluttende innlegg (prosedyrer) og replikk/duplikk I rettsmøtet skal det ikke føres bevis om faktiske forhold som er dekket av den skriftlige behandlingen. Sakskostnadsoppgaver fremlegges ved rettsmøtets oppstart.
Avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av helt skriftlig behandling	Det er enighet om at avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av helt skriftlig behandling, idet dette gir en mer effektiv og prosessøkonomisk behandling av saken. Følgende prosess ble avtalt: <u>Skriftlige innlegg</u> Det skal inngis skriftlige innlegg som grunnlag for rettens avgjørelse. Det er enighet om at stevning og tilsvær er del av de skriftlige innleggene. Partene/saksøker/saksøkte fikk frist til dato for å inngi ytterligere ett innlegg og sakskostnadsoppgave. Innleggene skal uttømmende angi den påstand, de påstandsgrunnlag og de rettsregler som påberopes, med henvisning til sakens dokumentbevis. <u>Dokumentbevis</u> Det skal påpekes hva de enkelte dokumentene som påberopes omhandler og tydeliggjøres hvilke deler av dokumentet som er særlig relevant. <u>Rettskilder</u> Frist for juridisk utdrag settes til dato. <i>[Behovet for juridisk utdrag vurderes konkret]</i>

SKRIFTLIGE FREMSTILLINGER/REDEGJØRELSE ETTER TVISTELOVEN § 9-9 TREDJE OG FJERDE LEDD

Skriftlig redegjørelse om faktiske forhold, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd	Etter drøfting med partene besluttet retten å pålegge saksøkeren å utarbeide en kortfattet skriftlig redegjørelse for faktiske forhold. Det ble avtalt at redegjørelsen skal være en kortfattet kronologisk fremstilling av [hele eller deler av saksforholdet]. Saksøkte ble pålagt å svare på denne med angivelse av hvilke deler som aksepteres og hvilke som ikke aksepteres, og i tilfelle opplyse om hvilket faktisk forhold som de i stedet mener er riktig. Saksøker fikk frist til dato for å levere til retten sin skriftlige redegjørelse, og saksøkte fikk frist til dato med sitt svar. Redegjørelsene vil være en del av rettens avgjørelsesgrunnlag på lik linje med den muntlige behandlingen i hovedforhandlingen, se tvisteloven § 9-9 første ledd. Retten vil ha satt seg inn i redegjørelsen før hovedforhandlingen. Retten vil legge omforent faktisk forhold etter redegjørelsene til grunn. Under hovedforhandlingen er det derfor ikke nødvendig å føre bevis (dokumentbevis eller forklaringer) om slike faktiske forhold. Bevisførselen skal konsentreres om faktiske forhold som er omtvistet.
Skriftlig redegjørelse om særlig kompliserte rettslige eller faktisk spørsmål, se tvisteloven § 9-9 tredje ledd	Etter drøfting med partene besluttet retten at partene skal utarbeide skriftlige redegjørelser om særlig kompliserte rettslige/faktiske spørsmål. Retten mener slike redegjørelser er nødvendig for å få et vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag og at prosessøkonomiske hensyn ikke taler mot det. Partene var enige i dette. [Alt: X og/eller Y motsatte seg at det skulle utarbeides skriftlige redegjørelser. Retten har derfor i egen kjennelse avgjort spørsmålet] Saksøkeren/saksøkte pålegges å utarbeide en skriftlig redegjørelse som skal omhandle [...] <i>[Eks; Om det foreligger årsakssammenheng i et erstatningssøksmål, utmåling av erstatning for tapt forsørger/framtidig inntektstap etc.]</i> Saksøkte/saksøker ble pålagt å svare på denne med angivelse av

	hvilke deler som aksepteres og hvilke som ikke aksepteres, og i tilfelle opplyse om hvilke rettslige/faktiske forhold som de i stedet mener er riktige. Saksøker/saksøkte fikk frist til dato for å levere til retten sin skriftlige redegjørelse, og saksøkte/saksøker fikk frist til dato med sitt svar. Redegjørelsene vil være en del av rettens avgjørelsesgrunnlag på lik linje med den muntlige behandlingen i hovedforhandlingen, se tvisteloven § 9-9 første ledd. Retten vil ha satt seg inn i redegjørelsen før hovedforhandlingen. Retten vil legge omforent faktisk forhold etter redegjørelsene til grunn. Under hovedforhandlingen er det derfor ikke nødvendig å føre bevis (dokumentbevis eller forklaringer) om slike faktiske forhold. Bevisførselen skal konsentreres om faktiske forhold som er omtvistet.
--	---

Møtedeltakere: Dommeren og prosessfullmektigene

Møtet ble holdt som fjernmøte med videooverføring / i rettens lokaler.

Ingen hadde innvendinger mot dommerens habilitet.

Formålet med møtet er å planlegge gjennomføringen av hovedforhandlingen, som er berammet dato.

Spørsmål til behandling		Partenes synspunkter og rettens beslutninger
1.	Gjennomgang av foreslått utkast til tidsplan	Utkast til tidsplan ble gjennomgått. Det gjøres slik endring:
2.	Bruk av utdrag, disposisjoner og hjelpedokumenter	Prosessfullmektigene har mottatt dokumentutdrag i aktørportalen. Partene utarbeider skriftlige disposisjon til bruk under sine innlegg, med utdragshenvising. Saksøker vil utarbeide følgende hjelpedokument: Saksøkte vil utarbeid følgende hjelpedokument: Hjelpedokumenter forutsettes forelagt motparten i forkant. Retten ber om å få disposisjoner og hjelpedokumenter i Aktørportalen.
3.	Opplegget for saksframstilling og konsentrasjon i hovedforhandlingen	Saksøkeren gir en konsentrert saksframstilling og fører dokumentbevis. Saksøkte redegjør deretter for sitt syn og fører sine dokumentbevis. Dokumentasjon av dokumentbevis skal under hovedforhandlingen i hovedsak skje ved at det påpekes hva et dokument omhandler, og at det vises til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når dokumentasjonen skjer på denne måten, inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon.

		Alt 1: Partene var enige om at retten før oppstart av hovedforhandlingen vil sette seg godt inn i følgende dokumenter/deler av dokumenter: [...] Alt 2: Saksøkeren/saksøkte skal innen dato sende inn en omforent liste som presist angir hvilke dokumenter/deler av dokumenter som partene er enige om at retten skal sette seg godt inn i før oppstart av hovedforhandlingen. Under saksframstillingen bør partene presentere de rettslige spørsmålene saken reiser, men ikke komme med omfattende rettslig argumentasjon.
4.	Gjennomføring av parts- og vitneavhør	Det skal ikke føres bevis om forhold som partene er enige om, med mindre dette er nødvendig for å sikre rettens forståelse av saken. Varslede parts- og vitneforklaringer ble gjennomgått. Det gjøres slik endring: Parts- og vitneforklaringer skal konsentreres om tvistepunktene i saken. Det bes opplyste hvilke deler av saken det enkelte vitne er tenkt å belyse før det forklarer seg. Prosessfullmektigene anmodes om å foreta en målrettet utspørring av parter / vitner. Ledende spørsmål og spørsmål som forutsetter et gitt faktum bør unngås, likevel slik at saken må kunne settes i kontekst ifm spørsmålstillingen. Prosessfullmektigene har et ansvar for å forberede parter/vitner på hvordan forklaringen skal gjennomføres. Det er enighet om at følgende vitner skal forklare seg ved fjernavhør over telefon/som fjernavhør med lyd- og bilde etter reglene i tvisteloven § 21-10:

		Forklaringer fra parter og vitner som har avgitt skriftlige vitneforklaringer begrenses til krysseksaminasjon.
5.	Sakskostnader	Partene skal inngi sakskostnadsoppgaver før oppstart av siste rettsdag. Sakskostnadsoppgaven skal utformes i samsvar med tvisteloven § 20-5.
6.	Avsluttende innlegg mv.	Avsluttende innlegg konsentreres om kommentarer til bevisførselen og sakens rettslige sider. Replikk bør begrenses til det i saksøktes prosedyre som foranlediger ytterligere behandling. Replikken skal ikke være en gjentakelse eller videreføring av saksøkerens prosedyre. Duplikk bør begrenses til å kommentere spørsmål som er behandlet under replikken.
7.	Andre forhold av betydning for gjennomføring av hovedforhandlingen	Spørsmål som tas opp dersom saken gir grunn til det. • Tolkebehov? • Skal det gjennomføres befaringsbefaring? Dersom befaringsbefaring – avtal praktisk gjennomføring; transport, vitneførsel på stedet/i retten mv. • Bør hovedforhandlingen gjennomføres på en særskilt måte, f.eks. rekkefølgen av innlegg eller bevisførsel? • Sikkerhet: Er det spesielle forhold som det er viktig å være oppmerksom på/tiltak som bør vurderes? • Evt. møteplikt / fullmakt / representasjon. • Avklare evt. taushetsplikt, hvem ordner med evt. fritak. • Er det ytterligere spørsmål som bør avklares ?

Dommeren erklærte møtet for avsluttet og opplyste at rettsboken vil bli gjort tilgjengelig i Aktørportalen. Retten forutsetter at prosessfullmektigene gjør partene kjent med rettsboken.

Rettsmøtet varte fra kl. (...) til kl. (...).

Retten hevet

SakDommerNavn

Mal – Sluttinnlegg

Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

SLUTTINNLEGG

TIL

(...) TINGRETT

Sluttinnlegget skal kort angi den påstand, de påstandsgrunnlag og de rettsregler som påberopes, samt de bevis parten vil føre. Sluttinnlegget skal være kort og poengtert. Merk at allmennheten har rett til innsyn i sluttinnlegget.

Saksøker nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøker nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saksøkt nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Saksøkt nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saken gjelder: Eksempeltekst: Krav om prisavslag ved kjøp av bolig

1 INNLEDNING

Eksempeltekst: Det vises til rettsbok fra planmøte punkt [...] hvor det er satt frist for sluttinnlegg til [dato]

2 PÅSTAND

Eksempeltekst:

- 1. (Navn på de saksøkte) dømmes som solidarisk ansvarlige til å betale Peder og Kari Ås kr 550.000,- med tillegg av lovens forsinkelsesrenter fra [] og til betaling skjer.*
- 2. Navn på de saksøkte) dømmes som solidarisk ansvarlige til å betale Peder og Kari Ås sakens kostnader.*

3 PÅSTANDSGRUNNLAG OG RETTSREGLER

Sluttinnlegget skal kort og poengtert angi det påstandsgrunnlaget og de rettsreglene som påberopes. Det er ikke nødvendig å vise til andre rettskilder enn de helt sentrale. Sluttinnlegget skal ikke være en skriftlig prosedyre.

Eksempeltekst: Etter Peder og Kari Ås' syn er det grunnlag for mangelskrav etter [..lov § ..] og [§ ..]. De krever prisavslag for tap ved [] i samsvar med [..lov § ..].

4 BEVIS

Sluttinnlegget skal kort angi de bevisene parten vil føre. For dokumentbevis er normalt tilstrekkelig å si at man vil føre de bevisene som er fremlagt i saken. I tillegg må de vitner, herunder sakkyndige vitner, som er meldt angis. Det kan også være hensiktsmessig å opplyse om det skal avgis partsforklaring, og eventuelt om det skal føres andre bevis, for eksempel befaring.

Eksempeltekst:

De dokumentbevisene som er fremlagt i saken vil bli påberopt.

Saksøkerne vil i tillegg føre følgende vitne:

Vitne 1: *Eiendomsmegler Hans Tastad, Liavegen 1, 1112 Storvik*

Sluttinnlegget er signert og lastet opp i Aktørportalen.

(Sted), (dato)

(Navn)
advokat(fullmektig)

Tidsplan

Dag 1

Rettens klarlegging	09:00 – 09:15
Saksfremstilling saksøker	09:15 – 10:15
Pause	10:15 – 10:30
Saksfremstilling saksøkte	10:30 – 11:15
Saksøkers forklaring	11:15 – 12:00
Lunsjpause	12:00 – 12:30
Saksøktes forklaring	12:30 – 13:15
Pause	13:15 – 13:30
Vitne/sakkyndig	13:30 – 14:30
Pause	14:30 – 14:45
Vitne/sakkyndig	14:45 – 15:45

Tidsplanen skal angi tidsbruk for hvert vitne, ikke samlet tidsbruk for all vitneførsel. Det må derfor settes inn en linje for hvert vitne.

Dag 2

Prosedyre saksøker	09:00 – 10:00
Pause	10:00 – 10:15
Prosedyre saksøkte	10:15 – 11:15
Replik/Duplikk	11:15 – 11:25
Sakskostnader	11:25 – 11:30

SAKSFREMSTILLING

v/ advokat Marte Tastad

Sak nr.

23-123456TVI-TOSL/07

Eksempel på oppsett av saksfremstilling for saksøkeren i en sak i tingretten som gjelder krav om prisavslag ved kjøp av fast eiendom.

1 INNLEDNING

1.1 Twistegjenstand – hva saken gjelder

1.2 Sakens hovedspørsmål

- Foreligger det en mangel?
- Har Ås reklamert i tide?

Kan være aktuelt å forklare i mer omfattende saksfremstillinger.

2 KORT OM SAKENS RETTSLIGE RAMME

2.1 Oversikt over rettsområdet vi er på

2.2 De rettsregler som kommer til anvendelse

3 SAKENS FAKTISKE SIDER

3.1 Sakens parter – hvem er disse?

3.2 Sakens bakgrunn/forhistorie

Herunder redegjøre for at det er sendt søksmålsvarsel, og om saken evt. har vært behandlet/pådømt i forliksrådet. Vanligvis vil det ikke være nødvendig å gå direkte inn på dokumentasjonen for søksmålsvarslet og forliksrådsbehandlingen fordi det i seg selv ikke er omtvistet.

3.3 Kronologisk fremstilling (alternativt: en tematisk fremstilling)

Gjennomgang av aktuelle dokumentbevis – dokumentene som skal påvises bør regnes opp i disposisjonen og angis ved henvisning til side i dokumentsamlingen – eksempelvis slik:

Kjøpekontrakt 1. juni 2020 punkt 4

DS s. 24

4 ANGI HVILKE YTTERLIGERE BEVIS SOM VIL BLI FØRT FOR Å BELYSE SAKSFORHOLDET

Parts- og vitneforklaringer, sakkyndige, befaring osv.

5 PÅSTANDSGRUNNLAGENE

En kort forklaring som viser hvordan de henger sammen med den faktiske fremstillingen – hvis det ikke allerede er blitt dekket av punktene 2 og 3 – merk at mer omfattende juridisk argumentasjon og rettskildegjennomgang normalt passer bedre i prosedyren.

6 PÅSTAND

Vanligvis som i sluttinnlegget.

AVSLUTTENDE INNLEGG

v/ advokat Marte Tastad

Sak nr.

23-123456TVI-TOSL/07

Eksempel på oppsett av prosedyre for saksøkeren i en sak i tingretten som gjelder prisavslag ved kjøp av bolig

1 INNLEDNING

1.1 Sakens hovedspørsmål

- Har leiligheten en mangel?
- Har Ås reklamert i tide?

1.2 Opplegget videre

Kan være aktuelt å forklare i mer omfattende saksfremstillinger.

2 MANGELSESPØRSMÅLET

2.1 Avhendingslova § 3-2 generelle krav til tilstanden

• Lovens ordlyd	JU s. #
• Om «forventa» - Ot.prp. nr. 66 (1990-91) side #	JU s. #

2.2 Hovedtrekk fra bevisførselen

- Observasjoner fra befaringen
- Takstmann Flinks forklaring

2.3 Delkonklusjon: Leilighetens tilstand avvek fra det Ås kunne regne med**2.4 Avhendingslova § 3-9 - Betydningen av at leiligheten ble solgt «som den er»**

- Lovens ordlyd JU s. #
- HR-2017-1073-A JU s. #

2.5 Konklusjon: ...**3 REKLAMASJONSSPØRSMÅLET****3.1 Avhendingslova § 4-19 reklamasjon**

- Lovens ordlyd JU s. #
- Om «burda ha oppdaga» - Ot.prp. nr 66 (1990-91) side # JU s. #

3.2 Hovedtrekk fra bevisførselen

- Ås oppdaget rent faktisk forholdet først ... (ubestridt)
- Kan ikke med rimelighet kreves at Ås skulle avdekket dette tidligere

3.3 Konklusjon: Det er reklamert i tide**4 OPPSUMMERING**

- Det foreligger en mangel
- Ås har reklamert i tide
- Ikke bestridt at Ås som kjøper da har krav på forholdmessig prisavslag etter avhendingslova § 4-12
- Partene er enige om at et forholdsmessig prisavslag utgjør ... kroner

5 PÅSTAND

Vanligvis som i sluttinnlegget og innledningsforedraget.

Mal – ankeerklæring

Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

ANKEERKLÆRING
TIL
(...) LAGMANNSRETT

Anken er rammen for lagmannsrettens behandling av saken. Anken skal være uttømmende og oversiktlig. Den bør skrives i klarspråk og være kortfattet, normalt 5-6 sider. Etterfølgende prosesskriv skal konsentreres om merknader til motpartens fremstilling i anketilsvaret.

**Tingrettens
saksnummer:**

Ankende part nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Ankende part nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Ankemotpart nr. 1: (Navn)
(Adresse)

Ankemotpart nr. 2: (Navn)
(Adresse)

Prosessfullmektig: Advokat(fullmektig) (navn)
(Advokatfirma)
(Adresse)

Saken gjelder: Eksempeltekst: Krav om prisavslag ved kjøp av bolig

1 INNLEDNING

1.1 Om tingrettens dom

Angi gjerne når avgjørelsen med forkynningsskjema ble lagt ut i Aktørportalen, og at ankeerklæringen er inngitt innen ankefristen.

Eksempeltekst: ... tingrett avsa [dato] dom i sak om krav om prisavslag etter kjøp av bolig.

Dommen har slik domsslutning:

- 1) ...
- 2) ...

Anken gjelder ...

Angi om anken gjelder bevisbedømmelsen, rettsanvendelsen og/eller saksbehandlingen. Ankeerklæringen skal angi det kravet ankesaken gjelder, jf. tvisteloven § 29-9 (3) bokstav e. Dersom bare enkelte av kravene som ble gjort gjeldende for tingretten, påankes til lagmannsretten, må dette oppgis. Ankegrunnene presiseres nedenfor med tydelig angivelse av hvilke feil som anføres ved tingrettens dom.

1.2 PROSESSUELLE FORHOLD

1.2.1 Ankesummen

Eksempeltekst: Ankesummen er kr. 550.000, jf. tvisteloven § 29-13.

Alternativt: Begrunn hvorfor det bør gis samtykke til å ta anken til behandling, sml. § 29-13 (1) annen setning.

1.2.2 Rettsmekling

Eksempeltekst: Peder og Kari Ås er positivt innstilt til å gjennomføre rettsmekling i saken.

1.2.3 Den videre behandling av anken

Angi saksøkers syn på tidsavsetting til hovedforhandling. Som hovedregel bør det være kortere tid enn i tingretten.

Angi om saken helt eller delvis er egnet for skriftlig behandling. Gjør ev. rede for andre prosessuelle forhold, som

- *Om det kreves at retten settes med (fagkyndige eller alminnelige) meddommere*
- *Om det kreves opphevelse av tingrettens dom uten ankeforhandling, jf. tvisteloven § 29-12*

Eksempeltekst: Det antas at hovedforhandling vil kunne gjennomføres på en dag.

2 DE FAKTISKE FORHOLDENE I SAKEN

Angi om tingrettens faktiske beskrivelse kan legges til grunn for behandlingen i lagmannsretten. Eventuelt om den kan legges til grunn med suppleringer.

Eksempeltekst: Tingrettens beskrivelse av saksforholdet i dommen side 2 – 4 kan legges til grunn så langt den rekker. Det er imidlertid nødvendig å supplere denne beskrivelsen.

...

Suppleringen bør derfor konsentrere seg om de faktiske forholdene som er sentrale for lagmannsrettens vurdering av de feilene som ankende part mener tingretten har begått. Få frem på hvilke punkter parten er enig og uenig i tingrettens bevisbedømmelse. Den nærmere bearunnelsen for eventuell uenighet bør behandles nedenfor under ankegrunnene.

3 ANKEGRUNN(ENE)

Beskrivelsen må inneholde den faktiske og rettslige begrunnelsen for at det foreligger feil, jf. tvisteloven § 29-9 (3) bokstav g. Ankeerklæringen må altså konkretisere hva som er feil ved avgjørelsen, og hvorfor. Graden av konkretisering må ses i lys av at formålet med beskrivelsen er å gi motparten og retten den nødvendige informasjonen om hva som vil bli påberopt jf. tvisteloven § 29-9 (4). Det er ikke tilstrekkelig å anføre at anken gjelder bevisbedømmelsen og rettsanvendelsen, og at de samme anførsler og bevis som for tingretten gjøres gjeldende. Er det flere ankegrunner, kan de gjerne beskrives i egne underkapitler. Beskrivelsen må også peke på hva som i tilfellet er en ny faktisk eller rettslig begrunnelse, jf. tvisteloven § 29-9 (4).

Eksempel: Anken gjelder bevisbedømmelsen og rettsanvendelsen.

Det anføres at tingretten uriktig har kommet til at det på visningen ble gitt opplysninger om feil helning på baderomsgulvet. Tingretten har videre anvendt en uriktig norm i vurderingen av hva Peder og Kari Ås «kjente til eller måtte kjenne til då avtala vart inngått», jf. avhendingslova § 3-10.

...

4 BEVIS

Ankeerklæringen skal oppgi de bevisene som vil bli ført, jf. tvisteloven § 29-9 (4) bokstav h. For dokumentbevis ført for tingretten, er det tilstrekkelig å vise til at bevisene for tingretten vil bli ført på ny. Nye dokumentbevis merkes og nummereres som bilag

Eksempeltekst:

4.1 Dokumentbevis

Peder og Kari Ås vil for lagmannsretten føre de samme dokumentbevis som for tingretten.

Som nye dokumentbevis fremlegges

Bilag 1: Brev datert 2. april 2021 fra Peder Ås til Marte Kirkerud

Bilag 2: Brev datert 4. april 2021 fra Marte Kirkerud til Peder Ås

Brevene viser at ...

Det skal klargjøres hvem som skal avgi vitneforklaring, og det er ikke tilstrekkelig å vise til «de samme vitner» som i tingretten.

Merk at det kort skal angis hva vitnet skal forklare seg om, jf. tvisteloven § 21-6 annet ledd.

Eksempeltekst:

4.2 Partsforklaringer og vitnebevis

Det vil bli gitt partsforklaring fra x og y.

De følgende vitnene som forklarte seg for tingretten vil også gi forklaring for

lagmannsretten:

Vitne 1: Peder Ås, Liavegen 2, 1112 Storvik

Vitnet vil forklare seg om ...

Følgende nye vitner vil forklare seg for lagmannsretten:

Vitne 2: Marte Kirkerud, Liavegen 1, 1112 Storvik

Vitnet vil forklare seg om ...

Vitnet/ene møter frivillig etter innkalling fra denne siden / Vitnet/ene vil bli innstevnet fra denne siden.

4.3 Begjæringer om bevistilgang

*Dersom ankende part vil fremsette begjæringer om bevistilgang eller stille spørsmål om dokumentbevis, bør dette gjøres i ankeerklæringen.
En begjæring om tilgang til eller spørsmål om dokumentbevis må spesifiseres slik at det er klart hvilke dokumenter kravet gjelder, se tvisteloven § 26-6 første ledd. Dersom det er flere begjæringer om bevistilgang, bør disse nummereres, gjerne i en egen tabell.*

5 SAMTYKKE TIL Å FREMME ANKEN

Dersom det er sak om formuesverdier og ankesummen er under 250.000 kroner, bør det under et eget punkt gis en begrunnelse for hvorfor lagmannsretten bør fremme anken. Dersom det er tvil om ankesummen er oppfylt, bør det redegjøres for ankende parts syn på dette spørsmålet.

6 PÅSTAND

Påstanden for ankeinstansen kan som hovedregel ikke gå ut på noe mer enn påstanden som ble nedlagt for underinstansen, se tvisteloven § 29-8 første avsnitt første punktum og § 29-4 tredje avsnitt.

Eksempel 1

- 1. (Ankemotparten(e)) dømmes til å betale til (ankende part(er)) kr (beløp) med tillegg av forsinkelsesrenter fra (dato) til betaling skjer.*
- 2. (Ankemotparten(e)) dømmes til å betale sakskostnadene til (ankende part(er)).*

Eksempel 2

- 1. (Resultatet ankende part(er) krever)*
- 2. ((Ankemotparten(e)) dømmes til å betale sakskostnadene til (ankende part(er)).*

Eksempel 3 (mest aktuelt hvis anken bare gjelder saksbehandlingen)

- 1. (Dommen/Kjennelsen/Beslutningen) til (underinstansen) oppheves.*
- 2. Saken avvises.*
- 3. (Ankemotparten(e)) dømmes til å betale sakskostnadene til (ankende part(er)).]*

Påstanden er det domsresultat som ankende part ønsker å oppnå i lagmannsretten. Merk at påstanden må utformes i samsvar med hva det er mulig å få dom for. Påstanden for ankeinstansen kan som hovedregel ikke gå ut på noe mer enn påstanden som ble nedlagt for underinstansen, jf. tvisteloven § 29-8 første avsnitt første punktum og § 29-4 tredje avsnitt.

Ankeerklæringen er signert og lastet opp i Aktørportalen.

(Sted), (dato)

(Navn)
advokat(fullmektig)

Mal – anketilsvar

Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

ANKETILSVAR

TIL

(FYLL INN) LAGMANNSRETT

Dato:	(...)
Saksnummer i (...) tingrett:	(...)
Ankende part nr. 1:	(Navn) (Adresse)
Ankende part nr. 2:	(Navn) (Adresse)
Ankende part nr. 3:	(Navn) (Adresse)
Prosessfullmektig:	Advokat (navn) (Advokatfirma) (Adresse)
Ankemotpart nr. 1:	(Navn) (Adresse)
Ankemotpart nr. 2:	(Navn) (Adresse)
Ankemotpart nr. 3:	(Navn) (Adresse)
Prosessfullmektig:	Advokat (navn) (Advokatfirma) (Adresse)
Saken gjelder:	(helt kort angivelse av temaet, for eksempel: krav i kontraktsforhold)

1 Innledning

Angi gjerne når tingrettens brev med frist for inngivelse av anketilsvar ble mottatt, og fastslå kort at anketilsvaret er inngitt til rett tid.

Dersom det er aktuelt å kreve at anken skal avvises fordi den er for sen eller er ufullstendig, eller at anken skal nektes fremmet, kan det også nevnes kort her.

Ankemotpartens overordnede standpunkt til ankeerklæringen og tingrettens avgjørelse bør gå frem her. For eksempel kan det oppgis om ankemotparten i det vesentlige er enig med tingrettens avgjørelse, og om det vil legges ned påstand om at anken forkastes. Dersom det inngis avledet anke, bør dette oppgis her. I så fall er det også vanlig å kalle dokumentet for «Anketilsvar og avledet anke» i ingressen på siden foran.

1.1 Prosessuelle forhold

Her inntas ankemotpartens syn på aktuelle prosessuelle spørsmål, for eksempel

- *hvorvidt saken egner seg for skriftlig behandling i lagmannsretten,*
- *hvorvidt den ankende parten anser det som aktuelt med rettsmekling for lagmannsretten. Hvis rettsmekling ikke er aktuelt, bør det begrunnes*
- *hvor lang tid som ev. bør settes av til muntlig ankeforhandling. Som hovedregel bør det være kortere tid enn i tingretten*
- *om det kreves at retten settes med fagkyndige meddommere, ev. alminnelige meddommere*

2 Kommentarer til de faktiske forhold

Angi om tingrettens og den ankende partens fremstilling av faktum er omtvistet, og pek eventuelt på hva uenigheten gjelder. Det er bare behov for å gå inn på de faktiske forholdene dersom det er nødvendig for å gi et riktig bilde av ankemotpartens syn

3 Sakens materiellrettslige side

Her inntas ankemotpartens syn på de ankegrunnene som er angitt i ankeerklæringen. Beskrivelsen bør inneholde den faktiske og rettslige begrunnelsen for ankemotpartens syn, se tvisteloven § 29-11 andre ledd. Vis gjerne til tingrettens drøftelse dersom den er dekkende for oppfatningen til ankemotparten.

Er det flere krav og ankegrunner, bør disse behandles hver for seg.

4 Bevis

Anketilsvaret bør angi de bevisene som vil bli ført, se tvisteloven § 29-11 andre ledd. Er det flere krav og ankegrunner, bør disse behandles hver for seg.

4.1 Dokumentbevis

Dokumentbevis inntas fortløpende og merkes og nummereres som bilag. Det skal være klart hva dokumentbeviset skal godtgjøre. Dokumentbeviset skal være relevant for tvistetemaet. Omfanget av dokumentbevis må stå i forhold til betydningen av tvisten.

For dokumentbevis ført for tingretten, er det tilstrekkelig å vise til at bevisene for tingretten vil bli ført på ny.

Bilag 1: Brev datert 2. april 2021 fra Peder Ås til Marte Kirkerud

Bilag 2: Brev datert 4. april 2021 fra Marte Kirkerud til Peder Ås

4.2 Partsforklaringer og vitnebevis

Det skal kort angis hva vitnet skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd.

Det vil bli gitt partsforklaring fra x og y.

De følgende vitnene som forklarte seg for tingretten vil også gi forklaring for lagmannsretten:

Vitne 1: Marte Kirkerud, Liavegen 1, 1112 Storvik

Vitnet skal forklare seg om ...

Følgende nye vitner vil forklare seg for lagmannsretten:

Vitne 2: Peder Ås, Liavegen 2, 1112 Storvik

Vitnet skal forklare seg om

Alle vitnene møter frivillig etter innkalling fra denne siden./ Vitnet vil bli innstevnet fra denne siden.

5 Anken bør ikke tillates fremmet/nektes fremmet

Dersom kravet til ankesum etter tvisteloven § 29-13 første ledd ikke er oppfylt, eller det kan være tvil om dette, bør ankemotpartens syn på dette begrunnes i et eget kapittel.

Dersom det er aktuelt å kreve at anken nektes fremmet etter tvisteloven § 29-13 andre ledd, bør dette angis og begrunnes i et eget kapittel. Lagmannsretten kan begrense nektelsen til enkelte krav eller ankegrunner.

6 Den videre behandlingen av saken

Her beskrives ankemotpartens syn på den videre behandlingen av saken.

7 Påstand

(Påstanden som legges ned)

[Eksempel 1

- 1. Anken forkastes.*
- 2. (Ankende part(er)) dømmes til å betale sakskostnadene til (ankemotparten(e)).*

Eksempel 2

- 1. Prinsipalt: Anken tillates ikke fremmet/Anken nektes fremmet.*
- 2. Anken forkastes.*
- 3. (Ankende part(er)) dømmes til å betale sakskostnadene til (ankemotparten(e)).*

Dersom det kan være aktuelt at anken nektes fremmet eller blir avvist, er det viktig at anketilsvaret har angitt hvor store sakskostnader ankemotparten krever dekket. Merk at for å tilkjennes mer enn 15 000 kroner ekskl. mva. i sakskostnader, må man inngi sakskostnadsoppgave, se tvisteloven § 20-5 tredje og fjerde ledd. Sakskostnadsoppgaven trenger ikke å være et eget dokument, men kan inntas i den øvrige teksten i anketilsvaret, gjerne etter påstanden. Salær og antall timer må angis, for eksempel slik: «For utarbeidelsen av dette anketilsvaret krever ankemotparten seg tilkjent sakskostnader med 45 000 kroner. Beløpet utgjør i sin helhet salær for 15 timers arbeid.»

Dette anketilsvaret er signert elektronisk.

(Sted), (dato)

(Navn)

advokat

(motpart)

(adresse)

Innkallingen til planmøtet skal inneholde en saksliste tilpasset de særlige problemstillinger saken reiser. Brevutkastet er ment som et utgangspunkt, og må justeres slik at det tydelig fremgår hva som er de sentrale temaene for planmøtet. Er det noe prosessfullmektigene/partene skal forberede seg spesielt på til planmøtet? Utdyp de punktene som er relevante. Ta ut de punktene som ikke er relevante. Det vil som regel være hensiktsmessig med et begrenset antall diskusjonspunkter i innkallingen.

Deres referanse

Vår referanse

Dato

Temaer for planmøte

Etter avtale holdes planmøte i ovennevnte sak **dag dato kl. 0000**.

Møtet vil bli gjennomført som fjernmøte med videooverføring. Oppkoblingsdetaljer for møtet er/vil bli oversendt.

Et godt gjennomført planmøte er vesentlig for å sikre en konsentrert og effektiv behandling av saken i samsvar de grunnleggende hensynene som følger av tvisteloven § 1-1. Det er derfor vesentlig at planmøtet er godt forberedt fra partenes side. Det forventes at prosessfullmektigene før møtet har gjennomgått punktene i innkallingen med sine parter og foretatt nødvendige avklaringer.

I planmøtet ønsker lagmannsretten å behandle:

1. Tvistepunktene i saken

Retten oppfatter at uenigheten i saken gjelder...

Retten oppfatter at det er enighet om...

Retten ber om en klargjøring av ...

2. Skal saken behandles etter særlige regler?

3. Rettsmekling

Det har fremkommet av ankeerklæringen/anketilsvaret/lagmannsrettens kontakt med prosessfullmektigene at ankende part/ankemotparten ønsker / ikke ønsker rettsmekling.

[Alt: Saken er etter sin art egnet for rettsmekling og retten skal beslutte gjennomføring av rettsmekling når saken er egnet for dette. Retten ønsker derfor å drøfte nærmere om partene likevel kan være tjent med rettsmekling.]

4. Kostnader ved saken

Retten har et ansvar for å styre kostnadsnivået i saken. Retten ønsker i planmøtet å diskutere påløpte og forventede kostnader ved saken opp mot tvistesummen og sakens betydning.

5. Parts- og vitneforklaringer

Ankende part har oppgitt vitner og ankemotparten har oppgitt ... vitner. Retten forventer at prosessfullmektigene i planleggingsmøtet kan opplyse om ytterligere vitner vil bli tilbudt.

[**Mulig tillegg:** Det er et behov for en nærmere gjennomgang av hva vitnene skal forklare seg om i lys av sakens tvistepunkter og hvorvidt påberopt vitneførsel står i rimelig forhold til sakens betydning. Dette gjelder særlig vitnene [...]]

6. Dokumentbevis

Er det aktuelt med ytterligere dokumentfremleggelse, herunder sakkyndigbevis?

7. Begjæring om bevistilgang

Det er fremsatt følgende begjæringer om bevistilgang fra ankende part:

	Angivelse av dokumentet som kreves fremlagt	Status
1		
2		

Det er fremsatt følgende begjæringer om bevistilgang fra ankemotparten:

	Angivelse av dokumentet som kreves fremlagt	Status
1		
2		

Prosessfullmektigene må være forberedt på å diskutere håndteringen av begjæringene om bevistilgang i planmøtet.

8. Rettsoppnevnt sakkyndig

Alt 1: Ingen av partene har fremsatt krav om rettsoppnevnt sakkyndig. Retten legger dette til grunn.

Alt 2: Saksøker/saksøkte har fremsatt krav om rettsoppnevnt sakkyndig fordi...

Retten tar sikte på å ta stilling til begjæringen i planmøtet, herunder eventuelle kandidater, fagkyndighet, mandat og innbetaling av forskudd.

9. Behandlingsform/avgjørelsesgrunnlag

I noen tilfeller kan saksbehandlingen effektiviseres ved å ha større innslag av skriftlighet og/eller ved å gjennomføre ankeforhandlingen på en alternativ måte.

Aktuelle alternativer kan være:

- Bruk av «Høyesterettsmodellen» under ankeforhandlingen*
- Hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 29-16 femte ledd.*
- Kortfattet kronologisk eller annen systematisert redegjørelse for det faktiske forhold eller deler av dette, se tvisteloven § 29-16 fjerde ledd, jf. § 9-9 fjerde ledd.*
- Skriftlige fremstillinger om faktiske eller rettslige spørsmål, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd.*

En oversikt over når det kan være aktuelt med skriftlig behandling/redegjørelser og hvordan det kan gjøres, finnes [på intranett/annet sted]

Vurder om noen av alternativene er aktuelle i denne saken, og opplys i så fall i innkallingen at prosessfullmektigene må være forberedt på å diskutere disse spørsmålene i planmøtet. Som vedlegg til innkallingen kan man gjerne også legge ved oversikten vist til ovenfor.

10. Beramming og tidsbruk

Det er reservert tid for ankeforhandlingen [**dato**]. Det er foreløpig satt av [**x dager**].

Berammingstidspunktet og varighet av ankeforhandlingen vil endelig bli fastsatt i planmøtet. [**Alternativt tillegg:** Lagmannsretten ønsker særlig i planmøtet å drøfte proporsjonal tidsramme for ankeforhandlingen i lys av sakens betydning.]

11. Gjennomføringen av ankeforhandlingen - Dokumentasjon

Retten ønsker å drøfte praktisk gjennomføring av ankeforhandlingen innenfor tidsrammen, herunder hvordan dokumentasjonen skal foretas.

12. Alminnelige og fagkyndige meddommere

Alt 1: Ingen har fremsatt krav om meddommere. Retten legger dette til grunn.

Alt 2: Ankende part/ankemotparten har fremsatt krav om fagkyndige meddommere fordi...

Retten tar sikte på å ta stilling til begjæringen i planmøtet, herunder eventuelle kandidater, fagkyndighet, mandat og innbetaling av forskudd.

13. Behovet for flere saksforberedende møter under saksforberedelsen?

14. Når saksforberedelsen skal avsluttes

15. Frist for sluttinnlegg

16. Behov for tolk

17. Faktisk utdrag

18. Juridisk utdrag

19. Fremleggelse og begrunnelse av krav om sakskostnader

20. Særlige spørsmål dersom en part er selvprosederende

21. Andre spørsmål

Innkalling til planmøte i lagmannsretten – med agenda
Veiledningen i blå bokser fjernes før utsending

DOMSTOL
for lagdommer NAVN

NAVN
saksbehandler

Denne planmøtemalen har som diskusjonspunkter forhold som erfaringsmessig bør tas opp i planmøtet. Den må imidlertid tilpasses den enkelte sak. Malen har endel forslag til tekst som kan være utgangspunkt for skriving av referatet fra møtet, en del steder med flere alternativer for ulike løsninger. Det er malen også flere blå bokser med råd og påminnelser til dommeren ved forberedelse og gjennomføring av planmøtet. Disse boksene skal ikke være en del av referatet fra møtet som blir sendt til partene. Boksene fjernes enkelt ved å klikke på boksen, og så trykk Enter eller Delete.

Møtedeltakere: Dommeren og prosessfullmektigene

Møtet ble holdt som fjernmøte med videooverføring/ i rettens lokaler.

Ingen hadde innvendinger mot dommerens habilitet.

Planmøtet skal fastlegge rammene for behandlingen av saken, herunder sette frister for alle prosesshandlinger frem til hovedforhandlingen. Viktigheten av å sette slike frister fremheves, idet det driver saksforberedelsen framover.

Det er viktig at frister overholdes, slik at planer som er lagt i tillit til at fristen vil bli overholdt, ikke må endres. Slike endringer kan medføre betydelig ulempe og merkostnad for partene.

Ved oversittelse av frister kan retten nekte prosesshandlingen foretatt hvis det å tillate prosesshandlingen vil medføre at et rettsmøte må utsettes eller saken vil bli vesentlig forsinket, se tvisteloven § 16-6 tredje ledd. Dette kan for eksempel gjelde oversittelse av frister for å tilby bevis.

Oversittelse av frister kan innebære en forsømmelse med betydning for tilkjennelse av sakskostnader, se tvisteloven kapittel 16 III og § 20-4 bokstav c.

Spørsmål til behandling		Partenes synspunkter og rettens beslutninger
1.	Klargjøring av tvistespørsmålene i saken	Retten har et ansvar for at sakens tvistespørsmål blir klarlagt. Behov for klargjøring kan f.eks. gjelde partenes påstander og standpunkter til faktiske og rettslige spørsmål. Slik klargjøring bidrar til en mer konsentrert og forsvarlig behandling av saken. Twistepunktene i saken – slik de er kommet til uttrykk gjennom ankeerklæring og anketilsvaer sammenholdt med tingrettens dom – ble gjennomgått. Den faktiske framstillingen i tingrettens dom, sidene x til y, legges uprøvd til grunn, med følgende forbehold: <u>Ankende part:</u> [...] <u>Ankemotparten:</u> [...] Etter dette konsentreres ankebehandlingen om følgende twistepunkter (bevissspørsmål og rettsspørsmål): [...] [Eventuelt:] [Part] fikk frist til [dato] for å klargjøre [...] <i>[Behov for klargjøring kan f.eks. gjelde enkelte påstandsgrunnlag eller påstand.]</i>
2.	Skal saken behandles etter særlige regler?	Alt. 1: Nei Alt. 2: Ja <i>[tvisteloven kapittel 36, arbeidsmiljøloven, gruppesøksmål, mv.]</i>

3.	Rettsmekling	Retten skal beslutte rettsmekling når den finner at saken egner seg for det, se tvisteloven § 8-3 første ledd. Bestemmelsen innebærer en plikt for retten til å vurdere om det skal foretas rettsmekling. Hvilken saksforberedelse er nødvendig før rettsmekling? - Dokumentfremleggelse - Erstatningsberegninger - Hvem møter - Skal advokatene holde innledning eller ikke Hvordan vil rettsmeklingen ellers bli gjennomført mv. Alt. 1: Begge parter ønsket rettsmekling. Partene vil bli kontaktet om beramning av rettsmeklingsmøte/ Rettsmekling er berammet til: Alt. 2: Ankende part/ankemotparten ønsker ikke rettsmekling. Begrunnelsen for dette er [...]. Alt. 3: Retten eller partene kan/vil ta opp spørsmålet om rettsmekling på nytt innen
----	--------------	---

4.	Kostnader ved saken	Det følger av tvisteloven § 20-5 at retten skal prøve hva som er «nødvendige kostnader ved saken» og av tvisteloven § 1-1 andre ledd fjerde strekpunkt at «kostnadene [skal] stå i et rimelig forhold til sakens betydning». Dommer bør vurdere konkret om påløpte kostnader for tingretten og forventede kostnader for behandlingen i lagmannsretten – sett opp mot ankesummen /sakens betydning – gir grunn til å diskutere kostnadsbruken ved saken særskilt i planmøtet. I den forbindelse kan dommeren anmode om en redegjørelse for hvor store kostnader som så langt er påløpt i saken og hvor store kostnader man antar vil påløpe i saken i fortsettelsen. Dommeren tok opp forholdet til påløpte og forventede kostnader ved saken sett opp mot ankesummen/sakens betydning. Dommeren ba også om opplysninger om hvor store kostnader som så langt er påløpt i saken og hvor store kostnader man antar vil påløpe i saken i fortsettelsen. Saksøkerens prosessfullmektig opplyste at [...] Saksøktes prosessfullmektig opplyste at [...] Tiltak for å redusere tids- og kostnadsbruk ble vurdert. Følgende ble bestemt: • [...] • [...] •
----	---------------------	--

5.	Parts- og vitneforklaringer	Alle vitner angis, med opplysning om hva de skal forklare seg om, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Hvis dette er tilfredsstillende angitt i ankeerklæring/ anketilsvar, trenger det ikke gjentas her. Aktuelle spørsmål å ta opp: • Er vitneforklaringen relevant for tvistetemaet, jf tvisteloven § 21-7 første ledd? • Står omfanget av vitneforklaringer i forhold til betydningen av tvisten, se tvisteloven § 9-4 andre ledd bokstav f jf. § 21-8? • Er det aktuelt med skriftlige vitneforklaringer, se tvisteloven § 21-12 andre ledd. <u>Ankende part:</u> Partsforklaring: [Alt 1: Ankende part vil føre vitnene som er oppgitt i ankeerklæringen og de skal forklare seg om det som er angitt der. Ankende part forventer ikke å føre flere vitner / I tillegg varslet ankende part følgende vitner: Vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om:] [Alt 2 (ved manglende angivelse av vitner i ankeerklæringen): Ankende part vil for lagmannsretten føre følgende vitner: Vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om:
----	-----------------------------	--

		[For begge alternativer: For vitnene æ, ø og å legges det opp til at disse forklarer seg ved fjernavhør [på videolink]. Ankemotparten hadde ikke innsigelser til dette/Ankemotparten motsatte seg dette.] Ankende part opplyste at de vurderte å føre flere vitner om [angi hvilket område]. Ankende part fikk frist til dato for å melde ev. nye vitner, med opplysning om hva de skal forklare seg om. <u>Ankemotparten:</u> Partsforklaring: [Alt 1: Ankemotparten vil føre vitnene som er oppgitt i anketilsvaret og de skal forklare seg om det som er angitt der. Ankemotparten forventer ikke å føre flere vitner/I tillegg varslet ankemotparten følgende vitner: Vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om:] [Alt 2 (ved manglende angivelse av vitner i anketilsvaret): Ankemotparten vil for lagmannsretten føre følgende vitner: Vitner: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om:] [For begge alternativer: For vitnene æ, ø og å legges det opp til at disse forklarer seg ved fjernavhør [på videolink]. Ankende part hadde ikke innsigelser til dette/Ankende part motsatte seg dette.] Ankemotparten opplyste at de vurderte å føre flere vitner [angi hvilket område]. Ankemotparten fikk frist til dato for å melde ev. nye vitner, med opplysning om hva de skal forklare seg om
--	--	--

6.	Dokumentbevis	Ved fremleggelse av nye bevis for lagmannsretten, skal det angis hva disse bevisene skal godtgjøre, se tvisteloven § 21-6 andre ledd. Er de nye bevisene relevante for tvistetemaet og proporsjonale, se tvisteloven § 21-7 første ledd og § 21-8? <u>Ankende part:</u> I tillegg til dokumentbevis som er fremlagt for tingretten og i ankeerklæringen, vil ankende part fremlegge bevis/sakkyndigbevis om [...]. Ankende part fikk frist til dato for slik fremleggelse. <u>Ankemotparten:</u> I tillegg til dokumentbevis som er fremlagt for tingretten og i anketilsvaret, vil ankemotparten fremlegge nye bevis/sakkyndigbevis om [...]. Ankemotparten fikk frist til dato for slik fremleggelse.
7.	Begjæring om bevilgning, se tvisteloven § 26-6	Begjæring om bevilgning skal utformes slik at det er klart hvilke bevisgjensstander den gjelder og hva bevisene skal underbygge. Dersom det er flere begjæringer om bevilgning, bør disse nummereres, gjerne i en egen en tabell. Eventuell fristfastsettelse kan gjelde - framleggelse, dersom plikten ikke bestrides - nærmere begrunnelse og klargjøring, dersom plikten bestrides - merknader til begjæringen, dersom plikten bestrides Part har framsatt begjæring om: Retten satte frist til dato for motpart til å besvare/kommentere begjæringen

8.	Rettsoppnevnt sakkyndig, se tvisteloven § 25-2.	Retten kan oppnevne sakkyndig når det er nødvendig for å få et forsvarlig faktisk avgjørelsesgrunnlag. Dommeren må vurdere om det skal tas stilling til en begjæring om oppnevning av sakkyndig i planmøtet eller om det skal gjøres i etterkant. Ved vurderingen av om det skal oppnevnes sakkyndig mv. bør dommeren være oppmerksom på «Retningslinjene for sakkyndigarbeid i domstolene». Disse finnes her. Alt. 1: Det er ikke aktuelt med rettsoppnevnt sakkyndig. Alt. 2: Partene er uenige om retten skal oppnevne sakkyndig. Partene gis frist til dato for merknader til dette spørsmålet. Alt. 3: Partene er enige om at retten skal oppnevne sakkyndig. Retten traff slik beslutning:..... Eksempel: Det skal oppnevnes sakkyndig. Partene gis frist til dato for å framsette et omforent forslag til mandat og sakkyndig, med minst to kandidater i prioritert rekkefølge. Partene skal ikke selv kontakte kandidatene på forhånd. Dersom partene ikke kommer til enighet om et omforent forslag innen den gitte tidsfristen, bes partene innen samme frist/en ukes frist om å framsette eget forslag til mandat og sakkyndig, med minst to kandidater i prioritert rekkefølge. Det bes i så fall om at forslagene utveksles mellom partene i forkant, slik at partene (innen fristen) kan kommentere hverandres forslag. Den sakkyndiges rapport bør foreligge senest [4 uker] før ankeforhandlingen. <u>Kostnader til sakkyndig:</u> Alt. 1: Part er ansvarlig overfor retten for kostnadene til sakkyndig. Retten vil innkreve forskudd for kostnader til sakkyndig, jf. rettsgebyrloven § 3. Beløpets størrelse vil avklares av retten etter dialog med den sakkyndige. Alt. 2: Kostnadene til sakkyndig dekkes av staten. Sakkyndig skal være til stede under hele/deler av ankeforhandlingen. Sakkyndig møter fysisk/på lyd og bilde.
----	---	--

9.	Behandlingsform/ avgjørelsesgrunnlag	I noen tilfeller kan saksbehandlingen effektiviseres ved å ha større innslag av skriftlighet og/eller ved å gjennomføre ankeforhandlingen på en alternativ måte. Vurder om det er aktuelt i denne saken. Aktuelle alternativer kan være: • Bruk av “Høyesterettsmodellen under ankeforhandlingen” Hel eller delvis skriftlig behandling, se tvisteloven § 29-16 femte ledd. • Kortfattet kronologisk eller annen systematisert redegjørelse for det faktiske forhold eller deler av dette, se tvisteloven § 29-16 fjerde ledd, jf. § 9-9 fjerde ledd. • Skriftlige fremstillinger om faktiske eller rettslige spørsmål, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd. En oversikt over når det kan være aktuelt med skriftlig behandling/redegjørelser og hvordan det kan gjøres, finnes her. ALTERNATIV 1: HOVEDINNLEGG MED REPLIKK OG DUPLIKK, se tvisteloven § 9-15 tiende ledd. Retten besluttet at hver av partene skal holde ett hovedinnlegg, med gjennomgåelse av saken og med faktisk og rettslig argumentasjon. Deretter får partene anledning til replikk og duplikk. ALTERNATIV 2: HEL/DELVIS SKRIFTLIG BEHANDLING, se tvisteloven § 29-16 femte ledd. Retten besluttet at avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av skriftlig behandling/kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte. Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: [...] ALTERNATIV 3: KORTFATTET REDEGJØRELSE FOR FAKTISKE FORHOLD, se tvisteloven § 29-16 fjerde ledd, jf. 9-9 fjerde ledd. Retten besluttet at ankende part skal gi en kortfattet redegjørelse for følgende faktiske forhold:
----	---	--

		Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: [] ALTERNATIV 4: SKRIFTLIGE FREMSTILLINGER, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd. Retten besluttet at partene skal utarbeide skriftlige redegjørelser, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd. Partene var enige i dette. [Alt: X og/eller Y motsatte seg at det skulle utarbeides skriftlige redegjørelser. Retten har derfor i egen kjennelse avgjort spørsmålet] Redegjørelsen skal omhandle følgende forhold: Følgende fremdriftsplan og prosess ble avtalt: []
10.	Beramming og tidsbruk	Nødvendig tid for ankeforhandlingen må drøftes. Tidsbruken og kostnadene skal stå i et rimelig forhold til sakens betydning. Ankeforhandlingen er/ble berammet til dato+klokkeslett. Det er satt av ... rettsdager. Forhandlingene gjennomføres i [] Rettsdagen begynner kl. ..., og avsluttes normalt innen kl.
11.	Gjennomføring av ankeforhandlingen - Dokumentasjon	Dokumentasjon i ankeforhandlingen bør konsentreres. Det er sentralt å begrense opplesning av dokumenter. Det er viktig at dommeren forbereder advokatene på hvordan retten ønsker at dokumentasjon i ankeforhandlingen skal foregå. En «leseliste» kan være nyttig i visse saker, og kan gjøre dokumentasjonen av disse dokumentene mer effektiv under ankeforhandlingen. Det er viktig at en slik liste presist angir hva dommerne skal sette seg inn i, og at dette utgjør kun de sentrale dokumentbevisene.

		Dokumentasjon av dokumentbevis skal under ankeforhandlingen i hovedsak skje ved at det påpekes hva et dokument omhandler, og at det vises til de aktuelle delene av dokumentet. Bare dersom selve ordlyden er avgjørende eller sentral for partens argumentasjon, for eksempel ved tolkning av en kontrakt, skal denne leses opp. Når dokumentasjonen skjer på denne måten inngår hele dokumentet i avgjørelsesgrunnlaget. Retten kan bygge på deler av dokumentet som ikke er opplest eller omtalt i rettsmøtet, så langt det er i tråd med kravene til kontradiksjon. [Alt 1: Partene var enige om at retten før oppstart av ankeforhandlingen vil sette seg inn i følgende dokumenter/deler av dokumenter: [...] [Alt 2: Prosessfullmektigene skal innen dato sende inn en omforent liste som presist angir hvilke dokumenter/deler av dokumenter som partene er enige om at retten skal sette seg godt inn i før oppstart av ankeforhandlingen.]
12.	Fagkyndige eller alminnelige meddommere	Alt. 1: Det er ikke aktuelt med meddommere. Alt. 2: Det skal oppnevnes meddommere, se arbeidsmiljøloven § 17-7, vergemålsloven § 70, lov om tvungent psykisk helsevern § 7-1 jf. tvisteloven § 36-3 m.fl. Alt. 3: Part krever oppnevnt alminnelige meddommere, se tvisteloven § 9-12 første ledd. Alt. 4: Partene er enige om at det skal oppnevnes fagkyndige meddommere, og retten finner at hensynet til forsvarlig behandling av saken tilsier slik oppnevning, se tvisteloven § 9-12 andre ledd. Retten traff etter dette følgende beslutning:... Eksempel: Det skal oppnevnes fagkyndige meddommere, hvorav en med fag bakgrunn og en med fag bakgrunn. Partene gis frist til dato for å fremsette et omforent forslag til meddommere. Retten ber om at det gis minst to kandidater i prioritert rekkefølge innen hver av kategoriene meddommere. Partene skal ikke selv kontakte kandidatene på forhånd. Dersom partene ikke kommer til enighet om et omforent forslag innen den gitte tidsfristen, bes partene

		innen samme frist/en ukes frist om å fremsette eget forslag til meddommere, med minst to kandidater i hver kategori i prioritert rekkefølge. Det bes i så fall om at forslagene utveksles mellom partene i forkant, slik at partene (innen fristen) kan kommentere hverandres forslag. Alt. 5: Ankende part/ankemotparten begjærte fagkyndige meddommere oppnevnt, se tvisteloven § 9-12 andre ledd. Partene er uenige om det skal oppnevnes fagkyndige meddommere. Partene ble gitt frist til dato for merknader til dette spørsmålet. <u>Kostnader til fagkyndige meddommere:</u> Part er ansvarlig overfor retten for kostnadene til fagkyndige meddommere. Retten vil innkreve forskudd for kostnader til fagkyndige meddommere, se rettsgebyrloven § 3. Beløpets størrelse vil avklares av retten etter dialog med de fagkyndige meddommerne.
13.	Flere planmøter/saksforberedende rettsmøte under saksforberedelsen?	Bør det holdes flere planmøter til forberedelse av ankeforhandlingen, se tvisteloven § 9-11 andre ledd. [Alt: Det var enighet om at det kan være fornuftig å avholde et saksforberedende møte (på telefon eller video) etter at saksforberedelsen er avsluttet, se tvisteloven § 9-11 andre ledd. Temaer som kan være aktuelle å diskutere i et slikt møte, vil være: • Endelig fremdriftsplan • Bruk av utdrag, disposisjoner og hjelpedokumenter • Saksfremstilling og konsentrasjon • Førings av dokumentbevis, med sikte på å med sikte på å begrense opplesning. • Gjennomføring av parts- og vitneavhør • Sakskostnader • Praktiske problemstillinger Endelig beslutning om gjennomføringen av et slikt møte vil bli gjort av rettens leder, som også vil kalle inn til møtet.]
14.	Avsluttet saksforberedelse	Saksforberedelsen avsluttes tre uker før ankeforhandling, se tvisteloven § 9-10.

15.	Sluttinnlegg	Frist for sluttinnlegg er to uker før ankeforhandling, se tvisteloven § 9-10 andre ledd. Ankende part skal sende inn et omforent utkast til framdriftsplan, sammen med sitt sluttinnlegg.
16.	Tolk mv.	Se tvistelovsforskriften § 13 om når det offentlige skal dekke og ev. kan dekke kostnadene til tolk. Ja/Nei Part/vitne trenger tolk. Tolkespråk: Antall tolker: Det tilstrebes en løsning der det tolkes simultant. Retten besluttet at tolking gjennomføres som fjerntolking/ved oppmøte. Retten innkaller tolk og gir vedkommende nødvendig oppkoblingsinformasjon.
17.	Faktisk utdrag	Der det er naturlig kan dommeren ta opp med partene om det er bevis fra behandlingen i tingretten som det ikke er nødvendig å ta inn i utdraget. Ankende part skal utarbeide utdrag. Nærmere retningslinjer for utarbeidelsen vil bli gitt i særskilt skriv fra retten.
18.	Juridisk utdrag	Prosessfullmektigene bes samarbeide om utarbeidelse av felles juridisk utdrag. [Ankende part er ansvarlig for utarbeidelsen] Retten ber om å få det juridiske utdraget i Aktørportalen innen [...] dager før oppstart av ankeforhandlingen]
19.	Fremleggelse og begrunnelse for krav på sakskostnader	Det er nylig kommet lovkrav om at sakskostnadsoppgavene skal begrunnes, se tvisteloven § 20-5 tredje ledd. For å sikre at dette følges opp i praksis, kan det være behov for å minne prosessfullmektigene på dette under planmøtet. Det er nedenfor tatt inn forslag til tekst som kan kommuniseres til prosessfullmektigene og tas inn i protokollen fra planmøtet.

		Det er ønskelig at prosessfullmektigene skal fremlegge sakskostnadsoppgaven ved [rettsmøtets oppstart/ved begynnelsen av siste rettsdag]. Prosessfullmektigene hadde ingen innsigelser til det. Sakskostnadsoppgaven skal utformes i samsvar med kravene i tvisteloven § 20-5 tredje ledd. Utgiftspostene skal spesifiseres og begrunnes i sakskostnadsoppgaven. Begrunnelsen trenger ikke å være lang, men bør være tilpasset saken og de kostnadene som kreves dekket, slik at retten har tilstrekkelig grunnlag for å foreta utmålingen. Dersom kravet er høyt eller enkeltposter i oppgaven isolert sett fremstår som høye, kan det være behov for en særskilt begrunnelse for dette. Dersom det vil gjøres gjeldende at kostnadene har blitt forhøyet på grunn av motpartens forhold, bør dette presiseres og begrunnes kort. Det må oppgis timeantall og timesatser for hver av de advokater som har utført arbeid som omfattes av oppgaven. Retten ber om at prosessfullmektigene uttaler seg om både egen og motpartens sakskostnadsoppgave, og at aktuelle sakskostnadsspørsmål blir prosedert. Det må reserveres tid for dette i fremdriftsplanen etter replikk og duplikk.
20.	Selvprosederende part	Her kan det tas opp særlige spørsmål som kan oppstå dersom en part er selvprosederende. Vurder om det er fornuftig med fysisk planmøte når det er selvprosederende part, blant annet for bedre å kunne vurdere behov for pålegg om prosessfullmektig. Strekpunktlisten nedenfor er eksempler på spørsmål som kan diskuteres i planmøtet • Selvprosederende part ble gjort oppmerksom på adgangen til å motta veiledning av retten, se tvisteloven § 11-5. Ved ønske om veiledning må det tas kontakt i god tid for timeavtale. Domstolen gir ikke rådgivning. • Partenes skriftlige innlegg til retten skal skje gjennom prosesskriv, og ikke på andre måter, se tvisteloven § 12-1 første ledd. • Hvem utarbeider faktisk og rettslig utdrag? • Rekkefølgen på innlegg under ankeforhandlingen

		• Selvprosederendes saksfremstilling/partsforklaring under ankeforhandlingen; skal det slås sammen? • Skal retten innkalle den selvprosederendes parts vitner, se tvisteloven § 13-3 første ledd? • Avklaring av mulighetene for fri sakførsel. • Pålegg om bruk av prosessfullmektig, se tvisteloven § 3-2. • Selvprosederende part samtykker til at prosesskriv og andre sendes per e-post til e-postadresse
21.	Andre spørsmål	Spørsmål som tas opp dersom saken gir grunn til det. - Bør behandlingen av saken deles opp, se tvisteloven § 16-1? - Skal det gjennomføres befaring? Dersom befaring – avtal praktisk gjennomføring; transport, vitneførsel på stedet/i retten mv. - Bruk av disposisjon og andre hjelpedokumenter. - Sikkerhet: Er det spesielle forhold som det er viktig å være oppmerksom på/tiltak som bør vurderes? - Evt. møteplikt/fullmakt / representasjon. - Avklare evt. taushetsplikt, hvem ordner med evt. fritak.

Dommeren erklærte møtet for avsluttet og opplyste at rettsboken vil bli gjort tilgjengelig i Aktørportalen. Retten forutsetter at prosessfullmektigene gjør partene kjent med rettsboken.

Dommeren minnet videre om rettens retningslinjer for behandling av sivile saker, som partene bør gjøre seg kjent med.

Rettsmøtet varte fra kl. til kl. .

Retten hevet

SKRIFTLIG ANKEBEHANDLING ETTER TVISTELOVEN § 29-16 FEMTE LEDD

Regelverket

Dersom anken bare gjelder saksbehandlingen eller rettsanvendelsen – eller reiser saken bare i liten grad faktiske spørsmål hvor umiddelbar bevisføring vil være av vesentlig betydning – kan lagmannsretten beslutte at anken skal avgjøres etter skriftlig behandling. Det er et krav at en slik behandling vi gi et forsvarlig avgjørelsesgrunnlag. Lagmannsretten kan bestemme at det skal avholdes et rettsmøte til muntlig behandling av ett eller flere enkeltspørsmål i saken

Når kan skriftlig behandling være aktuelt?

Det følger direkte av lovbestemmelsen – gjengitt ovenfor – når skriftlig behandling kan være aktuelt:

- Anken bare gjelder **saksbehandlingen eller rettsanvendelsen**
- Saken reiser bare i **liten grad faktiske spørsmål** hvor umiddelbar bevisføring er av vesentlig betydning

At det er behov for bevisføring medfører ikke i seg selv at det ikke kan besluttes skriftlig behandling. En bevisvurdering av dokumentbevis kan ofte skje forsvarlig også etter en skriftlig behandling. Det avgjørende er om hensynet til umiddelbar bevisføring – i praksis behovet for å høre parter og vitner direkte – gjør at skriftlig behandling ikke er forsvarlig.

Hensynet til **omkostninger og ressursbruk** vil være et sentralt moment i vurderingen av om skriftlig behandling bør skje. Partenes syn på spørsmålet vil ha betydning. Dersom partenes kostnader ved å utarbeide de skriftlige innleggene i saken – og eventuelt gjennomføre et rettsmøte med muntlig behandling – overstiger kostnadene ved en normal saksbehandling med avsluttende muntlig ankeforhandling, vil det være et tungtveiende moment mot skriftlig behandling.

Forarbeidene forutsetter at (hel eller delvis) skriftlig behandling kan være særlig aktuelt i **kompliserte forretningsjuridiske saker**, inspirert av voldgiftsprosesser med en kombinasjon av skriftlige innlegg og muntlige forhandlinger.

Den praktiske gjennomføringen av skriftlig ankebehandling

Hovedtrekkene i en skriftlig behandling er som følger:

- Saksforberedende dommer beslutter skriftlig behandling, normalt i planleggingsmøtet eller kort tid i etterkant av dette.
- Partene får frist til et første innlegg. Oversittelse av fristen innebærer fravær, se tvisteloven § 16-7 første ledd bokstav e.
- Partene har rett til å inngi ytterligere ett innlegg – men ikke flere. Retten vil normalt gi frist for et eventuelt andre innlegg samtidig som det gis frist for det første innlegget.
- Dersom partene vil at lagmannsretten skal bygge på tidligere inngitt skriftlig bevismateriale kan partene vise til disse bevisene i de skriftlige innleggene. Bevisene kan også legges ved som bilag til de skriftlige innleggene, dersom det er mer hensiktsmessig. Det er bare bevis som det er vist til eller som er fremlagt på denne måten som vil utgjøre en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. I tillegg kan lagmannsretten bygge på det som fremkommer i et eventuelt rettsmøte, se nedenfor.

- Lagmannsretten kan beslutte at det – etter inngivelsen av de skriftlige innleggene – skal holdes et rettsmøte til muntlig behandling av ett eller flere enkeltspørsmål besluttet av retten. Beslutningen om å avholde rettsmøte vil normalt tas samtidig med at det besluttes skriftlig behandling, men kan også gjøres senere. Rettsmøtet kan for eksempel behandle:
 - Parts- og vitneavhør
 - Prosedyrer
- Lagmannsretten kan be om at det til rettsmøtet utarbeides et faktisk utdrag som inkluderer de dokumenter og bevis som utgjør avgjørelsesgrunnlaget i saken. Lagmannsretten kan også be om at det utarbeides et felles juridisk utdrag.
- Et eksempel på en besluttet prosess med skriftlig behandling og påfølgende rettsmøte finnes **her**.

KORTFATTEDE REDEGJØRELSE OM FAKTISKE FORHOLD – TVISTELOVEN § 9-9 FJERDE LEDD, JF. § 29-16 FJERDE LEDD

Regelverket

Lagmannsretten kan pålegge ankende part å lage «en kortfattet kronologisk eller annen systematisert redegjørelse for det faktiske forhold eller deler av dette», se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd, jf. § 29-16 fjerde ledd. Lagmannsretten kan gjøre dette i «saker med et uoversiktlig faktisk forhold».

Ankemotparten plikter å gi et skriftlig svar på ankende parts redegjørelse, med angivelse av «hvilke deler av den faktiske beskrivelse som akseptere, og hvilke deler som ikke godtas». Lagmannsretten kan oppfordre partene til å samarbeide om redegjørelsene, men det er ikke noe krav.

Redegjørelsene inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken, se tvisteloven § 29-16 første ledd. Lagmannsretten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsene i forkant av ankeforhandlingen. Det er under ankeforhandlingen ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i redegjørelsen (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.

Når kan redegjørelser for faktiske forhold være aktuelt?

Redegjørelser for faktiske forhold kan blant annet være aktuelt i følgende tilfeller:

- Når saksforholdet er **omfattende** og/eller hele eller deler av saksforholdet er **uoversiktlig**
- Når **tingretten** har gitt en saksfremstilling som **ikke er fullstendig**, men som kan være et grunnlag for en omforent saksfremstilling – eller en saksfremstilling der det fremkommer hvilke deler som er omforent og hvilke deler som er omtvistet.
- Når det er behov for å gjennomgå **omfattende dokumentasjon** knyttet til ett tema – for eksempel forvaltningspraksis eller skadetilfeller innenfor et gitt område.

Den praktiske gjennomføringen

Et hovedspørsmål ved utarbeidelsen av skriftlige redegjørelser er om det skal legges opp til at partene skal samarbeide om en felles redegjørelse. For retten vil det kunne være en fordel å få en redegjørelse som er omforent. Det er imidlertid en risiko for at partene vil bruke uforholdsmessig mye tid på å bli enige om redegjørelsen. Det er også en risiko for at den redegjørelsen de blir enige om blir knapp og generell, og dermed ikke gir retten så mye hjelp og veiledning. Ofte vil det derfor være mer naturlig å pålegge ankende part å utarbeide redegjørelsen, og så gi ankemotparten en frist til å gi et svar med angivelse av hva i redegjørelsen som godtas og hva som ikke godtas.

Hovedelementene i en prosess med utarbeidelse av skriftlige redegjørelser, kan være:

- Saksforberedende dommer tar opp spørsmålet om skriftlige redegjørelser med partene, normalt i planleggingsmøtet. Retten beslutter – etter å ha hørt partenes syn – om det skal inngis skriftlige redegjørelser.
- Ankende part gis en frist til å utarbeide en skriftlig redegjørelse. Retten fastsetter – i dialog med partene – hva redegjørelsen skal omfatte. Retten kan også fastsette andre direktiver for utformingen, for eksempel om den skal være kronologisk eller basere seg på tingrettens saksfremstilling.
- Ankemotparten gis en påfølgende frist til å svare på redegjørelsen, med angivelse av hva som godtas og hva som ikke godtas.
- Redegjørelsen(e) inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. Retten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsen(e) før ankeforhandlingen. Under ankeforhandlingen er det ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i redegjørelsene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.
- Et eksempel på en besluttet prosess med skriftlige redegjørelser finnes [her](#).

SKRIFTLIGE FREMSTILLINGER OM DELER AV DE FAKTISKE ELLER RETTSLIGE SPØRSMÅL I SAKEN – TVISTELOVEN § 29-16 TREDJE LEDD

Regelverket

Lagmannsretten kan bestemme at partene skal inngi skriftlige fremstillinger «om deler av de faktiske eller rettslige spørsmål i saken», se tvisteloven § 29-16 tredje ledd. Retten kan bestemme dette hvis dette «kan føre til en mer effektiv og prosessøkonomisk behandling», eller hvis «det er nødvendig for å få et vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag». Dersom en part motsetter seg å lage en slik skriftlig fremstilling, avgjøres spørsmålet ved kjennelse.

Fremstillingene inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken, se tvisteloven § 29-16 første ledd. Lagmannsretten vil derfor ha satt seg inn i redegjørelsene i forkant av ankeforhandlingen. Det er under ankeforhandlingen ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i fremstillingene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.

Når kan skriftlige fremstillinger være aktuelt?

Skriftlige fremstillinger kan være aktuelt blant annet i følgende tilfeller:

- Når saken er **omfattende** og/eller reiser **kompliserte faktiske eller rettslige spørsmål** som det er vanskelig å belyse forsvarlig bare gjennom en muntlig forhandling.
- Når skriftlige innlegg i vesentlig grad kan bidra til at den muntlige **ankeforhandlingen kortes inn**.
- Der det er **tvist om forståelsen av en EØS- eller menneskerettsregel** – og det er behov for å undersøke hvordan rettsstillingen er i andre konvensjonsstater.
- Der det er behov for å redegjøre for **fagkyndige spørsmål**. Slike fagkyndige redegjørelser kan kombineres med forklaringer fra sakkyndige vitner under ankeforhandlingen.
- Om det foreligger **årsakssammenheng** i et erstatningssøksmål og om **utmåling av erstatning**

Den praktiske gjennomføringen

Fremgangsmåten der en eller begge parter skal inngi skriftlige fremstillinger vil avhenge av behovene i den enkelte sak. Hovedelementene vil gjerne være:

- Saksforberedende dommer tar opp spørsmålet om skriftlige fremstillinger med partene, normalt i planleggingsmøtet. Dersom en part motsetter seg å utarbeide en skriftlig fremstilling, avgjør saksforberedende dommer dette ved kjennelse.
- En eller begge parter gis frist til å utarbeide en skriftlig fremstilling. Retten fastsetter – i dialog med partene – hva redegjørelsen skal omfatte. Retten kan også fastsette andre direktiver for utformingen, for eksempel maksimalt omfang.
- Dersom bare en av partene ble pålagt å utarbeide en skriftlig fremstilling, vil det normalt være naturlig at den andre parten gis en etterfølgende frist til å kommentere fremstillingen.
- Fremstillingen(e) inngår som en del av avgjørelsesgrunnlaget i saken. Retten vil derfor ha satt seg inn i fremstillingen(e) før ankeforhandlingen. Under ankeforhandlingen er det ikke nødvendig å gjennomgå og gjøre påpekninger i fremstillingene (dokumentere) i tråd med tvisteloven § 26-2.
- Et eksempel på en besluttet prosess med skriftlige fremstillinger finnes [her](#).

HEL ELLER DELVIS SKRIFTLIG BEHANDLING ETTER TVISTELOVEN § 29-16 FEMTE LEDD

Avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av en kombinasjon av skriftlig behandling og rettsmøte	Anken gjelder bare saksbehandlingen/ rettsanvendelsen/reiser i liten grad faktiske spørsmål som krever umiddelbar bevisførsel. Etter å ha hørt partenes synspunkter, besluttet retten at saken skal behandles skriftlig, med et etterfølgende rettsmøte, jf. tvisteloven § 29-16 femte ledd. Følgende prosess ble besluttet: <u>Skriftlige innlegg</u> Partene fikk frist til dato for å inngi det første skriftlige innlegget. Retten gjorde prosessfullmektigene oppmerksom på at oversittelse av fristen innebærer fravær, jf. tvisteloven § 16-7 første ledd bokstav e. Partene fikk frist til dato for å inngi et eventuelt andre innlegg. Ytterligere innlegg skal ikke inngis. De skriftlige innleggene skal omhandle [...] <u>Dokumentbevis</u> Dersom partene vil at lagmannsretten skal bygge på tidligere inngitt skriftlig bevismateriale (for tingretten eller for lagmannsretten), kan partene vise til disse bevisene i de skriftlige innleggene. Slike bevis kan også legges ved som bilag til de skriftlige bevisene, dersom det er mer hensiktsmessig. Det skal påpekes hva de enkelte dokumentene som påberopes omhandler og tydeliggjøres hvilke deler av dokumentet som er særlig relevant. Ankende part fikk frist til dato til å utarbeide faktisk utdrag. Utdraget skal kun inneholde dokumenter som er en del av avgjørelsesgrunnlaget i henhold til det ovenstående. <i>[Behovet for faktisk utdrag vurderes konkret]</i> <u>Rettskilder</u> Frist for juridisk utdrag settes til dato. <i>[Behovet for juridisk utdrag vurderes konkret]</i>
---	---

	<u>Muntlig rettsmøte:</u> Rettsmøte til muntlig behandling er fastsatt til dato. I rettsmøtet skal følgende behandles: <i>(alternativer eller i kombinasjon):</i> - Parts- og vitneavhør Ankende part/ankemotparten: 1) Navn: Skal forklare seg om: 2) Navn: Skal forklare seg om: - Avsluttende innlegg (prosedyrer) og replikk/duplikk I rettsmøtet skal det ikke føres bevis om faktiske forhold som er dekket av den skriftlige behandlingen. Sakskostnadsoppgave fremlegges ved rettsmøtets oppstart.
Avgjørelse i saken skal treffes på bakgrunn av helt skriftlig behandling	Anken gjelder bare saksbehandlingen/ rettsanvendelsen/reiser i liten grad faktiske spørsmål som krever umiddelbar bevisførsel. Etter å ha hørt partenes synspunkter, besluttet retten at saken skal behandles skriftlig, jf. tvisteloven § 29-16 femte ledd. Følgende prosess ble besluttet: <u>Skriftlige innlegg:</u> Partene fikk frist til dato for å inngi det første skriftlige innlegget. Retten gjorde prosessfullmektigene oppmerksom på at oversittelse av fristen innebærer fravær, jf. tvisteloven § 16-7 første ledd bokstav e. Partene fikk frist til dato for å inngi et eventuelt andre innlegg. Sakskostnadsoppgave inngis samtidig. Ytterligere innlegg skal ikke inngis. Innleggene skal uttømmende angi den påstand, de påstandsgrunnlag og de rettsregler som påberopes, med henvisning til sakens dokumentbevis.

	<u>Dokumentbevis</u> Dersom partene vil at lagmannsretten skal bygge på tidligere inngitt skriftlig bevismateriale (for tingretten eller for lagmannsretten), kan partene vise til disse bevisene i de skriftlige innleggene. Slike bevis kan også legges ved som bilag til de skriftlige bevisene, dersom det er mer hensiktsmessig. Det skal påpekes hva de enkelte dokumentene som påberopes omhandler og tydeliggjøres hvilke deler av dokumentet som er særlig relevant. Ankende part fikk frist til dato til å utarbeide faktisk utdrag. Utdraget skal kun inneholde dokumenter som er en del av avgjørelsesgrunnlaget i henhold til det ovenstående. <i>[Behovet for faktisk utdrag vurderes konkret]</i> <u>Rettskilder</u> Frist for juridisk utdrag settes til dato. <i>[Behovet for juridisk utdrag vurderes konkret]</i>
--	--

SKRIFTLIGE FREMSTILLINGER/REDEGJØRELSE ETTER TVISTELOVEN § 29-16

Skriftlig redegjørelse om faktiske forhold, se tvisteloven § 9-9 fjerde ledd, jf. § 29-16 fjerde ledd	Etter drøfting med partene besluttet retten å pålegge ankende å utarbeide en kortfattet skriftlig redegjørelse for faktiske forhold. Det ble avtalt at redegjørelsen skal være en kortfattet kronologisk fremstilling av [hele eller deler av saksforholdet]. Ankemotparten ble pålagt å svare på denne med angivelse av hvilke deler som aksepteres og hvilke som ikke aksepteres, og i tilfelle opplyse om hvilket faktisk forhold som de i stedet mener er riktig. Ankende part fikk frist til dato for å levere til retten sin skriftlige redegjørelse, og ankemotparten fikk frist til dato med sitt svar. Redegjørelsene vil være en del av rettens avgjørelsesgrunnlag på lik linje med den muntlige behandlingen i ankeforhandlingen, se tvisteloven § 29-16 første ledd. Retten vil ha satt seg inn i redegjørelsen før ankeforhandlingen. Retten vil legge omforent faktisk forhold etter redegjørelsene til grunn. Under ankeforhandlingen er det derfor ikke nødvendig å føre bevis (dokumentbevis eller forklaringer) om slike faktiske forhold. Bevisførselen skal konsentreres om faktiske forhold som er omtvistet.
Skriftlige fremstillinger om deler av de faktiske eller rettslige spørsmål, se tvisteloven § 29-16 tredje ledd	Etter drøfting med partene besluttet retten at partene skal utarbeide skriftlige redegjørelser om særlig kompliserte rettslige/faktiske spørsmål. Retten mener slike redegjørelser er nødvendig for å få et vesentlig sikrere avgjørelsesgrunnlag og at prosessøkonomiske hensyn ikke taler mot det. Partene var enige i dette. [Alt: X og/eller Y motsatte seg at det skulle utarbeides skriftlige redegjørelser. Retten har derfor i egen kjennelse avgjort spørsmålet.] Følgende prosess ble besluttet: Ankende part/ankemotparten pålegges å utarbeide en skriftlig redegjørelse som skal omhandle [...] <i>[Eks; Om det foreligger årsakssammenheng i et erstatningssøksmål, utmåling av erstatning for tapt forsørger/framtidig inntektstap etc.]</i>

	Ankende part/ankemotparten ble pålagt å svare på denne med angivelse av hvilke deler som aksepteres og hvilke som ikke aksepteres, og i tilfelle opplyse om hvilke rettslige/faktiske forhold som de i stedet mener er riktige. Ankende part/ankemotparten fikk frist til dato for å levere til retten sin skriftlige redegjørelse, og ankende part/ankemotparten fikk frist til dato med sitt svar. Redegjørelsene vil være en del av rettens avgjørelsesgrunnlag på lik linje med den muntlige behandlingen i hovedforhandlingen, se tvisteloven § 29-16 første ledd. Retten vil ha satt seg inn i redegjørelsen før hovedforhandlingen. Retten vil legge omforent faktisk forhold etter redegjørelsene til grunn. Under hovedforhandlingen er det derfor ikke nødvendig å føre bevis (dokumentbevis eller forklaringer) om slike faktiske forhold. Bevisførselen skal konsentreres om faktiske forhold som er omtvistet.
--	---

Elektroniske utdrag i sivile saker – retningslinjer

Ved innlevering av elektronisk utdrag til lagmannsretten gjelder de alminnelige retningslinjene for utdrag med følgende tillegg:

1. Struktur:

Det skal være én fil for faktisk utdrag, og én fil for juridisk utdrag, selv om eventuelt papirutdrag består av flere bind. Sidenummereringen i hver fil må være gjennomgående.

2. Format:

Filene skal være i PDF-format, lesbart i «Adobe Acrobat Reader» og tilsvarende.

3. OCR/Tekstgjenkjenning:

Filene skal OCR-behandles på forhånd, slik at funksjoner som tekstsøk og kopiering av tekst kan benyttes. For alle dokumenter som er skrevet i Word eller annet tekstbehandlingsprogram, blir resultatet best dersom filene lagres som PDF og ikke scannes etter utskrift. Scannede dokumenter skal OCR-behandles.

4. Nummerering:

I de tilfellene hvor det også utarbeides papirutdrag, må sidenummer i papirdokument være tilsvarende sidenummerering i fil. Det betyr at f.eks. sidenummer «5» i papirutdraget må være samme side som når det tastes inn sidenummer «5» i det digitale utdraget. Papirutdragets forside må derfor ha sidenummer «1», og samtlige sider i papirutdraget, også innholdsfortegnelsen, må ha sidenummerering.

Tilleggsutdrag i egen fil må begynne på «1», både i papirutdraget og i det digitale utdraget. Tilleggsutdrag i egen fil skal ikke nummereres fortløpende i forlengelsen av hovedutdraget.

Dersom elektronisk utdrag produseres med utgangspunkt i et papirutdrag der førstesiden gjentas for hvert bind uten egen sidenummerering, må førstesiden fjernes fra alle bind som følger etter det første, når det elektroniske utdraget skal lages.

5. Bokmerker:

Sentrale dokumenter, som tingrettens dom, anke og anketilsvar, samt de mest sentrale dokumenter skal gis egne bokmerker. Øvrige dokumenter kan gis bokmerker i det omfang partene finner det hensiktsmessig. Teksten på bokmerket må henvise til innholdet i dokumentet, for eksempel «Låneavtale av 1. mars 2008», ikke «Prosesskriv av 2. mars 2016, bilag 2».

6. Inngivelse av elektronisk utdrag:

Elektronisk utdrag lastes opp som egen fil i aktørportalen. Dersom dokumentfilen overstiger størrelsesbegrensningen (1 gb pr. innsending), må utdraget deles opp i flere filer som lastes opp separat i aktørportalen, om ikke en annen fremgangsmåte er avtalt med domstolens saksbehandler.

7. Vedtagelse:

Utdraget anses som vedtatt av ankende part idet det lastes opp i aktørportalen. Dersom motparten ikke kommer med innsigelser innen en uke etter mottagelsen av utdraget, anses dette som vedtatt.

8. Kvalitet:

Det elektroniske utdraget skal komprimeres teknisk, slik at filstørrelsen blir minst mulig. Det er samtidig viktig at utdraget er av god kvalitet. Den som har ansvaret for å inngi utdraget må påse at utdraget er lesbart og av god kvalitet, at sider ikke er opp-ned, og at retningslinjer for utarbeidelse av utdrag er fulgt.